

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Filozofická fakulta

Katedra pedagogiky

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Tereza Vašíčková

**Pomoc a podpora dětem vězněných rodičů v ČR**

**Support and Assistance to Children of Imprisoned Parents  
in the Czech Republic**

Praha 2013

Vedoucí práce: PhDr. Jitka Lorenzová, Ph.D.

## PODĚKOVÁNÍ

Předkládaná diplomová práce by vznikla jen stěží nebyť podpory, které se mi během psaní hojně dostávalo. Dovolte mi, abych tímto poděkovala pracovníkům Českého helsinského výboru, kteří mi umožnili pracovat po jejich boku a získat tak cenné zkušenosti při práci s odsouzenými a jejich dětmi, zvláště pak paní Daně Vrabcové, sociální pracovníci Českého helsinského výboru, jež byla vždy ochotná poradit a zajistit příhodné podmínky pro mé studijní bádání. Výzkumná část práce by se neobešla bez vstřícnosti a otevřenosti vězněných osob a jejich partnerů, kterou zaujali vůči výzkumnému šetření. I jim patří velké díky. Za odborné vedení, připomínky a rady děkuji vedoucí své diplomové práce PhDr. Jitce Lorenzové, PhD.

Na koho nesmím a nechci zapomenout, je má rodina. Mí blízcí pro mě byli vždy zdrojem nové energie a motivací k dosažení vytyčených cílů, zejména v těžkých životních chvílích. Děkuji za jejich psychickou oporu a vytvoření potřebného zázemí nejen při psaní diplomové práce, ale i během celého studia.

## **PROHLÁŠENÍ**

*Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu, a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.*

*V Praze dne*

*Tereza Vašíčková*

## **ANOTACE**

Předkládaná práce si klade za cíl seznámit čtenáře s problematikou dětí vězněných rodičů v České republice, kterým je v současné době věnováno jen minimum pozornosti. Upozorňuje na specifické problémy, se kterými se tyto děti setkávají, poukazuje na možný nezdravý psychosociální vývoj dítěte v důsledku dlouhodobého odloučení od rodiče, a také na nedostatečné naplňování práv dětí ve smyslu práva na udržování pravidelného kontaktu se svým rodičem. Zevrubně seznamuje čtenáře s možnostmi pro udržování kontaktu dítěte s odsouzeným rodičem a v tomto směru popisuje podpůrné aktivity Českého helsinského výboru. V empirické části se práce dále snaží objasnit, jaký vliv může mít výkon trestu odnětí svobody rodiče na zachování kvalitního vztahu mezi ním a dítětem a formulovat klíčové oblasti, ve kterých by mělo dojít ke změně.

## **KLÍČOVÁ SLOVA**

Výkon trestu, rodičovství, dítě, děti, rodina, rodič, odsouzený, kontakt, vazba, vztah, právo, věznice, psychosociální vývoj, Český helsinský výbor, EUROCHIPS

## **SUMMARY**

The thesis focuses on problems of children with imprisoned parents in the Czech Republic to which our society pays only a low attention. The study points to specific problems which children have to deal with, to a children's unhealthy psychosocial development influenced by a longtime separation from their parent and to an insufficient observance of children's rights, especially the regular contact with a parent. This work presents possibilities how children can stay in touch with a busted parent and describes supporting activities of Czech Helsinki Comitee. The empirical part of the thesis tries to clarify the influence of a parent's imprisonment on a quality of a relationship between parents and children and define main fields where changes would be needed.

## **KEY WORDS**

Imprisonment, parenthood, child, children, family, parent, sentenced, contact, relationship, rights, prison, psychosocial development, Czech Helsinki Comitee, EUROCHIPS

# OBSAH

PODĚKOVÁNÍ .....	2
PROHLÁŠENÍ.....	3
ANOTACE .....	4
OBSAH.....	5
SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK.....	7
ÚVOD.....	8
TEORETICKÁ ČÁST .....	10
1. KONTEXT PROBLEMATIKY DĚTÍ VĚZNĚNÝCH RODIČŮ .....	11
1.1. Dítě jako skrytá oběť trestního systému .....	11
1.2. Rozsah problému .....	13
1.3. Práva dětí vězněných rodičů.....	17
2. VLIV UVĚZNĚNÍ RODIČE NA ŽIVOTNÍ SITUACI DÍTĚTE .....	24
2.1. Narušení péče a změna sociálního prostředí .....	26
2.2. Finanční obtíže .....	28
2.3. Stigma a sociální izolace dětí vězněných rodičů .....	30
2.4. Traumatická zkušenost se zatýkáním rodiče .....	31
2.5. Nedostatek informací.....	32
2.6. Změny v chování dítěte .....	34
3. DOPADY SEPARACE NA VÝVOJ DÍTĚTE .....	36
3.1. Psychická deprivace dítěte jako důsledek separace od rodiče.....	37
3.2. Posttraumatická stresová porucha u dětí vězněných rodičů .....	40
3.3. Možný psychický vývoj dítěte vězněného rodiče .....	41
3.4. Role pohlaví vězněného rodiče ve vývoji dítěte.....	44
4. KONTAKT MEZI DÍTĚTEM A VĚZNĚNÝM RODIČEM .....	46
4.1. Možnosti pro kontakt s rodinou během výkonu trestu .....	48
4.2. Děti žijící ve vězení .....	55
5. ČESKÝ HELSINSKÝ VÝBOR A DĚTI VĚZNĚNÝCH RODIČŮ .....	60
5.1. Cíle a poslání Českého helsinského výboru .....	60
5.2. Projekt „Děti vězněných rodičů“ .....	61
6. ZÁVĚR TEORETICKÉ ČÁSTI.....	64
EMPIRICKÁ ČÁST .....	66
7. TÉMA A CÍL VÝZKUMU .....	67
7.1. Východiska výzkumného šetření.....	67
7.2. Cíl výzkumu a výzkumné otázky .....	67
7.3. Výzkumné metody.....	68
7.4. Výzkumný vzorek a metody sběru dat .....	69
7.5. Způsob zpracování získaných dat a informací .....	71
8. VÝSLEDKY VÝZKUMU .....	72
8.1. Vyhodnocení výsledků dotazníkového šetření.....	72

8.2.	Shrnutí závěrů dotazníkového šetření .....	80
8.3.	Vyhodnocení informací získaných rozhovory.....	86
8.4.	Shrnutí výsledků analýzy dat polostrukturovaných rozhovorů .....	103
9.	Závěry výzkumu .....	109
ZÁVĚR .....		112
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY .....		115
SEZNAM GRAFŮ A TABULEK.....		120
SEZNAM PŘÍLOH.....		121

## **SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK**

EUROCHIPS	- Evropská síť pro děti vězněných rodičů (European Network for Children of Imprisoned Parents)
OSPOS	- Orgán sociálně právní ochrany dětí
Sb.	- sbírka zákonů
VTOS	- výkon trestu odnětí svobody

## ÚVOD

Jak se změní životní situace dítěte poté, co jeho rodič nastoupí do výkonu trestu odnětí svobody? Je v zájmu dítěte zůstat s tímto rodičem i nadále v kontaktu? A jaký vliv může mít dlouhodobé odloučení v důsledku uvěznění na jejich budoucí vztah? To je jen stručný nástin otázek, na které se snaží odpovědět předkládaná diplomová práce.

Ne příliš populárním tématem rodinných vazeb odsouzených osob jsem se začala hlouběji zabývat v roce 2011, a to v souvislosti se svým dobrovolnickým zapojením do projektu Českého helsinského výboru s příznačným názvem „Děti vězněných rodičů“. Až do začátku roku 2013 jsem se jako člen týmu podílela na realizaci tzv. asistovaných návštěv dětí ve věznicích a zajišťovala poradenskou činnost rodinám se členem ve výkonu trestu odnětí svobody s cílem pomoci při zachování rodinných vazeb a minimalizaci vzniku psychických otřesů dítěte. Téměř dvouletá práce a zkušenost s dětmi a rodiči, které na dlouhou dobu rozdělil soudní verdikt uložení trestu odnětí svobody, mi dovolila nahlédnout pod pokličku jejich každodenních problémů, obav a starostí, o jejichž vážnosti a rozsahu jsem do té doby neměla ani tušení. Troufám si tvrdit, že obdobně chabé povědomí o negativních důsledcích, jaké uvěznění rodiče vnáší do života dítěte, má nejméně z nás. O dětech vězněných rodičů toho skutečně nevíme mnoho. Chybí osvěta i veřejná diskuze k tématu, až příliš je naopak rozšířené přesvědčení, že osoba odsouzená k výkonu trestu automaticky pozbývá veškeré kvality včetně těch rodičovských, byť třeba právě ty mohly být jeho silnou předností. Trestanec patří za mříže právem, ale kam se potom vytratila práva jeho dětí?

Cílem diplomové práce je poskytnout čtenáři komplexní pohled na problematiku sociální situaci, ve které se ocitají děti vězněných rodičů, a vzbudit vědomí, že se jedná o veřejný problém, na který musí společnost adekvátními změnami reagovat. Jak bude popsáno dále, dětem vězněných rodičů bývají často odepírána jejich základní práva, a takový stav považuji v demokratické společnosti za naprosto nepřijatelný. Práce se opírá o skutečnost časté ignorace práva dítěte na pravidelný kontakt se svým rodičem, ledaže by to bylo v rozporu s jeho nejlepším zájmem, jak stanoví Úmluva o právech dítěte. Záměrem je upozornit na rizika, která do života dítěte vnáší nedostatečná frekvence kontaktu se svým vězněným rodičem, a objasnit, jaký vliv má dlouhodobé odloučení na kvalitu jejich vzájemného vztahu. Dalším cílem práce je rozpoznat potřeby dětí pro vyrovnání se s odloučením od vězněného rodiče a zformulovat doporučení, která mohou vést k pozitivním změnám.

Nedostatečnou pozornost věnovanou předkládané problematice dokazuje i absence česky psané literatury a kvalifikovaných výzkumů k tématu. Ve své práci proto využívám



převážně cizojazyčné prameny a studie, jejichž zobecněné závěry lze aplikovat i do českého prostředí. Za vysoce podnětnou v tomto ohledu považuji rozsáhlou studii Dánského institutu pro lidská práva shrnující poznatky výzkumů provedených v Dánsku, Severním Irsku, Itálii a Polsku, jejichž cílem bylo přinést zevrubné informace o dětech vězněných rodičů, specifických problémech, kterým čelí, a upozornit na jejich potřeby. Ve své práci jsem pracovala s řadou právních dokumentů, novinových článků a televizních dokumentů, opírám se o závěry diskuzí a kulatých stolů se zástupci příslušných orgánů a institucí, kteří mají k tématu blízko, a vycházím rovněž z vlastní práce s klienty projektu „Děti vězněných rodičů“.

V průběhu zpracování diplomové práce došlo k vyhlášení dílčí amnestie dnes již bývalým prezidentem Václavem Klausem<sup>1</sup>. Jelikož se jedná o relativně nedávnou událost, v práci uvádím nejen aktuální statistiky vězněných osob, ale i jejich počty, které byly aktuální v době, kdy práce převážně vznikala (rok 2012). Vyhlášením milosti došlo k hromadnému propuštění několika tisícovek vězněných osob. Ačkoli se tak zcela nepochybně snížil počet dětí, jichž se osobně dotýká uvěznění rodiče, nedomnívám se, že by se zároveň s amnestií celý problém vytratil. Z hlediska dlouhodobé perspektivy lze amnestii považovat za dočasné řešení, nikoli za hlubší systémovou změnu, která je žádoucí. Ministerstvo spravedlnosti předpokládá, že se věznice v dohledné opět naplní, už vzhledem k faktu, že minimálně 6 000 osob bylo pravomocně odsouzeno k nepodmíněnému výkonu trestu odnětí svobody, který však zatím nenastoupily. Institut pro kriminologii a sociální prevenci odhaduje, že polovina propuštěných se do dvou let vrátí zpět. Valná část z nich byla v minulosti trestána za majetkovou trestnou činnost, a právě u té se míra recidivy pohybuje okolo 55 až 60 procent<sup>2</sup>.

Ve své práci pracuji s pojmem vězněný rodič – tímto označením mám na mysli jak osoby ve výkonu trestu odnětí svobody, tak i osoby ve výkonu vazby, přičemž pojmy lze v kontextu práce považovat za totožné. Stěžejní není fakt, zda byl rodič pravomocně odsouzen či na soud ve vazbě stále čeká, ale skutečnost, že je v současné chvíli vězněn, a tudíž od svého dítěte dlouhodobě odloučen.

---

<sup>1</sup> Dílčí amnestie prezidenta republiky byla vyhlášena k 1. 1. 2013.

<sup>2</sup> JECKELOVÁ, J. *Ministerstvo spravedlnosti potvrdilo zakonzervování tří věznic kvůli amnestii*. Český rozhlas [online]. 2013 [cit. 2013-02-08]. Dostupné z: [http://www.rozhlas.cz/zpravy/politika/\\_zprava/ministerstvo-spravedlnosti-potvrdilo-zakonzervovani-tri-veznic-kvuli-amnestii--1164833](http://www.rozhlas.cz/zpravy/politika/_zprava/ministerstvo-spravedlnosti-potvrdilo-zakonzervovani-tri-veznic-kvuli-amnestii--1164833)

## **TEORETICKÁ ČÁST**

# 1. KONTEXT PROBLEMATIKY DĚTÍ VĚZNĚNÝCH RODIČŮ

## 1.1. Dítě jako skrytá oběť trestního systému

Analýza dopadu trestu odnětí svobody na rodinu odsouzeného patří stále mezi opomíjené oblasti výzkumu, a to i přesto, že se jedná o velmi závažné téma úzce související se životem i budoucím osudem těch nejkřehčích bytostí, tedy dětí. V souvislosti s tímto tématem se můžeme často setkávat s pojmem „zapomenuté či skryté oběti“ trestního systému<sup>3</sup>. Toto výstižné pojmenování vzniklo v důsledku hluboké ignorace potřeb a práv dětí během všech fází trestního řízení týkajících se jeho rodiče. Odsouzení matky či otce k nepodmíněnému trestu odnětí svobody se přitom jejich dětí hluboce dotýká, a to většinou v negativním slova smyslu. V důsledku separace, nízké frekvenci nebo úplné absenci osobního kontaktu a náhlým životním změnám se u nich setkáváme s psychickými, zdravotními i sociálními problémy, častým důsledkem bývá regresivní chování, výchovné problémy nebo vznik specifických poruch učení. Vývoj dítěte je mnohonásobně ohrožen. Dítě neudělalo nic špatného, a přesto trpí - nejen samotnou separací od svého rodiče, navíc také sociálními dopady, které ze vzniklé situace vyplývají.

Nástup rodiče do vazby nebo výkonu trestu odnětí svobody ovlivní život dítěte v mnoha směrech. Pro některé z nich separace představuje pozitivní změnu. Jedná se o případy, kdy dítě zažívalo domácí násilí, zneužívání či hrubé zacházení nebo disponovalo obecně špatným vztahem k rodiči. Tehdy se život dítěte stává stabilnějším a klidnějším, bez přítomnosti rodiče žijícího chaotickým a nespořádaným stylem života. Navíc, mělo-li dítě s rodičem nepravidelný a sporadický kontakt již před uvězněním, dopad výkonu trestu odnětí svobody rodiče na takové dítě bude pravděpodobně minimální. Pro spoustu dětí ale odloučení od rodiče v důsledku nástupu výkonu trestu představuje stres, trauma a úzkost ze ztráty milované osoby. Mluvím zde o dětech, které mají pozitivní vztahovou vazbu ke svému rodiči a pro které je udržování a rozvíjení tohoto vztahu v souladu s jejich nejlepším zájmem. Jejich rodiče lze označit jako osoby své potomky milující, schopné a ochotné naplňovat rodičovskou zodpovědnost přijatelným a žádoucím způsobem. Pro takové rodiny se může ortel nepodmíněného trestu odnětí svobody rovnat zpřetrhání doposud fungujících vzájemných vazeb a fatálnímu narušení rodinného života. Odloučením dítěte od takto doposud fungujícího rodiče dochází k závažnému zásahu do života nezletilého. *Je nepochybné, že výkonem vazby a výkonem*

---

<sup>3</sup> SHAW, R. *Prison's children: what are the issues?*. 1992. London. Routledge. Str. 15. (přeložila T.V.)

*trestu jsou vězněným osobám odebrána některá práva, ovšem otázkou, že uvězněním rodičů trpí ve velké míře jejich děti, se zabývá málokdo<sup>4</sup>.*

Pachatele trestných činů vnímá veřejnost výlučně jako individua, která jednala v rozporu se zákonem, a proto je potrestání nezbytné. Pro mnohé je těžké v nich vidět zároveň milující matky a otce, kteří jsou navzdory svému protiprávnímu jednání schopni i nadále pečovat o své děti, předávat jim lásku a uspokojovat jejich potřeby. Je nutné si uvědomit, že spáchání trestného činu nemusí jít vždy ruku v ruce s rolí špatného rodiče. Při určování trestu však soudci často rodinnou situaci a výchovné povinnosti obžalovaného vůči svým nezletilým dětem nezohledňují, pozornost se obrací výhradně k stanovení míry viny či nevinny a následnému určení trestu narušiteli zákona. Zanedbávání zájmů těchto dětí ze strany úředníků a institucí je potom předvídatelným důsledkem soudních systémů zaměřených principiálně na spravedlnost a individuální odpovědnost.

Dítě, jehož rodič se nachází ve věznici, je mnohem více ohroženo vznikem duševních poruch, chudobou, sociálním vyloučením a dalšími negativními vlivy. Navzdory tomuto závěru však musím konstatovat, že Česká republika věnuje těmto dětem skutečně jen minimum pozornosti. Otázka rodičovství vězněných osob rozhodně nepatří mezi přední zájem politiků, soudců, sociálních pracovníků či pracovníků věznice. Ačkoli již lze zaznamenat rostoucí snahy ze strany nestátní neziskové sféry zajímat se o danou tematiku a nabízet dětem pomoc a podporu, stát jakoby nezaznamenával nutnost a naléhavost věnovat jim zvýšený zájem. Nabídka pomoci a podpory státních orgánů se pohybuje na velmi nízké úrovni, jakoby tyto děti byly neviditelné. Co je nutné si uvědomit, že tyto děti jsou vzniklou sociální situací handicapované a potřebují ochranu vazby ke svému rodiči, která se vlivem uvěznění bude pravděpodobně ztenčovat či téměř zmizí.

Úmluva o právech dítěte chápe rodinu jako základní jednotku lidské společnosti a přirozené prostředí pro růst a blaho všech svých členů, zejména dětí, a proto musí mít nárok na potřebnou ochranu a takovou pomoc, aby mohla beze zbytku splnit svou úlohu ve společnosti. V duchu této myšlenky je proto povinností státu i celé společnosti podporovat kontinuitu rodiny s ohledem na nejlepší zájem a blaho dítěte, a to i přes stigma spojené s výkonem trestu odnětí svobody některého z jejích členů.

---

<sup>4</sup> MATULOVÁ, K., SOUČKOVÁ, T.. *Děti vězněných rodičů, evropské perspektivy a příklady dobré praxe*. Český helsinský výbor [online]. 2006, [cit. 2013-06-24]. Dostupné z: <http://www.helcom.cz/view.php?cisloclanku=2006062609>

## 1.2. Rozsah problému

Forma trestu odnětí svobody hraje klíčovou roli v trestním soudnictví moderní Evropy již od počátku 19. století. Dlouhá léta odborníci diskutují o účinnosti této sankce jako prostředku pro efektivní nápravu pachatele, prevenci recidivy a ochranu společnosti. Polemizuje se o dopadech trestu odnětí svobody na konkrétního pachatele i celou společnost. Ačkoli jsou navrhovány alternativní tresty a postupy, z nichž již některé byli více či méně úspěšně aplikovány do praxe, nepodmíněný trest odnětí svobody se stále dotýká obrovského množství odsouzených osob v ČR. Nicméně, ať už trest odnětí svobody naplňuje svou podstatu či nikoli, nevyhnutelný je dopad na rodiny vězňů, a především pak na jejich děti.

Přesný údaj o počtu dětí v České republice, kterých se uvěznění rodiče dotýká, není znám. Odsouzení nejsou povinni informace o svých dětech (a to ani nezaopatřených) udávat, a tak tedy neexistuje žádný oficiální registr (k této problematice blíže viz subkapitola 1.3.2). Podobně jsou na tom i ostatní členské státy Evropské unie se vzácnou výjimkou Lotyšska a Švédska<sup>5</sup>. Tyto dvě země v současné době jako jediné evidují a systematizují informace o dětech vězněných rodičů ve své zemi, snahy kompenzovat tyto nedostatky v ostatních státech vycházejí spíše z individuálních či lokálních iniciativ než ze snahy o komplexní změnu v úředních postupech. Parlamentní shromáždění Rady Evropy již delší dobu upozorňuje na nutnost vyvinout systém, který by shromažďoval data zaznamenávající počet, věk a umístění potomků odsouzeného<sup>6</sup>, neboť tyto informace představují cenná data pro ty, kteří se angažují v otázkách rodičovství vězněných osob a bojují za práva jejich dětí. Významný posun však zatím nelze v žádné členské zemi pozorovat.

### 1.2.1. Evropské odhady počtu dětí vězněných rodičů

Jako zdroj přibližné představy nám může sloužit údaj zveřejněný Evropskou sítí pro děti vězněných rodičů (EUROCHIPS), která odhaduje, že přibližně 800 000 dětí z celé Evropy je v daný den dotčeno separací od svého vězněného rodiče<sup>7</sup>. Tento odhad však považuje pouze za orientační a spíše podceněný. Suma navíc zohledňuje jen děti ovlivněné výkonem trestu odnětí svobody rodiče, nicméně ve skutečnosti lze všechny děti, v jejichž rodině se vyskytuje odsouzený (babička, dědeček, strýc, sourozenec...), označit za potenciálně ohrože-

<sup>5</sup> SCHARFF-SMITH, P., GAMPELL, L. *Children of imprisoned parents*. Denmark: Danish Institute for Human Rights, 2011, str. 8.

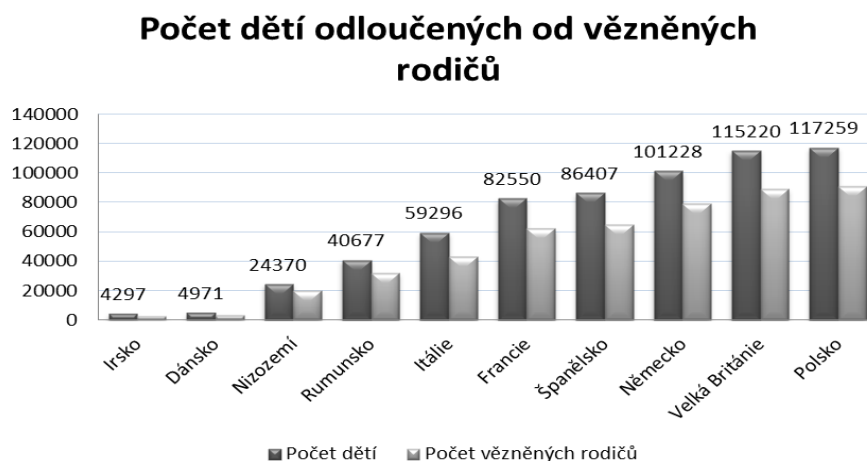
<sup>6</sup> Usnesení Parlamentního shromáždění Rady Evropy 1663 přijaté dne 28. dubna 2009, bod 8.3, dostupné z : <http://assembly.coe.int/ASP/XRef/X2H-DW-XSL.asp?fileid=17733&lang=EN>

<sup>7</sup> PHILBRICK, K, REISS, M. *Children of imprisoned parents: European perspectives on good practice*. Montreux: Eurochips, 2006, str. 7.

né, a to především stigmatizací s touto situací spojenou. I tyto děti odloučením trpí a výkonem trestu odnětí svobody blízké osoby mohou být negativně ovlivněny v podobné míře jako děti odsouzených rodičů. Dopátrat se jejich konkrétního počtu je však téměř nemožné.

Pro kompenzaci absence systematizovaných dat a údajů o potomcích vězněných rodičů vypočítávají některé evropské země tzv. „míru rodičovství“ (parental rate), která je posléze využívána pro provádění extrapolace. Např. Francie užívá demografickou míru rodičovství 1,3 potomka na odsouzeného, a to na základě výsledků studie provedené Národním statistickým institutem (INSEE) jako součást sčítání lidu v roce 1999, které zahrnovalo 1700 odsouzených mužů, Velká Británie využívá obdobně získanou míru rodičovství v hodnotě 0,87 potomka na odsouzeného<sup>8</sup>. Vězeňská služba Severního Irska odhaduje, že se výkon trestu odnětí svobody rodiče dotýká přibližně 1.500 dětí, a to na základě extrapolace číselných údajů získaných během návštěv dětí ve věznici za dané období<sup>9</sup>. Uvedené hodnoty rozhodně nejsou průkazné a spolehlivé, ale udávají alespoň hrubou představu o množství dětí, kterých se v rámci států EU trest odnětí svobody rodiče týká.

Na základě využití dat zveřejněných ve Statistice trestné činnosti Rady Evropy za rok 2007 a demografického ukazatele rodičovské míry zjištěného francouzským institutem INSEE sestavila EUROCHIPS graf odhadující počet dětí odsouzených osob v některých evropských zemích.



**Graf č. 1: Počet dětí vězněných rodičů v jednotlivých evropských zemích**

**Zdroj: EUROCHIPS, 2007**

<sup>8</sup> SCHARFF-SMITH, P, GAMPELL . Children of imprisoned parents. Denmark: Danish Institute for Human Rights, 2011, str. 9. (přeložila T. V.)

<sup>9</sup> Safeguardings Children Framework and Guidance. In: Northern Ireland Prison Service [online]. 2010, str. 49, [cit. 2013-06-24]. Dostupné z: [http://www.dojni.gov.uk/index/ni-prison-service/nips-publications/policy\\_reports/safeguarding-children-framework-and-guidance.pdf](http://www.dojni.gov.uk/index/ni-prison-service/nips-publications/policy_reports/safeguarding-children-framework-and-guidance.pdf)

### 1.2.2. Situace v České republice

V České republice nebyl doposud proveden žádný rozsáhlejší výzkum, který by byl schopen reportovat základní údaje o dětech vězněných osob. Pro účely diplomové práce jsem kontaktovala Vězeňskou službu České republiky. Ani ta však žádná data o potomcích odsouzených neshromažďuje. Ekonomické oddělení eviduje pouze systém pro placení výživného, který však nekoresponduje s vězeňským informačním systémem a data z něj proto nelze použít.

Okrajové informace o počtu dětí vězněných rodičů přinesl výsledek Monitoringu podmínek výkonu vazby a trestu odnětí svobody žen a mladistvých, který byl v roce 2003 proveden Českým helsinským výborem<sup>10</sup>. V dotazníkovém šetření bylo dotázáno 117 z celkového počtu 524 odsouzených žen a 97 z celkového počtu 160 vazebně stíhaných žen. 66% odsouzených žen z celkového souboru uvedlo, že má děti. Na jednu vězněnou matku připadlo v průměru 2,2 dítěte. Z výzkumného vzorku vazebně stíhaných žen vyplynulo, že 55% z nich je matkou. Na jednu vazebně stíhanou matku připadlo v průměru také 2,2 dítěte. Úhrnem bylo celkem 131 (61%) z celkového počtu 214 vězněných respondentek matkou alespoň jednoho nezletilého dítěte, v průměru však 2,2 dítěte. Výzkum naznačil, že v roce 2003 se separace od matky v důsledku uvěznění dotýkala několika stovek dětí.

Aktuálnější výzkumy, které by se zajímaly o děti vězněných rodičů v ČR, bohužel nejsou k dispozici. S ohledem na rostoucí počet vazebně stíhaných žen i žen ve výkonu trestu (oproti roku 2003 vzrostl počet vězněných žen za rok 2012 z 657 na 1 518) lze odhadnout, že bez matky v současné chvíli vyrůstá mnohonásobně více dětí než v roce 2003<sup>11</sup>. Zohledníme-li však také vězněné muže, kteří reprezentují téměř 94 % vězeňské populace, odhadovaný počet dětí zasažených odloučením od rodiče v důsledku uvěznění rapidně vzroste.

Již v samém úvodu jsem naznačila, že v průběhu tvorby diplomové práce došlo k nenadálým změnám. 1. ledna 2013 vyhlásil Václav Klaus, tehdejší prezident České republiky, dílčí amnestii vztahující se na vymezený okruh trestných činů. V důsledku této události došlo k hromadnému propouštění několika tisícovek českých vězňů a vězeňkyň, přesněji se milost dotkla 6 443 vězněných osob, a celkový počet vězněných osob tak klesl z čísla 23 312 (ke dni

---

<sup>10</sup> *Vybrané otázky problematiky žen a mladistvých ve věznicích: závěry projektu Českého helsinského výboru "Monitoring podmínek výkonu vazby a trestu odnětí svobody žen a mladistvých v ČR"*. Vyd. 1. Praha: Český helsinský výbor, 2003, str. 43.

<sup>11</sup> Vlivem prezidentské amnestie k 1. lednu 2013 došlo ke snížení počtu vězněných žen na 852, jak uvádějí statistiky Vězeňské služby ČR. K 31. 7. 2013 bylo v ČR vězněno již na 914 žen, a proto se lze domnívat, že navzdory jednorázovému snížení počtu odsouzených se budou kapacity věznic opět naplňovat a úměrně s tímto trendem růst i počty dětí vyrůstající v nepřítomnosti své matky.

31. 12. 2012) na číslo 16 127 (k 31. 1. 2013)<sup>12</sup>. Nepochybně se také snížil počet dětí, které vyrůstaly v nepřítomnosti svého rodiče, nicméně nedomnívám se, že by radikální krok v podobě prezidentské amnestie vedl k celostnímu řešení zkoumaného problému. Za daných okolností jde spíše o jednorázové řešení, nikoli o systémovou změnu, která by vedla ke konstruktivnímu a trvalejšímu řešení, jak snižovat počty vězněných osob a zabránit tak oddělování dětí od svých rodičů vlivem nástupu do výkonu trestu. Již nyní lze pozorovat rostoucí tendenci k znovunaplnění českých věznic. K 25. 10. 2013 činil celkový počet vězněných osob 16 581, což je o 454 osob více než v na konci ledna 2013<sup>13</sup>. Sami odborníci předpokládají opětovné naplnění českých věznic, ministerstvo spravedlnosti v jednom z rozhovorů pro ČT 24 uvádí, že pokud bude současný trend pokračovat, můžeme opětovné naplnění věznic očekávat zhruba do 4 let, tedy do roku 2017<sup>14</sup>.

Vraťme se ale k odhadům počtu dětí vězněných rodičů v ČR. Pro představu nám může posloužit statistika sledující počet vězňů dle věkového složení ke dni 31. 12. 2012<sup>15</sup>. Největší zastoupení vězeňské populace lze sledovat u osob v produktivním věku, a to jak u mužů, tak i žen, u kterých je předpoklad rodičovství nejvyšší. Hrubým odhadem se lze domnívat, že v České republice vyrůstalo v roce 2012 v nepřítomnosti jednoho nebo dokonce obou rodičů v důsledku výkonu trestu odnětí svobody tisíce nezletilých dětí. Znovu připomínám, že ne každé takové dítě vnímá odloučení negativně, ať už z důvodu dříve narušených vztahů či nezájmu rodiče o společný život s dítětem. I když bychom tyto děti z odhadů vyloučili, stále tu zůstávají kvanta oněch neviditelných dětí, kterým rodič bezmezně schází. Ani snížení počtu vězněných osob v roce 2013 nepřináší úlevu. Stále mezi námi žijí a budou žít děti trpící odloučením od svého rodiče a řadou dalších obtíží plynoucích z této životní krizové události.

---

<sup>12</sup> Statistiky Vězeňské služby České republiky, [cit. 2013-10-30] Dostupné z: <http://www.vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/informacni-servis/amnestie-1681/>

<sup>13</sup> Statistiky Vězeňské služby České republiky, [cit. 2013-10-30] Dostupné z: <http://www.vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/informacni-servis/rychla-fakta/>

<sup>14</sup> *Amnestie zvedla klesající kriminalitu. Ve věznicích se ale lépe dýchá.* In: ČT24 [online]. 28. 6. 2013 [cit. 2013-10-30]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/domaci/239579-amnestie-zvedla-klesajici-kriminalitu-ve-veznicich-se-ale-lepe-dycha/>

<sup>15</sup> Věkové složení vězněných osob za rok 2013 není k aktuálnímu dni (30. 10. 2013) prozatím k dispozici.



<b>Věk</b>	<b>Muži</b>	<b>Ženy</b>	<b>Celkem</b>
Do 16 let	1	0	1
16-17let	13	2	15
17-18 let	33	2	35
18-21 let	554	27	581
21-25 let	2 134	136	2 270
25-30 let	3 457	219	3 676
30-40 let	6 821	472	7 293
40-50 let	4 170	298	4 468
50-60 let	1 551	113	1 664
60-70 let	366	29	395
Nad 70 let	29	2	31
<b>Celkem</b>	<b>19 129</b>	<b>1 300</b>	<b>20 429</b>

**Tabulka č. 1: Věkové složení odsouzených ke dni 31. 12. 2012**

**Zdroj: Vězeňská služba ČR, 2012**

<b>Věk</b>	<b>Muži</b>	<b>Ženy</b>	<b>Celkem</b>
Do 16 let	3	0	3
16-17let	11	2	13
17-18 let	15	1	16
18-21 let	120	8	128
21-25 let	220	13	233
25-30 let	342	25	367
30-40 let	668	51	719
40-50 let	444	43	487
50-60 let	178	9	187
60-70 let	26	2	28
Nad 70 let	1	1	2
<b>Celkem</b>	<b>2 028</b>	<b>155</b>	<b>2183</b>

**Tabulka č. 2: Věkové složení obviněných ke dni 31. 12. 2012**

**Zdroj: Vězeňská služba ČR, 2012**

### **1.3. Práva dětí vězněných rodičů**

Zákonem je právo dětí na rodinný život a pouto s rodiči do značné míry chráněno. Stát je povinen provádět opatření omezující vznik poškození rodinného života v důsledku uvěznění rodiče. Veřejné orgány musí respektovat soukromý život rodiny a dětí, a to dokonce i v případě, spáchal-li rodič trestný čin. V tomto směru má stát vůči odsouzeným rodičům a jejich dětem řadu povinností a závazků, ale do jaké míry jsou tyto v praxi naplňovány, zůstává otázkou.

Zahraniční literatura popisuje děti vězněných rodičů jako specifickou skupinu zranitelných a ohrožených dětí vyžadující konkrétní formu pomoci. Jak uvádí EUROCHIPS, děti vězněných rodičů jsou přehlíženy jako skupina mající svá vlastní práva, natož aby se pozornost věnovala jejich individuálním potřebám<sup>16</sup>. Netěší se žádnými speciálními právy, výhodami ani pomocí. Brownová<sup>17</sup> kritizuje nedostatečnou pozornost věnovanou potřebám dětí odsouzených rodičů, a to napříč celou Evropou, a zdůrazňuje nedostatek zákonné a koordinované podpory jejich rodinám. Marshallová zachází ještě dál. Děti vězněných rodičů označuje jako *neviditelné oběti trestných činů a trestního systému* trpící stigmatem kriminality a vysvětluje, že jejich práva na péči a výchovu jsou zasaženy činy rodičů a reakcí státu, kdy zákony a pravidla, která utvářejí trestní systém, nezohledňují dítě jako osobu s vlastními právy, ale uznávají jej jen jako pomůcku pro sociální rehabilitaci jejich rodiče<sup>18</sup>. Zájem o to, jak se s danou situací dítě vyrovnává a zdali jsou respektována jeho práva, ustupuje do pozadí. Jak uvádí Shaw<sup>19</sup>, věznice fungují na základě přísného řádu, kontroly a bezpečnosti. Ačkoli Úmluva o právech dítěte v článku 9, odst. 2 uznává *právo dítěte odděleného od jednoho nebo obou rodičů udržovat pravidelné osobní kontakty s oběma rodiči, ledaže by to bylo v rozporu se zájmy dítěte*<sup>20</sup>, tento pravidelný kontakt podléhá omezeným možnostem odsouzeného na realizaci návštěv s osobami blízkými v době výkonu trestu stanovenými zákonem<sup>21</sup>. Není tedy překvapením, že návštěvy příbuzných jsou chápány jako právo (nebo privilegium) odsouzeného, nikoli jako právo dítěte udržovat vztah se svým otcem či matkou.

Pravidelný osobní kontakt mezi odsouzeným a jeho dítětem představuje jeden z hlavních předpokladů zachování rodinných vazeb a tím alespoň částečnou participaci odsouzeného rodiče na stimulaci vývoje dítěte. V souvislosti se systematickým udržováním sociálních a rodinných vazeb můžeme hovořit také o snižování rizika potenciální recidiv. Udržování vazby na okolní svět a pravidelný kontakt s rodinnými příslušníky hraje významnou roli v rehabilitaci odsouzeného, jak nakonec uvádí i článek 65, odst. c Evropských vězeňských pravidel, který apeluje na potřebu *vyvíjet veškeré úsilí k tomu, aby režim ústavu byl*

---

<sup>16</sup> PHILBRICK, K, REISS, M.. *Children of imprisoned parents: European perspectives on good practice*. Montreux: Eurochips, 2006, str. 8. (přeložila T. V.)

<sup>17</sup> BROWN, K., DIBB, L., SHENTON F., ELSON, N. *No-one's ever asked me: young people with a prisoner in the family*. London, 2002. Actions for prisoner's families, str.4. [cit. 2013-03-04] Dostupné z: [http://www.prisonersfamilies.org.uk/uploadedFiles/2010\\_Publications\\_And\\_Resources/Noones\\_ever\\_asked\\_me.pdf](http://www.prisonersfamilies.org.uk/uploadedFiles/2010_Publications_And_Resources/Noones_ever_asked_me.pdf) (přeložila T. V.)

<sup>18</sup> MARSHALL. Not seen, not heard, not guilty. 2008, Edinburgh. Scotland's commissioner for children and young people, str. 8. [cit. 2012-11-14] Dostupné z: [http://www.sccyp.org.uk/uploaded\\_docs/adult%20reports/not%20seen%20not%20heard%20not%20guilty%20compress.pdf](http://www.sccyp.org.uk/uploaded_docs/adult%20reports/not%20seen%20not%20heard%20not%20guilty%20compress.pdf) (přeložila T. V.)

<sup>19</sup> SHAW, R. *Prisoner's Children: What are the Issues?*. Londýn, 1992. Routledge. Str. 42 (přeložila T. V.)

<sup>20</sup> Úmluva o právech dítěte, článek 9

<sup>21</sup> Zákon o výkonu trestu odnětí svobody č. 169/1999 Sb., §19, resp. zákon o výkonu vazby č. 293/1999 Sb., §14

*uzpůsoben a prováděn podle zásady udržovat a upevňovat vztah mezi vězni a jejich příbuznými a vztahy s vnějším světem, které jsou prospěšné nejlepším zájmům vězňů i jejich rodinám<sup>22</sup>.*

Výše uvedená tvrzení dokazují, že lidská práva z perspektivy dítěte nejsou v kontextu předkládané problematiky dostatečně zohledňována a naplňována. Malou výjimku tvoří děti do tří let a nenarozené děti odsouzených matek ponechané v jejich péči i během výkonu trestu na speciálním oddělení věznice, kterým je v České republice, ale i na celkové mezinárodní úrovni věnováno nejvíce pozornosti. Možnost odsouzených matek ponechat si dítě ve své péči i během VTOS upravuje zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, konkrétně §67 (více v subkapitole 4.2.). Faktem však zůstává, že značná část dětí spadá do věkové skupiny starších tří let a drtivou většinu odsouzených představují muži, kterým se možnost výchovy a péče o dítě během výkonu trestu nenabízí.

Práva dětí mají široký rozsah a jejich výklad je interpretován spíše v obecné rovině. V České republice neexistuje žádný právní dokument, nařízení ani doporučení zaměřené ryze na ohroženou skupinu dětí vězněných rodičů, a proto nezbyvá, než se odvolávat na střípky paragrafů z jednotlivých právních pramenů a objasnit je v kontextu zkoumané problematiky.

### **1.3.1. Úmluva o právech dítěte a další stěžejní dokumenty**

Za stěžejní mezinárodní dokument v oblasti ochrany občanských, politických, ekonomických, sociálních a kulturních práv dítěte lze jednoznačně považovat Úmluvu o právech dítěte, která se stala součástí českého právního řádu po ratifikaci prezidentem České republiky 1. ledna 1993. Z článku 10 Ústavy České republiky vyplývá povinnost zejména orgánů veřejné moci upřednostňovat ustanovení Úmluvy o právech dítěte před zákonem, pokud mezinárodní smlouva stanoví něco jiného než zákon. Z Úmluvy dále plyne povinnost státu chránit zájmy dítěte, respektovat jeho práva a bezprostředně jednat v jeho prospěch, jsou-li jakýmkoli způsobem ohrožena. Za významné články tohoto dokumentu lze s ohledem na zkoumanou oblast považovat obzvláště čl. 2, 3, 9, 12, 16 a 19. Dalším důležitým dokumentem se stává Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod, ve které se lze taktéž v souvislosti s tématem dětí vězněných rodičů opřít o několik zásadních článků, zejména potom čl. 8 vyžadující ochranu a respektování soukromého a rodinného života. Za další významné prameny můžeme považovat Všeobecnou deklaraci lidských práv, Mezinárodní pakt o občanských a politických právech, Evropská vězeňská pravidla, z českého právního řádu

---

<sup>22</sup> Evropská vězeňská pravidla, 2006. [cit. 2013-03-04] Dostupné z: [http://www.coe.int/t/DGHL/STANDARDSETTING/PRISONS/EPR/Evropska\\_vezenska\\_pravidla\\_2006.pdf](http://www.coe.int/t/DGHL/STANDARDSETTING/PRISONS/EPR/Evropska_vezenska_pravidla_2006.pdf)

potom Listina základních práv a svobod, zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, zákon č. 359/199 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, resp. zákon č. 293/1993 Sb., o výkonu vazby.

#### **1.3.1.1. Právo dítěte nebýt diskriminované**

Z čl. 2, odst. 2 Úmluvy o právech dítěte vyplývá, že *stát učiní všechna potřebná opatření k tomu, aby dítě bylo chráněno před všemi formami diskriminace nebo trestání, které vyplývají z postavení, činnosti, vyjádřených názorů nebo přesvědčení jeho rodičů, zákonných zástupců anebo členů rodiny*. Článek stanovuje, že dítě nesmí být diskriminováno kvůli činům či postavení svých rodičů, tedy ani v případě, že se nacházejí ve vazbě či výkonu trestu odnětí svobody. Stát je povinen v této záležitosti činit potřebná opatření. I přesto se však děti vězněných rodičů často cítí zahanbeně, odlišně a ostrčeně. Zažívají šikanu a nepříjemné nárazky ze strany svých vrstevníků i komunity, ve které žijí. Trpí stigmatem v důsledku činů svého rodiče a nedostatečnými znalostmi a informovaností okolí o složité životní a sociální situaci, ve které se nacházejí.

#### **1.3.1.2. Ochrana nejlepšího zájmu dítěte**

Čl. 3, odst. 1 Úmluvy o právech dítěte stanoví, že *zájem dítěte musí být předním hlediskem při jakékoli činnosti týkající se dětí, ať už uskutečňované veřejnými nebo soukromými zařízeními sociální péče, soudy, správními nebo zákonodárnými orgány*. Princip nejlepšího zájmu dítěte tu není přesně definován. Obecně však princip vyžaduje, aby stát činil aktivní opatření, která by systematicky uplatňovala zásadu zvažování důsledků rozhodnutí a jednání státních orgánů týkající se práv dětí a jejich nejlepšího zájmu. Výbor pro práva dítěte uvádí, že nejlepší zájem dítěte, jehož rodič se nachází za mřížemi, musí být pečlivě zvažován a posuzován nezávislými kompetentními odborníky, a to ve všech fázích rozhodovacího procesu – od zadržení po umístění odsouzeného do výkonu trestu, a dále při jednání o umístění dítěte do náhradní péče<sup>23</sup>.

#### **1.3.1.3. Právo na respektování rodinného života a udržování pravidelného kontaktu**

Rodina má právo na ochranu ze strany společnosti i státu. Právo na rodinný život je ukotveno v Evropské úmluvě o lidských právech, respektive ve čl. 8, podle kterého *má každý právo na respektování svého soukromého a rodinného života, obydlí a korespondence. Stát ne-*

<sup>23</sup> Výbor pro práva dítěte. Projednání zpráv předložených smluvními státy. Závěrečné shrnutí. Thajsko, 17. března 2006. [cit. 2013-04-1] Dostupné z: [http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/0/c2d5cae31ffc2e0bc125715e0048a8cd/\\$FILE/G0640936.pdf](http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/0/c2d5cae31ffc2e0bc125715e0048a8cd/$FILE/G0640936.pdf)

*může do výkonu tohoto práva zasahovat kromě případů, kdy je to v souladu se zákonem a nezbytné v demokratické společnosti v zájmu národní bezpečnosti, veřejné bezpečnosti, hospodářského blahobytu země, ochrany pořádku a předcházení zločinnosti, ochrany zdraví nebo morálky nebo ochrany práv a svobod jiných. Úmluva o právech dítěte ve svém článku 9, odst. 1 stanovuje, že stát zajistí, aby dítě nemohlo být odděleno od svých rodičů proti jejich vůli, ledaže příslušné úřady na základě soudního rozhodnutí a v souladu s platným právem a v příslušném řízení určí, že takové oddělení je potřebné v zájmu dítěte. Výkon trestu odnětí svobody je jednou ze situací, kdy dochází k separaci mezi dítětem a odsouzeným. I v takovém případě však má rodina právo stýkat se navzájem a udržovat rodinné vazby. Jak uvádí Evropský soud pro lidská práva, jakékoli zadržení dle článku 5 Evropské úmluvy o lidských právech zahrnuje ve své podstatě omezení svobody a zásah do soukromého a rodinného života. Nicméně právo na respektování rodinného života je fundamentálním právem zadrženého, respektive odsouzeného rodiče a je nezbytné, aby zainteresované orgány pomáhaly takové osobě udržovat kontakt se svou rodinou<sup>24</sup>. Stát dále podle článku 9, odst. 3 Úmluvy o právech dítěte uznává právo dítěte odděleného od jednoho nebo obou rodičů udržovat pravidelné osobní kontakty s oběma rodiči, ledaže by to bylo v rozporu se zájmy dítěte.*

Z hlediska upevňování rodinných vazeb, které pozitivně působí nejen na osobnost a vývoj dítěte, ale i jako motivační faktor pro odsouzené, lze pravidelný osobní kontakt považovat za jeden z nejdůležitějších aspektů obnovování narušených funkcí rodiny zasažené výkonem trestu rodiče. Z praxe bohužel vyplývá, že pro mnohé děti není pravidelný kontakt s vězněným rodičem dostupný, ať už z jakýchkoliv důvodů, a tím dochází k mnohdy nezvratnému zpretrhání osobních vztahů mezi dítětem a rodičem. Výjimkou nejsou děti, které svého rodiče nespátří po celou dobu trvání trestu odnětí svobody, tedy i několik let. Není třeba dodávat, jak relevantní dopad může mít tak dlouhé odloučení nejen na vzájemný vztah rodiče a jeho potomka, ale i celkový život dítěte a jeho rodiny. EUROCHIPS spatřuje potřebu změny především v této oblasti. Za tímto účelem se členské organizace, včetně Českého helsinského výboru, jehož činnost bude přiblížena v kapitole 5, snaží své aktivity směřovat právě do oblasti podpory kontaktu mezi dítětem a vězněným rodičem.

#### **1.3.1.4. Právo na informace o místě pobytu blízké osoby**

Článek 9, odst. 4 Úmluvy o právech dítěte uvádí, že *jestliže oddělení dítěte od rodičů je důsledkem jakéhokoli postupu stát, jako je vazba, uvěznění, vypovězení, deportace nebo*

---

<sup>24</sup> PHILBRICK, K, REISS, M. *Children of imprisoned parents: European perspectives on good practice*. Montrouge: Eurochips, 2006. Str. 10 (přeložila T. V.)

*smrt jednoho nebo obou rodičů dítěte, tento stát na požádání poskytne rodičům, dítěti, nebo případně jinému členu rodiny nezbytné informace o místě pobytu nepřítomného (nepřítomných) člena (členů) rodiny, ledaže by poskytnutí takové informace odporovalo zájmu dítěte. Stát má tedy povinnost poskytnout v případě oddělení dítěte od rodičů v důsledku uvěznění nezbytné informace o místě pobytu nepřítomného člena rodiny. Od této povinnosti se upouští v případě, že by poskytnutí takové informace odporovalo zájmu dítěte.*

Stát má povinnost sdělit potřebné informace o osudu zadrženého jeho dítěti a osobě, která má dítě v péči, a zároveň poskytnout potřebné informace o situaci dítěte zadrženému, zvláště v případě, kdy bylo dítě umístěno do ústavní péče. Povinnost poskytnout informace však není absolutní, příslušné orgány musí zajistit, aby sdělení informace nezpůsobilo nepříznivé důsledky pro dotčené osoby, zejména, aby nebyl narušen nejlepší zájem dítěte. Orgány též musí respektovat právo zadržené, resp. odsouzené osoby na odmítnutí poskytnout informace o své situaci rodině, zejména dětem.

#### **1.3.1.5. Právo dítěte vyjádřit svůj názor**

Ve smyslu uspokojování potřeb a respektování principu nejlepšího zájmu dítěte je nutné brát v potaz i jeho názory. Za tímto účelem se dítěti poskytuje možnost, aby bylo vyslechnuto v každém soudním nebo správním řízení, které se jej dotýká. Jeho vyjádření pak musí být věnována patřičná pozornost odpovídající věku a zralosti dítěte. Toto právo dítěte upravuje čl. 12, odst. 1 Úmluvy o právech dítěte a zároveň také §8, odst. 2 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí. Vzhledem k tomu, že duševní vývoj dítěte ještě není ukončen a dítě si tak nemůže plně uvědomovat důsledky svého počínání, je soud povinen dále zjišťovat názor příslušného orgánu sociálně-právní ochrany dětí, u kterých se předpokládá znalost rodinné situace, a tedy schopnost relevantního vyjádření k dané situaci. Bývalý ombudsman České republiky Otakar Motejl ve svých stanoviscích uvedl, že soudy této možnosti využívají ve větší míře než v předešlých letech, ovšem stále ještě dalece ne v žádoucí míře<sup>25</sup>.

#### **1.3.2. Orgán sociálně-právní ochrany dětí (OSPOD)**

Mnoho z dětí, jejichž rodič se ocitl za mřížemi, eviduje orgán sociálně právní ochrany. Do jeho registru však nespadá každé dítě automaticky. Pokud do doby zatčení nebo odsouzení

<sup>25</sup> *Rodina a dítě: Sborník stanovisek veřejného ochránce práv.* Brno: ASPI a.s., 2007. Str. 61. [cit. 2013-9-27] Dostupné z: [http://www.vzd.cz/sites/default/files/Rodina\\_a\\_dite\\_Sbornik\\_stanovisek\\_veřejneho\\_ochrance\\_prav.pdf](http://www.vzd.cz/sites/default/files/Rodina_a_dite_Sbornik_stanovisek_veřejneho_ochrance_prav.pdf)

žilo dítě v plně fungující rodině bez nutnosti zásahů veřejných orgánů a pokud v souvislosti se vzniklou obtížnou situací nevyvstala potřeba angažovanosti orgánu v záležitostech rodiny (např. potřeba zásahu při umístění dítěte do náhradní péče, byl-li zadržený, resp. odsouzený rodič tím, kdo se o dítě primárně staral), není povinností orgánu sociálně-právní ochrany děti evidovat a dále s nimi pracovat. Jelikož však pachatelé trestních činů často reprezentují marginální skupinu a jejich děti mnohdy pocházejí z rodin, kde se vyskytuje zvýšený výskyt sociálně patologických jevů a tím i potenciální ohrožení zdravého vývoje dítěte, implicitně lze předpokládat zainteresovanost OSPOD v takovýchto rodinách dokonce již před zahájením trestního stíhání proti rodiči.

Základními úkoly sociálně-právní ochrany dětí stanovené zákonem č. 395/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, je ochrana práva dítěte na příznivý vývoj a řádnou výchovu, ochrana oprávněných zájmů dítěte, včetně ochrany jeho jmění a působení směřující k obnovení narušených funkcí rodiny. Z toho hlediska lze mezi činnost OSPOD zařadit i činnost související s podporou udržování kontaktů dětí s jejich vězněnými rodiči a tím i obnovení narušených funkcí rodiny.

Pokud dítěti byla nařízená ústavní nebo ochranná výchova, mají sociální pracovníci OSPOD povinnost pravidelně tyto děti navštěvovat<sup>26</sup>, stejně jako děti svěřené do zařízení vyžadující okamžitou pomoc<sup>27</sup> nebo do výchovy jiných fyzických osob<sup>28</sup>, a to nejméně jedenkrát za tři měsíce, přitom mají povinnost sledovat, jak se vyvíjejí vztahy mezi dítětem a jeho rodičem.

Každé dítě má právo obrátit se na OSPOD s žádostí o pomoc při ochraně svého života a dalších svých práv, přičemž orgán je povinen takovému dítěti odpovídající pomoc<sup>29</sup>. Zároveň má orgán povinnost poskytnout pomoc také rodiči, který se na něj obrátí s žádostí o pomoc při výkonu svých práv a povinností<sup>30</sup>. V praxi se jedná například o pomoc při uplatňování práva na pravidelný kontakt se svým dítětem, který odsouzenému znemožňuje fyzická osoba, které bylo dítě svěřeno do péče, jakož i nerespektování práva na podávání průběžných informací o vývoji dítěte odsouzenému rodiči aj.

Z výše uvedeného lze usuzovat, že orgán sociálně-právní ochrany bude o děti vězněných rodičů dbát, aktivně se zajímat o jejich situaci, v tomto smyslu s nimi pracovat a podporovat jejich kontakty s odsouzenými rodiči. Ze zkušeností získaných během působení v projektu „Děti vězněných rodičů“ však musím konstatovat, že OSPOD svou činnost ve

---

<sup>26</sup> Zákon č. 395/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, §29, odst. 2

<sup>27</sup> Tamtéž, §42, odst. 4

<sup>28</sup> Tamtéž, §19, odst. 5

<sup>29</sup> Tamtéž §8, odst. 1

<sup>30</sup> Tamtéž, §9

vztahu k dětem vězněných rodičů zdaleka neplní v takovém rozsahu, v jakém by měl. Dochází zejména k narušení práva dítěte na pravidelný kontakt s oběma rodiči garantovaný Úmluvou o právech dítěte, kdy zájem dítěte není naplňován ve smyslu udržování vazeb mezi ním a uvězněným rodičem, ale spíše jen v zajištění odpovídajícího materiálního zázemí. V důsledku toho dochází k odcizení mezi dítětem a rodičem a tím i prohlubování narušených funkcí rodiny, což je zcela v rozporu se základním posláním orgánu sociálně-právní ochrany. Někteří sociální pracovníci dokonce zastávají přesvědčení, že minimalizace kontaktu mezi dítětem a vězněným rodičem je automaticky žádoucí a v souladu se zájmem každého nezletilého. Těžko určit, zda je tato skutečnost odrazem přeplněných kapacit pracovníku sociálně právní ochrany dětí a nedostatkem prostoru pro důsledné sledování a vyhodnocování potřeb jednotlivých rodin, nebo prostým důsledkem zvnitřněných stereotypů a poz ke kontroverznímu tématu rodičovství trestaných osob. Ať se pravda nachází kdekoliv, je zapotřebí si uvědomit, že mimo další aspekty se právě postoj a angažovanost sociálního pracovníka do jisté míry stává předurčujícím faktorem toho, zda vůbec a jakým směrem se bude vztah mezi rodičem a dítětem vyvíjet.

## 2. VLIV UVĚZNĚNÍ RODIČE NA ŽIVOTNÍ SITUACI DÍTĚTE

Cílem této kapitoly je poukázat na obtíže, se kterými se děti v důsledku uvěznění svého rodiče potýkají. Specifické problémy, kterým čelí, jsou vysoce komplexní a multiplicitní. Odborníci se shodují na tom, že v důsledku uvěznění rodiče a dlouhodobé separace mezi ním a dítětem dochází k narušení chování, zdraví, emocí, vztahů, vzdělání, bydlení i finanční situaci dítěte. V této souvislosti lze zmínit zahraniční longitudinální studii J. F. Murrayho D. Farringtona<sup>31</sup>, která zkoumá dlouhodobé účinky způsobené uvězněním rodiče na život dítěte, na jeho zkušenosti a další průvodní jevy, jež mohou dítě v budoucím životě poznamenat. Studie poukazuje na negativní ovlivnění života dítěte zejména v důsledku stigmatizace, snížení rodinného příjmu i nedostatečného vysvětlení situace a okolností uvěznění rodiče. Stejní autoři poukazují zároveň na vyšší tendenci k budoucímu páchání trestné činnosti u dětí, jejichž rodič byl ve výkonu trestu<sup>32</sup>. Uvěznění rodiče je dále spojováno

---

<sup>31</sup> MURRAY, J. F., FARRINGTON, D. *Parental Imprisonment: effect's on boys' anti-social behaviour and delinquency through the life-course*. Journal of Child Psychology and Psychiatry, č. 46. United Kingdom : 2005

<sup>32</sup> MURRAY, J., FARRINGTON, D. P.. *Effects of parental imprisonment on child antisocial behaviour and mental health. A systematic review* Norway: The Campbell Collaboration, č. 4. United Kingdom: 2009. Dostupné z: [www.campbellcollaboration.org/lib/download/683](http://www.campbellcollaboration.org/lib/download/683)



například se vznikem zmatku v rodiném uspořádání, stabilitě rodiny a totálním narušením blaha dítěte<sup>33</sup>.

Uvěznění rodiče a s ním spojené důsledky a změny představují pro dítě silnou zátěž. To, do jaké míry bude dítě uvězněním rodiče ovlivněno, jakým specifickým problémům bude čelit, jak hluboce bude narušena jejich vzájemná vazba a jak se bude vztah dále vyvíjet, závisí na celé škále proměnných. Jmenujme například zralost dítěte, věk, ve kterém k separaci došlo, sílu doposud vytvořeného mateřského (otcovského) pouta, pohlaví odsouzeného rodiče, dosavadní fungování rodinných vztahů, ekonomickou a sociální situaci rodiny, délku a povahu trestu, kvalitu sítě sociální opory nebo také míru stigma, kterou komunita, ve které dítě žije, asociuje s trestnou činností. U některých dětí se setkáváme se vznikem celé škály obtíží v důsledku odloučení, u jiných pozorujeme jen minimum negativních dopadů. Prožívání situace a následné reakce se u každého dítěte liší, odlišné reakce a potřeby můžeme pozorovat dokonce i mezi sourozenci, což často souvisí právě s věkem a také postavením dítěte v rodině.

Děti vězněných rodičů trpí primárně vzájemným odloučením od svého rodiče, omezením nebo úplnou ztrátou osobního kontaktu. Tomuto klíčovému tématu se budu podrobněji věnovat v další kapitole. Následkem separace však vzniká řada dalších přidružených obtíží stavějících dítě do obtížné životní situace.

Důležité je poznamenat, že děti vězněných rodičů často pocházejí ze socio-kulturně znevýhodněného prostředí. Jejich rodiny mívají zkušenost s nezaměstnaností, chudobou, duševními problémy, narušenými vztahy, nezřídka kdy i s užíváním návykových látek, výjimkou není ani příslušnost k rasovému etniku. S mnohými problémy se tedy děti a jejich rodiny mohou potýkat dlouhou dobu bez ohledu na trestnou činnost rodiče. Jasně však je, že uvězněním dochází nejen k dalšímu prohlubování těchto obtíží, ale zároveň i k přidružení nových specifických problémů asociovaných s výkonem trestu i zadržením v důsledku vazebního stíhání.

Níže uvedený přehled rozhodně nepředstavuje kompletní výčet životních změn a obtíží spojených s nástupem do věznice, nabízí však rámcovou představu o nejčastějších a nejzávažnějších problémech plynoucích z uvěznění člena rodiny, a pomáhá čtenářům přiblížit tíživou sociální situaci, ve které se dítě a jeho rodina bezpochyby ocitá.

---

<sup>33</sup> SCHARFF-SMITH, P., GAMPELL, L. *Children of imprisoned parents*. Denmark: Danish Institute for Human Rights, 2011. Str. 12. (přeložila T. V.)

## 2.1. Narušení péče a změna sociálního prostředí

Valná část rodičů před tím, než byla odsouzena a uvězněna, hrála významnou roli ve výchově a péči o své děti. Roli otce, respektive matky mohli uvěznění vykonávat v tradičním uspořádání rodiny, mnohdy však také za ztížených podmínek jako rodič samoživitel v neúplné rodině nebo žili vlastním životem kompletně odděleně od svých dětí. Ať už funkci rodiče zastávali za jakýchkoli okolností, uvěznění mohlo mít zásadní vliv na rodinné uspořádání, výchovu a péči o jejich děti.

Tíživá životní situace způsobuje napětí ve vztahu mezi partnery či manželi, objevuje se vzájemná nedůvěra, četné spory a pocit odcizení. Není proto divu, že se mnoho manželství či nesezdaných partnerství pod tíhou náhlých změn rozpadá. Rozvod rodičů a nový partner, který se s největší pravděpodobností brzy objeví po boku pečujícího rodiče, představuje pro dítě v již tak komplikované životní situaci silnou zátěž. Navíc, emocionální těžkosti, které doprovázejí vztah mezi vězněným a pečujícím rodičem, mohou mít významně poznamenat kvalitu kontaktu dítěte s odsouzeným rodičem.

Ačkoli někteří odsouzení nežili se svými dětmi před nástupem trestu ve společné domácnosti, byli aktivně zapojeni do jejich života, pravidelně se s nimi vídali nebo je alespoň finančně podporovali a ve spoustě ohledů mohli fungovat jako pro dítě pozitivní vzor. Proto i děti z neúplných rodin může odchod rodiče do výkonu trestu významně zasáhnout a přinášet s sebou pocity úzkosti a smutku.

Změny v podmínkách péče a výchovy může dítě zaznamenat už před odsouzením rodiče, tedy v případě, je-li na rodiče uvalena vazba. Rozhodnutím soudu o uložení nepodmíněného trestu odnětí svobody však může dojít k výrazným a především dlouhodobějším zvrátům v životních podmínkách dítěte. Do jaké míry náhlá separace péči o dítě ovlivní závisí především na tom, zda byl zadržený rodič tím, kdo o dítě primárně pečoval či nikoli.

Pokud je vězněnou osobou otec, zvyšuje se pravděpodobnost, že dítě bude i nadále vyrůstat v původní rodině, neboť u většiny českých rodin převládá genderový stereotyp, kdy péči o dítě zajišťuje primárně matka. V takovém případě je dítě ušetřeno psychicky náročného přemísťování z péče do péče, zůstává ve svém přirozeném prostředí a v bezpečné blízkosti rodičky.

Závažnější se stává situace, kdy do výkonu trestu nastupuje matka dítěte, která do té doby zajišťovala péči. V důsledku uvěznění dochází k hlubokému narušení rodinného života dítěte. Uvěznění matky ve srovnání s uvězněním otce klade mnohem větší tlak na širší rodinnou síť dítěte, péči přebírají nejčastěji prarodiče dítěte nebo sourozenci odsouzeného. Pro tyto

osoby může být velmi obtížné zaujmout v životě dítěte novou roli náhradního rodiče, stejně tak pro dítě není jednoduché vyrovnat se s radikálními změnami v rodinném uspořádání. Čelí finančním obtížím spojeným s vyživováním a péčí o dalšího člena domácnosti, trpí smíšenými pocity jako je zlost a stud za činy blízké osoby, zároveň prožívají strach a obavy o jeho blízkou budoucnost. Prarodiče navíc bojují s nedostatkem energie, popřípadě špatným zdravotním stavem souvisejícím s jejich věkem.

Pokud není možné dítě umístit do péče někoho z rodiny či širšího příbuzenstva, nastává nejhorší možný scénář, kdy je dítě umístěno mimo rodinné prostředí, nejčastěji do dětského domova nebo jiného typu zařízení poskytující péči ohroženým dětem. K psychické depri-vaci z náhlého odloučení od rodiče se přidávají další skutečnosti, kdy se dítě musí adaptovat na nové výchovné podmínky, mnohdy i celkově jiné prostředí, nové město, školu i okolí.

Situace se stává komplikovanější, pokud má odsouzený vícero dětí. Navzdory tomu, že zákon o sociálně právní ochraně dětí stanoví, že sourozenci mají být v ústavním zařízení umístěni společně, roztríštěný systém náhradní výchovné péče v České republice není schopen toto doporučení reflektovat pokaždé. Z tohoto důvodu stále dochází k oddělování sourozenců a jejich umísťování podle aktuálního věku do rozdílných typů ústavních zařízení, a to často vzájemně velmi vzdálených. Dítě tak prožívá několikanásobné narušení citových pout a celá rodina čelí totálnímu roztríštění.

Již v úvodu práce bylo naznačeno, že soudy při sestavování rozsudku rodinnou situaci obžalovaného příliš nezohledňují. Pod částečnou ochranou se nacházejí těhotné ženy nebo matky novorozenečat, kterým může být trest odložen do doby, kdy dítě dovrší věk jednoho rok, nebo mohou při splnění určitých podmínek využít zákonné možnosti ponechat si své dítě u sebe i během výkonu trestu. Stále však narážíme na fakt, že odsouzenými bývají v drtivé většině muži, tedy otcové dětí, kteří vedle matky hrají v životě dítěte neméně důležitou roli.

Na tomto místě se hodí znovu připomenout doporučení Výboru pro práva dítěte, aby v případech, kdy má obžalovaný primární zodpovědnost za péči o dítě, byla všechna rozhodnutí v trestním řízení, od nařízení vazby, po uložení trestu prováděna s ohledem na nejlepší zájem a blaho dítěte, a to včetně rozhodování o umístění dítěte do náhradní rodinné nebo ústavní péče. Rozhodnutí soudu o uložení nepodmíněného trestu odnětí svobody zároveň nutí odsouzeného de facto vzdát se své rodičovské odpovědnosti, ačkoli de iure je soudem omezena nebo jí je odsouzený zcela zbaven jen v hrstce případů. S ohledem na rodičovství odsouzeného je více jak nutné zvažovat, zda je v konkrétním případě trest odnětí svobody, který by měl být až nejkrajnějším řešením, opravdu nutný. Zejména v případech, kdy se jedná o tzv. přečiny,

by měla být zvažována forma alternativního trestu, kdy je rodiči i nadále umožněno pečovat o své dítě a vychovávat jej.

Bezprostředně po zatčení může vyvstát problém se zajištěním péče o dítě, a to zejména v situaci, kdy zatčená osoba doposud tuto funkci zastávala výlučně. Ve zmatku náhlých okolností může chybět prostor pro provedení potřebných opatření a podání vysvětlení, co se vlastně děje, popřípadě zanechání krátkého vzkazu, pokud není dítě zatýkání přítomné. Nejen dítě, ale i zadržený rodič tak prožívá strach a úzkost plynoucí z nedostatku informací o dalším osudu svého potomka. Není výjimkou, že je dítě pod tíhou událostí náhle vytrženo ze svého domácího prostředí a dočasně umístěno nejčastěji do ústavní péče. Traumatický zážitek spojený se zatýkáním rodiče se v důsledku náhlého ocitnutí v cizím prostředí může násobit. Dítě prožívá pocit nejistoty a obav ze své budoucnosti.

## 2.2. Finanční obtíže

*„Zatímco premisou politiky trestní justice je potrestat pachatele, efekt systému trestního soudnictví, tak jak v současné době funguje, a ve spojení s ostatními odvětvími sociální politiky, představuje značný ekonomický trest pro pachatelovu rodinu<sup>34</sup>.“*

V důsledku uvěznění mohou rodiny zaznamenávat finanční ztráty a zároveň další peněžité výdaje. Tyto obtíže se dotýkají především rodin, v nichž odsouzený člen fungoval jako živitel rodiny, a jehož příjem náhle po dlouhou dobu schází. Z tohoto důvodu se ekonomicky zhoršená situace dotýká převážně rodin vězněných mužů, kteří se do té doby starali o finanční zabezpečení svých blízkých. Mnohé z nich se se špatnou ekonomickou situací potýkaly dokonce již před nástupem výkonu trestu odsouzeného rodiče, a proto pro ně absence jeho příjmu může znamenat vážné existenční potíže. Rodiny mohou přijít o bydlení, nemohou si dále dovolit platit hypotéku či nájemné, častým důsledkem bývá též ztráta nároku na výplatu sociálních dávek, neboť absencí jednoho z partnerů ve společné domácnosti rodina rázem nesplňuje potřebná kritéria pro jejich uznání. Vzhledem k obtížím s hledáním nového zaměstnání po propuštění z věznice může ztráta příjmu a s ním spojené ekonomické potíže přetrvávat i do doby dávno po uplynutí trestu.

Jak ukazují studie, u odsouzených matek je pravděpodobnější, že péči o její děti převzme širší rodina spíše, než jejich otec<sup>35</sup>. Nejčastěji se děti dostávají do pěstounské péče pra-

---

<sup>34</sup> SMITH, R., GRIMSHAW, R., ROMEO, R. KNAPP, K. *Poverty and Disadvantage among Prisoner's Families*. Joseph Rowntree Foundation. New York, 2007. [cit. 2013-10-27] Dostupné z: <http://www.jrf.org.uk/system/files/2003-poverty-prisoners-families.pdf> (přeložila T. V.)

rodičů, pro které péče o dítě představuje mnohdy ohromný finanční tlak. Mnozí z nich musí opět začít pracovat nebo změnit práci, aby se o děti mohly postarat, což ve výsledku může znamenat sníženou pozornost a kvalitu výchovného působení vůči nezletilému.

Nejen v důsledku poklesu rodinného příjmu, ale také kvůli výdajům spojenými s náklady za advokáta nebo finanční podporou blízkého za mřížemi, se rodiny mnohdy zadlužují a čelí hrozbě exekucí. Mnoho rodin odsouzených bojuje s dluhovými pastmi, jen těžko své závazky spláceli dříve, ještě hůře to jde nyní v nepřítomnosti partnera. Poskytovatelé nebankovních půjček a spotřebitelských úvěrů trvají na plnění smlouvy a zaplacení předepsaných splátek v termínu a bez výhrady, absence jednoho ze členů domácnosti a tím pádem neschopnost zbylé rodiny splácet nezdá se být objektivním důvodem pro možné vyjednávání. Realitu přibližuje zkušenost mladé invalidní ženy, maminky dvou nezletilých dětí, která se po odchodu manžela do výkonu trestu setkala s absolutní ignorací snahy upozornit na svou komplikovanou životní situaci a domluvit se na dalších oboustranně akceptovatelných krocích.

*„Nebýt mých rodičů, tak jsme na ulici, protože nám hrozilo vystěhování. Věčně každý den mi někdo volal nebo tloukl na dveře a chtěl peníze, neustálej pres. Exekutoři nám všechno oblepili a vůbec žádná domluva, že manžel je ve výkonu, že to nemůžu platit celé, že nemám peníze, že můj příjem je invalidní důchod a rodičák - ano, ale ten je tři tisíce, že prostě nemám kde brát. Že mám dvě malý děti a nemám jim ani co dát jíst. Nikoho to nezajímá. A to jsem jim posílala veškerý podklady, které jsem měla k dispozici, měla jsem snahu. Žádná komunikace. Jen plat' a plat'...“*

(Manželka odsouzeného)

Negativním změnám v rodinných financích děti často nerozumí, avšak mohu jimi být citelně a přímo ovlivněny. Pokles peněžitých prostředků, ať už v důsledku ztráty příjmu nebo zvýšených výdajů spojených s podporou odsouzeného, ve výsledku znamená mnohem méně peněz pro potřeby dítěte. Rodina si například nemůže dovolit platit kroužky a jiné mimoškolní aktivity, uskrovnuje se ve stravování, oblékání a mnohdy žije až na pokraji chudoby. Dostupnost finančních prostředků významně ovlivňuje to, jak často bude dítě se svým rodičem v kontaktu. Věznice bývají lokalizovány i několik set kilometrů od místa bydliště dítěte, což klade velké nároky na výdeje spojené s cestou. Nákladné jsou i telefonické hovory z věznice, které odsouzenému mnohdy musí hradit rodina ze svých zdrojů. V českých věznicích jsou za

---

<sup>35</sup> HOWARD, S. *Fathering behind Bar*. Children's Commission of Queensland. Queensland, 2000. [cit. 2013-10-27] Dostupné z [http://www.ccypcg.qld.gov.au/pdf/publications/speeches/speeches\\_00/fathering\\_behind\\_bars.pdf](http://www.ccypcg.qld.gov.au/pdf/publications/speeches/speeches_00/fathering_behind_bars.pdf) (přeložila T. V.)

tímto účelem umístěny telefonní automaty s provozem na předplacené karty. Je však nutné dodat, že se na těchto automatech uplatňuje značně vysoký tarif, zejména jde-li o hovor do mobilních sítí jiného operátora<sup>36</sup>. Z tohoto důvodu řada odsouzených telefonní kontakt se svými dětmi nevyužívá, ačkoli by o něj zájem měla.

### 2.3. Stigma a sociální izolace dětí vězněných rodičů

Pojem stigma lze charakterizovat jako určitý znak odlišnosti, který v sobě nese negativní sociální dopady.

Sociální stigma, izolace a stud patří mezi klíčové problémy, se kterými se děti vězněných rodičů potýkají. V důsledku činů a statusu svých rodičů čelí ostrakismu, odmítnutí i opovrhování ze strany svých vrstevníků a okolí, zvláště tehdy, když je trestní kauze věnovaná velká mediální pozornost. Děti zažívají šikanu a nepříjemné narážky ze strany svých vrstevníků i komunity, bývají označovány jako „dětí kriminálního“.

To, jak se dítě s nelehkou životní situací vypořádá, závisí nejen na jeho individuální osobnosti, věku a podpoře rodin, ale i na postoji komunity a těch, kteří jsou s dítětem a jeho rodinou v každodenním styku. Bohužel, právě blízké okolí mnohdy svým postojem a kritickým hodnocením nelehkou životní situaci dítěti ještě více ztěžuje. Z tohoto důvodu jsou rodiny mnohdy nuceny odstěhovat se do jiného města, děti mění školu i kamarády. V důsledku slovního i fyzického napadání dítě dokonce může odmítat školu navštěvovat, setkáváme se u něj se záškoláctvím, zhoršeným školním prospěchem i změnami v chování. Šikana neomylně působí jako sociální stres vážně ohrožující psychické i somatické zdraví dítěte.

Negativní reakce okolí ovlivňují psychický stav dítěte, jeho sebevědomí i vnitřní pohodu. Dítě si jen těžko může vážit samo sebe, slýchá-li od okolí nadávky, posměšky a ponižující poznámky týkající se jeho vězněného rodiče. Nálepku trestance získává nejen samotný odsouzený, ale i jeho potomek, a to i tehdy, když je trest již dávno odpykán. Prohřešek, který je u ostatních dětí považován za klukovinu, může být u dětí vězněných rodičů, zejména u chlapců, klasifikován obdobně, jako by se dítě dopustilo kriminálního jednání.

V roce 2000 byla australskou neziskovou organizací VACRO provedena studie<sup>37</sup> týkající se dopadů výkonu trestu rodiče na život dítěte. Výzkum prokázal, že téměř každá z dotázaných rodin pocítovala stigma v důsledku uvěznění jejího člena. Ve spojení

<sup>36</sup> MATOULEK, J., SEJKOROVÁ, H.. *Právní rádce odsouzeného*. Vyd. 1. Praha: Leges, 2011. str. 67

<sup>37</sup> TUDBALL, N. *Doing it hard: A Study of the Needs of Children and Families of Prisoners in Victoria*. Melbourne: VACRO, 2000. [cit. 2012-11-14] Dostupné z: <http://www.vacro.org.au/Portals/0/PDF/Research/Publications/Doing%20it%20Hard.pdf>

s traumatem způsobeným dlouhodobou separací dítěte od rodiče představuje stigmatizace enormní zátěž pro psychiku dítěte. Studie dále odhalila, že sociální izolace a stigma v důsledku uvěznění rodiče představuje jednu z nejzávažnějších obtíží, kterým děti odsouzených čelí.

Další problémy mohou vzniknout tehdy, když se rodič nebo osoba pečující o dítě rozhodne zatajit pravdu o příčině absence rodiče. Důvodem bývá strach, jak budou ostatní reagovat, obavy z opovržení nebo odmítnutí. V důsledku neinformovanosti se však dítě může dostat do situace, kdy se pravdu dozví od svých vrstevníků a bude vystaveno potupě a intenzivně prožívat pocity studu. Pokud se rodina rozhodne před okolím pravdu tajit, dítě může také pociťovat vnitřní napětí z nemožnosti vyjádřit své pocity a podělit se o své trápení třeba s kamarádem.

## **2.4. Traumatická zkušenost se zatýkáním rodiče**

V důsledku trestního stíhání rodiče mohou děti čelit řadě traumatických zážitků. Úzkostné představy o tom, kde se rodič dítěte nachází, jestli je v pořádku nebo zda je vůbec naživu, bývají mnohdy umocněné nešťastnou přítomností dětí při procesu zatýkání. Drtivá většina dětí dotazovaných v dánské studii týkající se naplňování práv dětí vězněných rodičů uvedla, že okamžik zatčení byl pro ně nejhorším životním zážitkem v celém trestním řízení s jejich rodičem<sup>38</sup>.

Okamžik zatčení může být pro dítě první zkušeností se státním zásahem do jeho rodinného života. Policejní složky si pro tento typ akce vybírají především pozdní večer nebo brzké ráno z důvodu vyšší pravděpodobnosti dopadení pachatele v místě bydliště. Bohužel, ve stejném okamžiku se zároveň zvyšuje i pravděpodobnost přítomnosti dětí zadrženého. Zatčení rodiče může v dítěti vyvolávat šok, stres a trauma, zvláště tehdy, kdy se zásah odehrává za dramatických okolností a za použití hrubého zacházení a donucovacích prostředků. Prožitý šok a následné trauma si v sobě děti nesou po zbytek života, navíc negativní zkušenost s orgány činnými v trestním řízení může trvale ovlivnit postoj dítěte k vymáhání práva a soudním úředníkům<sup>39</sup>. Pokud dítě přihlíží násilnému odvezení svého rodiče, zvyšuje se pravděpodobnost vzniku posttraumatické stresové poruchy. Zásah může být doprovázen i domov-

---

<sup>38</sup> SCHARFF-SMITH, P., GAMPELL, L.. *Children of imprisoned parents*. Denmark: Danish Institute for Human Rights, 2011. Str. 60

<sup>39</sup> ROBERTSON, O. *The impact of parental imprisonment on children*. In: *Quaker United Nations Office* [online]. 2007, Str. 61 [cit. 2013-06-24]. Dostupné z: <http://www.quino.org/geneva/pdf/humanrights/women-in-prison/ImpactParentalImprisonment-200704-English.pdf>. str. 61 (Přeložila T. V.)

ní prohlídkou, kdy policie mnohdy nevybíravým způsobem ohledává prostory bytu včetně soukromých věcí dítěte, což zejména starší děti mohou vnímat jako potupné a urážející.

*„Byl to pro nás fakt šok, když policie brzo ráno vtrhla do našeho baráku a zatkla ho. Prostě nás najednou přepadli, vzbudili děti, začali jim prohrabávat věci. Nechali je jen tak uprostřed noci stát v pokoj, v těch pyžámkách. Musely se na všechno dívat, a když ty dva policajti tátu zpacifikovali a táhli pryč, ten nejstarší syn se na něj pověsil a prosil, aby ho nechali na pokoji. Já byla v šoku, děti propadaly hysterii. Nikdo si tu hrůzu nedovede představit.“*

(Manželka odsouzeného)

Ačkoli Úmluva o právech dítěte chrání právo na rodinný život a poskytuje dítěti ochranu před jakoukoli formou duševního i fyzického násilí, způsob provedení policejního zásahu v domácím prostředí rodiny mnohdy toto právo popírá. Akce je primárně zaměřena na zpacifikování a zadržení podezřelého, ohledy na rodinu a zejména přítomné děti ustupují do pozadí. Významnou roli zde hraje odborná připravenost a kvalifikovanost policejních jednotek pro zásahy, během kterých mohou být přítomné děti.

## **2.5. Nedostatek informací**

Situace, kdy je rodič převezen do věznice, vyvolává v rodině paniku a zmatek plynoucí především z nedostatku informací. Nejen děti, ale i partner a širší rodina zadrženého se cítí bezmocní, zmatení a zoufalí. Nikdo neví, kam bude dotyčný odvezen, jak dlouhou dobu tam stráví a co bude následovat. Nezřídka se stává, že rodina svého člena nevidí dokonce několik dní.

*„Věděla, že mě sbalili, ale kam mě odvezli, kde jsem, co se děje...vůbec netušila. Až za dva dny jsem si mohl zavolat. Celý dva dny o mně manželka ani děti nevěděli. Až za dlouhý dva dny se dozvěděla, co se mnou je a mohla přijet. Samozřejmě bez dětí. Málem zešílela strachy. A já vlastně taky...“*

(Odsouzený muž, věznice Ruzyně)



Jak uvádí Howardová, „...nejdůležitější jsou pro dotčené osoby informace o tom, co se děje s jejich milovanou osobou a jaké kroky budou následovat, popř. na koho se mohou obrátit. Zmatek se nejvíce projevuje v duši dětí, jejichž chápání se světa je teprve ve vývoji<sup>40</sup>“.

Příbuzní odsouzeného si v prvních okamžicích kladou mnoho otázek, na které však odpovědi hledají jen stěží. Velké nedostatky lze shledat v informačním systému pro rodiny zadrženého i následné péči a práci s rodinou, zejména dětmi. Oddělení dítěte od rodiče, byť třeba jen dočasné, zanechává v dítěti negativní stopy, obzvlášť pokud mu není dostatečně vysvětleno, co se děje, proč byl rodič vytržen z jeho života a co bude následovat. Dětská fantazie pracuje naplno a není výjimkou situace, kdy se samo dítě obviňuje za vzniklou situaci, vyčítá si, že byl rodič zatčen kvůli němu nebo že nedokázalo odvlечение zabránit. Často trpí těmi nejhoršími představami o situaci a stavu svého rodiče, obává se, zda ho ještě někdy vůbec uvidí.

Z hlediska Úmluvy o právech dítěte, konkrétně čl. 9 odst. 4., jsou státní orgány povinné dítěti poskytnout potřebné informace o aktuálním místě pobytu nepřítomného rodiče, pokud taková informace není v rozporu s blahem dítěte. V praxi však o tom, do jaké míry bude dítě o současné situaci informováno, rozhoduje právě druhý rodič nebo osoba mající dítě v péči. Z úst dětí přitom přibývá stále více otázek: Kde je máma? Proč nemůžu za tátou? Kdy už se konečně vrátí? Dospělým se na tyto dotazy odpovídá těžko. Neví, zda říci pravdu a pokud, tak jakým způsobem. Bojí se, aby dítěti neublížili a aby dítě situaci správně pochopilo.

Některé rodiny zastávají názor, že nejlepší je mluvit pravdu od samého začátku. Takové rozhodnutí je považováno za rozumné, pokud je kauza spojená se zatčením rodiče medializována a hrozí, že by se dítě mohlo pravdu dozvědět z jiného zdroje (vrstevníci, televize, internet...). Děti jsou mnohdy schopny, k překvapení dospělých, přijímat a snášet takové zprávy velmi dobře.

Jindy dítě obdrží neúplné informace nebo slyší příběh, kterým se dospělí snaží obejít pravdu. Zatajování skutečnosti sice může do jisté míry dočasně dítě chránit, ale o to horší je potom zjištění reality. Dítě může být poznamenáno, být zmatené a mít strach, často v sobě vybuduje nedůvěru vůči dospělým, když později zjistí, jaká je skutečná pravda.

Odborníci diskutují o tom, zda je vědomí pravdy o nepřítomnosti rodiče v zájmu dítěte či nikoli. Někteří tvrdí, že zatajení pravdy může minimalizovat trauma z oddělení, jiní argu-

---

<sup>40</sup> HOWARD, S. *Fathering Behind Bars*. In: *Commision For Children and Young People and Child Guardian* [online]. 2000 [cit. 2013-05-21]. Dostupné z: [http://www.ccypcg.qld.gov.au/pdf/publications/speeches/speeches\\_00/fathering\\_behind\\_bars.pdf](http://www.ccypcg.qld.gov.au/pdf/publications/speeches/speeches_00/fathering_behind_bars.pdf) (přeložila. T. V.)

mentují, že právě nejistota a nedostatek informací o tom, kde se rodič nachází, v dětech vyvolává úzkost a strach. Sdělení skutečností týkající se uvěznění rodiče by mělo být vždy zváženo s ohledem na konkrétní situaci i osobnost dítěte. Rodiče a osoby pečující o dítě by měli být podporováni při sdělování pravdy dítěti o nepřítomnosti jejich rodiče, měli by být informováni o způsobu, jak dítěti vzhledem k jeho věku a rozumovým schopnostem co nejlépe interpretovat důvod absence rodiče a být schopni na toto téma s dítětem citlivě promlouvat. Důležité je dále zvýšené povědomí o potencionálně negativních dopadech plynoucích ze zatajování pravdy před dítětem. V tomto smyslu je nutné rodinám zajisti odborné poradenství, popř. pomoc psychologa.

Informovanost dítěte o pravém důvodu nepřítomnosti rodiče má velký vliv na jeho psychický a emoční vývoj. K překvapení odsouzených rodičů i pečujících osob umějí děti mnohdy velmi dobře pochopit, co je to zákon, co znamená jej respektovat a jaké důsledky má jeho porušení. Díky tomu také dovedou chápat, proč s nimi nyní vězněný rodič nemůže být a kde se nachází. Pro dítě je však velmi důležité vědomí, že uvězněním rodiče nedojde ke změnám v jejich vzájemném vztahu a že dočasné odloučení neznamena, že jej rodič přestal mít rád<sup>41</sup>.

## 2.6. Změny v chování dítěte

V důsledku uvěznění rodiče a všech přidružených okolností je vývoj dítěte negativně ovlivněn ve všech stádiích. Prožité trauma může mít za následek zrod agresivního chování, poruch učení, maladaptivních vzorců chování či dokonce protiprávního jednání. Odborníci diskutují, do jaké míry se aspekt uvěznění rodiče podílí na možných změnách v chování dítěte. Doposud provedené studie přímou spojitost nepotvrdily, neboť na změnách v chování dítěte vězněného rodiče mohou mít podíl i další negativní faktory, které se v rodinách odsouzených často vyskytují. Ačkoli však doposud provedené studie měly svá metodická omezení, jejich zjištění týkající se povahy problémů dětí vězněných rodičů měla velmi podobný charakter.

Gabel<sup>42</sup> uvádí, že chování dětí vězněných rodičů často doprovází agrese, neposlušnost, odmítavý postoj k autoritám, na druhé straně však také úzkost, deprese nebo stažení se do sebe. Reakce dětí na absenci rodiče může zahrnovat smutek, strach, pocit osamění, sebeobvi-

<sup>41</sup> MATULOVÁ, K., SOUČKOVÁ, T. Děti vězněných rodičů, evropské perspektivy a příklady dobré praxe. *Český helsinský výbor* [online]. 2006, [cit. 2013-06-24]. Dostupné z: <http://www.helcom.cz/view.php?cisloclanku=2006062609>

<sup>42</sup> GABEL, S. Children of Incarcerated and Criminal Parents: Adjustment, Behavior and Prognosis. In: *Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law*, 1992 [online]. [cit. 2013-06-24]. Dostupné z: <http://www.jaapl.org/content/20/1/33.full.pdf> (přeložila T. V.)

ňování, pláč i regresivní chování. Mezi dětmi školního věku lze pozorovat problémy s vrstevnickou skupinou, u dětí mladšího věku se zvýšeně objevuje emoční stažení, úzkost, zlost a nepřátelství vůči aktuálnímu pečovateli.

Děti vězněných rodičů mívají problémy se školním výkonem, objevuje se u nich záškoláctví, špatné chování vůči svým vrstevníkům i učitelům. Nepřátelské a agresivní chování bývá častou odpovědí dítěte na ostrakismus a negativní postoj, který vůči dítěti společnost v důsledku stigmatizace spojené se statutem rodiče zaujímá. Mohou se z nich stát agresivní děti narušující běžný chod školního vyučování. Zde je na místě zvýšená pozornost učitele vůči takovému dítěti a včasná nabídka pomoci. Děti vězněných rodičů mohou těžit z dostupných zdrojů pomoci, které jsou primárně určené dětem s výchovnými problémy nebo žákům se specifickými poruchami učení.

Vliv rodičovského uvěznění na dítě se může táhnout i dlouhou dobu po ukončení trestu. Provedené výzkumy ukázal, že mnoho trestanců pocházelo z rodin trestaných rodičů. Longitudinální studie chlapců trávající přes 40 let ukázaly, že u chlapců, jejichž rodiče byli v období dětství a puberty odsouzeni k nepodmíněnému trestu odnětí svobody, se vyskytuje asociální chování v pozdějším věku mnohem častěji než u ostatních chlapců<sup>43</sup>. Děti vězněných rodičů jsou mnohonásobně více než ostatní děti ohroženy vznikem delikventního chování v pozdějším věku. Není zcela jasné, zda tento jev způsobuje zcela výlučně fakt, že dítě pochází z rodiny trestaného rodiče nebo zda hrají roli také další klíčové faktory, jako špatná finanční situace rodiny, nízká míra vzdělanosti, etnická příslušnost aj. Je však nesporné, že snížení kvality rodičovské péče (a s ní rostoucí vliv vrstevnické skupiny) plynoucí z nepřítomnosti rodiče v důsledku uvěznění, může významně přispívat ke vzniku antisociálního jednání dítěte v pozdějším věku.

Ukázali jsme si, v jaké sociální situaci se dítě a jeho rodina ocitá a s jakým kvantem specifických problémů musí bojovat. Mnozí čtenáři si možná až právě zde uvědomili, že soudní ortel nepodmíněného trestu odnětí svobody neznamená jen trest pro viníka, ale především kruté potrestání jeho dětí. Pojďme se nyní podívat dál a věnujme se tématu, jakým způsobem může uvěznění rodiče zasáhnout do psychického vývoje dítěte a jaké duševní obtíže může u dítěte vyvolat.

---

<sup>43</sup> MURRAY, J., FARRINGTON, D. Parental Imprisonment: effect's on boys'anti-social behaviour and delinquency through the life-course. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*. 46, 12. 2005 [online]. [cit. 2013-06-24] Dostupné z: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/16313427>

### 3. DOPADY SEPARACE NA VÝVOJ DÍTĚTE

Oddělením od svého rodiče dítě hluboce trpí ve všech možných směrech. Bylo zvyklé na jeho péči, přítomnost, podporu a lásku. Bolest, kterou dítě následkem nucené separace prožívá, bývá podceňována, neboť se předpokládá, že člověk, který skončil za mřížemi, nemůže být pro dítě dobrým rodičem. Ačkoli tato osoba určitým způsobem společensky selhala, z pohledu dítěte může být vnímána jako bytost s množstvím významných pozitiv. Rodič mohl fungovat třeba jako kamarád, mohl být pro dítě oporou, uměl vytvořit bezpečnou atmosféru, dítě s ním bylo šťastné a spokojené. Je proto důležité pochopit, že mezi dítětem a rodičem může existovat silná vazba pozitivně ovlivňující život dítěte, a to i navzdory protispoločenskému jednání, kterého se rodič dopustil.

Vývoj dětí vězněných rodič může být ohrožen již před nástupem rodiče do výkonu trestu. Rodiny odsouzených jsou mnohdy ovlivněny řadou dalších sociálně patologických jevů, jako jsou chudoba, nezaměstnanost, zneužívání návykových látek, zvýšená rozvodovost nebo rasismus, které samy o sobě predikují možný vznik nejrozličnějších vývojových problémů dítěte. Uvěznění rodiče nicméně působení těchto vlivů dále prohlubuje a přináší další potenciální ohrožení psychického vývoje dítěte.

Pocity dětí a jejich reakce se mění v průběhu trestního řízení, mezi traumatickou zkušeností se zatčením, přes nejistotu během vazebního stíhání a soudního líčení až po zoufalství a beznaděj z udělené délky trestu. Mohou trpět rozmanitými psychickými problémy včetně traumatu, úzkosti, strachu či pocitů viny. Reakce na uvěznění se liší od dítěte k dítěti. Jen zřídkakdy se setkáváme se všemi naráz, u některého dítěte nelze pozorovat žádnou z uvedených. Svou roli hraje zralost dítěte i prostředí, ze kterého pochází (např. vzdělání rodičů, kultura, rodinné uspořádání, majetkové poměry apod.).

Následující tabulka uvádí některé z typických reakcí, které byly u dětí vězněných rodičů zaznamenány:

- Strach z výsledku trestního řízení, obavy ze života bez rodiče, nejistota z budoucnosti
- Vzpomínky na traumatické události související se zatýkáním (flashback)
- Vtíravé myšlenky o vězněném rodiči
- Úzkost z odloučení a strach z opuštění
- Smutek, osamělost
- Pocit viny (časté sebeobviňování za trestné jednání svých rodičů)
- Nízké sebevědomí, deprese
- Rozpaky, hněv, agrese
- Stažení se do ústraní od přátel a rodiny
- Poruchy spánku a poruchy příjmu potravy
- Porucha pozornosti a vývojové regrese
- Poruchy chování, asociální chování.

### **Tabulka č. 3: Nejčastější reakce dítěte na uvěznění rodiče**

Zdroj: Wright, L. E., Seymour, C. B., 2000

K pochopení dopadu uvěznění rodiče na vývoj dítěte nám mohou jako vodítka dobře posloužit určitá teoretická východiska, zejména potom teorie vztahové vazby, psychické deprivace, separační úzkosti nebo posttraumatické stresové poruchy. Tyto teorie se výslovně nezabývají rodičovským uvězněním jako spouštěčem vzniku vývojových poruch, nicméně nástup do výkonu trestu odnětí svobody v sobě nevyhnutelně přináší dlouhodobou separaci dítěte od rodiče, která může celkový vývoj dítěte výrazně ovlivnit. Uvěznění rodiče, podobně jako jiné náhlé a nepředvídatelné události, staví dítě a jeho rodinu do krizové životní situace. Děti vyrovnávající se s uvězněním rodiče mohou trpět stejnými nebo podobnými symptomy jako děti zažívající jiné traumatické události, procházejí tedy obdobnými fázemi zvládnutí náročné životní situace.

#### **3.1. Psychická deprivace dítěte jako důsledek separace od rodiče**

Psychickou deprivaci můžeme definovat jako „psychický stav vzniklý v důsledku takových životních situací, kdy subjektu není dána příležitost k ukojení některé jeho základní (vitální)

*psychické potřeby v dostačující míře a po dosti dlouhou dobu*“<sup>44</sup>. Tento stav má závažný vliv na vývoj dítěte, přináší s sebou řadu rizik a může hluboce poznamenat celkovou budoucnost jedince. Následky se u každé osobnosti různí v závislosti na typu a závažnosti podmínek, při kterých deprivací situace a následné deprivací poškození vzniká. Svou roli hraje také genetické vybavení jedince, jeho zralost i předchozí zkušenosti.

### **3.1.1. Teorie vztahové vazby**

Jak již bylo řečeno, psychická deprivací vzniká v důsledku nedostatečného uspokojování základních psychických potřeb dítěte. Mezi zmíněné potřeby patří mimo jiné také potřeba prvotních společenských vztahů umožňujících účinnou základní integraci osobnosti. Tento vztah se buduje prostřednictvím vzájemné interakce se sociálním objektem, kterým se stává primární pečovatel, nejčastěji matka, a posléze také další významné osoby v životě dítěte (otec, širší rodina, vrstevníci...). Tyto osoby fungují pro dítě jako bezpečná základna, stávají se motivací k rozvíjení jeho schopností, podněcují jeho výkon i učení. Během prvních let života dítěte se mezi ním a rodičem (zejména však matkou) vytváří specifické pouto, jehož narušení může znamenat vážné ohrožení žádoucího vývoje dítěte.

O významu utváření tohoto pouta pojednává tzv. teorie attachmentu neboli teorie vztahové vazby, jejímž autorem je britský psycholog John Bowlby. Tvrdí, že jedním z nezbytných předpokladů pro žádoucí vývoj jedince je navázání vztahu se svým pečovatelem zajišťujícím pocit jistoty a bezpečí a uspokojujícím biologické potřeby dítěte. Významné narušení pouta mezi dítětem a matkou vede k pozdější psychopatologii a má vliv i na současné chování a prospívání dítěte.

Vztahová vazba je jedním z klíčových předpokladů pro zdravý vývoj dítěte. Zárodky tohoto pouta se vytváří mezi dítětem a matkou již v prenatálním období. Po narození a během prvních let života dítěte sílí v závislosti na péči a uspokojování potřeb, které rodič, nejčastěji však matka, dítěti zajišťuje. Ačkoli je všeobecně uznávané tvrzení, že vazba k matce má silnější vliv na vývoj dítěte, než vazba k otci, nelze vztahové pouto vůči otci podceňovat. Kvalita otcovské vazby a míra zainteresovanosti otce působí jako významný a hodnotný činitel ve vývoji dítěte. Pevnější citové pouto se mezi dítětem a pečující osobou utváří okolo jeho šestého až sedmého měsíce. Dítě si již na přítomnost a blízkost matky (otce) jako citového objektu zvyklo, a tak náhlá separace v tomto období může vést k prožívání úzkosti, strachu a beznaděje a vytvářet podhoubí pro vznik neurotických poruch.

---

<sup>44</sup> LANGMEIER, J., MATĚJČEK, Z.. *Psychická deprivace v dětství*. Praha: Karolinum, 2011. Str. 41

Děti, které byly od svého rodiče odděleny v ranném věku a neměly možnost vytvořit si vzájemnou citovou vazbu, si v pozdějším věku toto pouto vytvářejí velmi obtížně. S ohledem na omezené možnosti osobního kontaktu během výkonu trestu odnětí svobody a absenci rodiče ve výchově a péči o dítě, kdy není možné prožívat společně s dítětem jeho vývojové pokroky a přirozeně budovat citový vztah, může separace způsobit absolutní odcizení a vnímání vězněného rodiče jako naprosto cizí osoby.

Mnoho dětí vězněných rodičů putuje do péče ústavních institucí, jejichž prostředí může také působit jako zdroj psychické, zejména citové deprivace. Dítě nemá k dispozici stálého pečovatele, vyvstává tedy obtíž s navázáním hlubšího emočního pouta k dospělé osobě jako sociálnímu objektu, je narušena základní potřeba jistoty a bezpečí. Zvláště malé děti, které během prvních pěti let svého života postrádaly dostatek mateřské péče, vykazují v pozdějším věku známky snížené schopnosti navazovat hlubší citové vazby k ostatním lidem. Jejich vztahy bývají povrchní, nestálé a nediferenciované. Krejčířová dokonce uvádí riziko vzniku sociální poruchy osobnosti<sup>45</sup>.

### 3.1.2. Separační úzkost u dětí vězněných rodičů

Matějček a Langmeier definují separaci jako *situaci, při níž dochází k přerušení specifického vztahu mezi dítětem a jeho sociálním prostředím*<sup>46</sup>. Do jisté míry je tento jev žádoucí, neboť souvisí s vývojem nezávislosti a autonomie dítěte. Prostřednictvím procesu postupného osamostatňování se dítě stává nezávislé, dokáže fungovat jako samostatná bytost, autonomie mu přináší potěšení, posiluje jeho vyspívání a tím zároveň celkové duševní zdraví. Postupná a úměrná separace podporuje proces zdravé individuace dítěte, tedy jeho utváření jako jedinečné, originální bytosti. Rizika však přináší předčasné separace v období, kdy dítě není ještě na odloučení vývojově připravené, kdy zůstává stále ještě silně závislé na matce.

Separace vlivem uvěznění může vést ke ztrátě zdroje emoční a psychické podpory, kterou rodič pro dítě představoval. Tím může být ohrožen celkový emocionální, kognitivní i sociální vývoj dítěte. Náhlým odloučením dítěte od jednoho z rodičů je ohrožena jeho základní potřeba, tedy potřeba jistoty a bezpečí. Dítě může chápat separaci jako potrestání nebo zavrhnutí, zvláště tehdy, pokud vzniklé situaci ještě nemůže porozumět nebo pokud mu důvod odloučení nebyl s ohledem na jeho věk dostatečně a přiměřeně vysvětlen. Dítě se zmítá v citové nejistotě, která může vyústit v separační úzkost, tedy úzkost ze ztráty rodiče.

<sup>45</sup> ŘÍČAN, P., KREJČÍŘOVÁ, D.. *Dětská klinická psychologie*. Praha: Psyché, 2006. Str. 196

<sup>46</sup> MATĚJČEK, Z. LANGMEIER, J. *Psychická deprivace v dětství*. Karolinum. Praha, 2011.. Str. 51

Separační úzkost je běžným jevem typickým pro děti raného věku, kdy dítě dává najevo svou nelibost při odloučení od své matky. Tato reakce také demonstruje, že dítě si již k pečující osobě vytvořilo citový vztah. V důsledku dlouhodobého a náhlého odloučení od rodiče se však setkáváme s příznaky nadměrného strachu a úzkosti, dítě prožívá distress. U dětí vězněných rodičů dochází k náhlému a traumatickému oddělení od pečující osoby, proto zde hovoříme o formě tzv. patologické separační úzkosti. V důsledku nevhodného odloučení se u dítěte objevují akutní deprese a chronický smutek, které mohou stát za vznikem depresivních sklonnů v pozdějším životě dítěte. Navíc, čím traumatictější okolnosti oddělení doprovázejí, tím negativnější důsledky separace zanechá ve vývoji dítěti.

### 3.2. Posttraumatická stresová porucha u dětí vězněných rodičů

V předchozí kapitole bylo trauma zmíněno jako jeden z projevů náhlého odtržení a dlouhodobé separace dítěte od rodiče. Vágnerová definuje trauma „*jako náhle vzniklou situaci, která má pro jedince výrazně negativní význam, vede k určitému poškození nebo ztrátě*“<sup>47</sup>. Charakteristickými znaky prožitého traumatu bývají především potíže v emoční oblasti, kdy jedinec prožívá strach, úzkost, zoufalství nebo pocit beznaděje. U dětí vězněných rodičů pozorujeme zmatenost, obavy z nejisté budoucnosti i strach z dlouhodobého odloučení. Typickým projevem bývá smutek, který Vágnerová vysvětluje jako „*truchlení nad ztrátou něčeho důležitého*“<sup>48</sup>, v tomto případě nad ztrátou milovaného rodiče.

Reakce a prožívání traumatické události se různí v závislosti na individualitě každého dítěte, na aktuální vývojové úrovni, předchozích zkušenostech a dalších okolnostech, které uvěznění rodiče doprovází. Jak dítě trauma zpracuje a jak se s ním vyrovnává, závisí mimo jiné i na způsobu, jakým se s krizovou událostí vypořádají dospělí v okolí dítěte a jaká kvalita emoční, psychické i sociální podpory bude pro dítě zajištěna. Adalist – Estrinová<sup>49</sup> však poznamenává, že jen malý počet dětí se vyrovná s uvězněním rodiče bez závažnějšího narušení nebo bez pozdějšího vzniku specifických poruch. U malých dětí nejsou dovednosti pro zvládnutí zátěžové situace rozvinuty v potřebné míře, proto právě ony potřebují citlivý přístup a dostatečnou podporu pro vyrovnání se s krizovou událostí. Intervenci je nutné provést dříve, než se maladaptivní vzorce chování usadí a stanou se pro dítě „normální“. Schopnost vyrovn-

<sup>47</sup> VÁGNEROVÁ, M.. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 2012. Str. 52.

<sup>48</sup> VÁGNEROVÁ, M.. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 2012. Str. 52.

<sup>49</sup> ADALIST-ESTRIN, A. *Family support and criminal justice*. In L. S. L. Kagan & B. Weissbourd (Eds.), *Putting families first: America's family support movement and the challenge of change* San Francisco: Jossey-Bass Publishers, 1994. Str. 122 (Přeložila T. V.)



nat se se zátěží bývá často komplikována pocitem nejistoty, který v důsledku vzniklé životní situace dítě zažívá. Ta se dotýká základních životních otázek, na které dítě nezná odpověď. V tomto okamžiku dítě potřebuje obdržet vysvětlení o tom, co se děje, co bude následovat a pocítit pocit bezpečí.

Po prožití silné traumatické události pozorujeme zvýšenou pravděpodobnost výskytu úzkostných poruch, konkrétně rozvinutí posttraumatické stresové poruchy. Jedná se o nedostatečné zpracování traumatické zkušenosti, které se odráží v psychickém prožívání i chování jedince. Tato porucha významně ovlivňuje vývoj dítěte, má za následek vznik problémů v nejrůznějších funkčních oblastech. Typické jsou přetrvávající úzkostné stavy, dotěrné znovuprožívání (flashbacky) události a zvýšená psychická citlivost. V důsledku negativních zážitků dítě trpí děsivými sny a opakujícími se nočními můrami. Emoční prožívání vykazuje známky citové strnulosti, vyhaslosti a apatie. Dítě prožívá strach z nejistoty, ztrácí pocit bezpečí. Nápadné jsou také změny v chování, které mohou být doprovázeny vývojovou regresí. Johnstonová<sup>50</sup> zmiňuje zmatené pocity a roztržité chování u dětí raného věku a projevy maladaptivního chování u dětí staršího věku (lži, krádeže, poruchy chování, agrese, izolace ...). Problémy nastávají i v sociální oblasti, kdy dítě obtížně navazuje vztahy s ostatními lidmi a není schopné přizpůsobit se požadavkům okolí.

Kapfnerová<sup>51</sup> ve výsledcích své studie uvádí, že celkem 75% pozorovaných dětí vykazovalo ve svém chování známky posttraumatické stresové poruchy poté, co byly odděleny od své matky z důvodu uvěznění. Nejčastěji se objevovali poruchy pozornosti, neklidný spánek, deprese, zlost, strach, sebeobviňování a flashbacky z prožitého traumatu.

### 3.3. Možný psychický vývoj dítěte vězněného rodiče

Dítě je separací od svého rodiče traumatizováno, ať už je důvodem oddělení smrt, rozvod nebo uvěznění. Trauma způsobené odtržením od rodiče a negativními zážitky spojenými se vzniklou životní situací mají za následek celkově narušený rozvoj dítěte. Ve svém vývoji dítě investuje emocionální energii do zvládnutí a osvojení si specifických vývojových úkolů typických pro jednotlivá věková období (utváření vazby, své vlastní identity, rozvíjení důvěry, iniciativy...). Každodenní výzvy, které dítě zakouší, posouvají jeho vývoj kupředu a činí jej silnějším, ovšem za předpokladu, že má dítě kapacitu pro zvládání těchto překážek. V opač-

---

<sup>50</sup> GABEL, Katherine a Denise JOHNSTON. *Children of incarcerated parents*. New York: Lexington Books, 1995, str. 52. (Přeložila T. V.)

<sup>51</sup> KAMPFNER, C. J. Post-traumatic stress reactions in children of imprisoned mothers. In K. Gabel, D. Johnston (Eds.), *Children of Incarcerated Parents*. New York: Lexington Books. 1995, str. 68 (přeložila T. V.)

ném případě, kdy bariéry převyšují schopnost dítěte vyrovnat se se zátěží, dochází k situaci emočního vypětí a k úpadku zvládání vývojových úkolů, objevují se vývojová zpoždění (opožděný jazykový vývoj...), regresivní chování (pomočování, citová závislost...) a jiné nevhodné copingové strategie.

Psychika dítěte je silně ovlivněna postojem společnosti a jeho vrstevníků. Ti jeho osobnost mnohdy asociují s osobností vězněného rodiče, zaujímají k němu postoj jako by dítě samo bylo pachatelem trestných činů. Dítě je v důsledku postavení svého rodiče stigmatizováno, což vede k dalšímu prohlubování deprese, stažení se do sebe, sníženému sebevědomí a sebehodnocení nebo naopak k agresivnímu a nepřátelskému jednání.

Parke<sup>52</sup> ve své studii shrnuje dopady rodičovského uvěznění na vývoj dítěte v jednotlivých věkových stádiích. Pojdme se na ně nyní ve zkratce podívat.

### **3.3.1. Uvěznění v kojeneckém věku**

V případě, kdy je odsouzená žena těhotná nebo je krátce po porodu, soud může této ženě odložit výkon trestu odnětí svobody na dobu jednoho roku po porodu, v případě splnění určitých podmínek může být dítě ponecháno společně s matkou na speciálním oddělení věznice pro matky s dětmi. Blíže k tomuto tématu v následující kapitole. V případě, kdy je dítě krátce po porodu umístěno do ústavní péče, nejčastěji z důvodu nevyhovujících životních podmínek matky pro výchovu a péči o dítě, má matka vymezený jen krátký čas pro kontakt se svým dítětem. Výsledkem je jen minimální příležitost pro vytvoření vzájemné vztahové vazby. Po propuštění z věznice se matka vrací k dítěti, které vůči ní nemá vyvinuté dostatečné citové pouto a pravděpodobně trpí emocionálními a behaviorálními problémy.

### **3.3.2. Uvěznění v období předškolního věku**

V období předškolního věku zaujímá rodič v životě dítěte své specifické místo, a není tedy pochyb, že dlouhotrvající odloučení s sebou přináší nejen negativní zásah do harmonického rozvoje osobnosti dítěte, ale také riziko narušení vzájemné vztahové vazby. Parke uvádí, že v chování dětí ve věku 2 - 6 let byly pozorovány příznaky nejistého a vratkého připoutání, děti navíc projevovaly známky emocionálních a psychických problémů jako úzkost, stažení se do sebe, deprese, pocity viny. Vykazovaly také příznaky somatických obtíží, trpěly poruchou

---

<sup>52</sup> PARKE, Ross D. *Effects of Parental Incarceration on Young Children*. University of California, Riverside. 2001. Dostupné z <http://aspe.hhs.gov/hsp/prison2home02/parke-stewart.htm>

příjmu potravy nebo problémy s vyměšováním. U některých se v chování objevovala externalizace problémů, agrese, nepřátelství a hněv vůči současným pečovatelům nebo sourozencům.

### **3.3.3. Uvěznění v období školního věku**

Děti školního věku vykazují problémy související se školním prospěchem i se vztahy s vrstevníky. U více jak 50% pozorovaných dětí vězněných rodičů se objevovali špatné známky nebo agresivní chování vůči spolužákům, byť některé z problémů byly jen dočasné. 16% dětí ve věku 6 - 8 let trpělo školní fobií a odmítalo navštěvovat školu po dobu 4-6 týdnů po uvěznění rodiče. Ve škole se děti vězněných rodičů často potýkají s posměšky a odmítáním z důvodu postavení svého rodiče, pokud je tato informace veřejnosti známa. V pozdějším věku mladiství odmítají pokračovat v dalším vzdělávání a předčasně opouštějí školní zařízení.

Následující tabulka zpracovává možné potíže v dětském vývoji podle Johnstonové. Zohledňuje uvěznění rodiče v jednotlivých věkových obdobích od narození až po období pozdní adolescence.

Stádium vývoje	Charakteristika úrovně vývoje	Vývojové úkoly	Faktory ovlivňující vývoj	Dopad na vývoj
rané dětství (0 - 2 roky)	období úplné závislosti na pečovateli	důvěra a připoutání k pečovateli	odpoutání pečovatele od dítěte	narušení vazby mezi dítětem a pečovatelem
předškolní období (2 - 6 let)	rostoucí schopnosti vnímání a pohybu; období nedokončeného osamotnění od rodičů	pocit autonomie, nezávislosti a iniciativy	odpoutání pečovatele od dítěte, trauma	Nevhodné odloučení, úzkost, narušený socio-emocionální vývoj, akutní traumatické stresové reakce, sebeobviňování
školní období (7 - 10 let)	rostoucí nezávislost a schopnost porozumění; vzrůstající vliv vrstevníků	pocit vlastní účinnosti a schopnosti pracovat produktivně	odpoutání pečovatele od dítěte, přetrvávající trauma	Regrese ve vývoji, akutní stresová reakce, reaktivní chování, zhoršená schopnost překonávat budoucí trauma, problémy se sebezpojetím
raná adolescence (11 - 14 let)	rostoucí schopnosti abstraktního myšlení a na budoucnost zaměřeného chování; období pohlavního dozrávání a zvýšené agresivity	schopnost pracovat produktivně ve spolupráci s jinými, kontrolování emocí	odpoutání pečovatele od dítěte, přetrvávající trauma	nelimitované chování, reaktivní chování vlivem traumatu
pozdní adolescence (14 - 18 let)	období emočních krizí a zmatenosti, pohlavní zralosti, rozvinutého abstraktního myšlení a nezávislosti	vytvoření identity, angažování se ve zralých vztazích a práci, vyřešení konfliktů s rodinou a se společností	odpoutání pečovatele od dítěte, přetrvávající trauma	předčasné ukončení závislého vztahu s rodičem, mezigenerační zločiny a uvěznění

**Tabulka 4 Možný psychický vývoj dítěte uvězněného rodiče**

Zdroj: Johnstonová, D., Gabel, K, 1998

### 3.4. Role pohlaví vězněného rodiče ve vývoji dítěte

Míra a způsob ovlivnění psychického vývoje dítěte jsou různé také v závislosti na pohlaví vězněného rodiče. Zatímco v případě uvěznění otce zůstává ve většině případů primárním pečovatelem o dítě i nadále matka, jen malé procento otců přebírá roli primárního pečovatele

o dítě po uvěznění matky. V takové situaci je pravděpodobnější, že dítě bude nucené změnit sociální prostředí a ocitne se v péči nového opatrovníka. Ten navíc někdy není schopen postarat se o všechny děti vězněného, dochází k zpretrhání vztahů mezi sourozenci a trauma dítěte se dále násobí. Postava matky hraje v životě dítěte nejdůležitější roli, dítě s ní žije v symbiotickém vztahu a do určité doby je na ní zcela závislé. Z tohoto důvodu je uvěznění matky považováno za mnohem závažnější, neboť negativně ovlivňuje každodenní život dítěte, a tím zároveň jeho celkový vývoj. I přesto však dopady uvěznění otce na vývoj dítěte nelze přehlížet. Otec zaujímá ve výchově dítěte specifickou roli, poskytuje dítěti mužský model chování, působí jako autorita a buduje v dítěti respekt. Využívá odlišného verbálního i neverbálního chování než matka, čímž ovlivňuje jazykový vývoj dítěte, způsob interakčního chování i utváření pohlavní identity. Podílí se na výchově dítěte v oblasti volnočasových aktivit, učí ho zkoumat a dává mu tím možnost rozšířit své zkušenosti. Významné je také působení otce v oblasti morálního vývoje dítěte, buduje v dítěti disciplínu a smysl pro zodpovědnost. Nepřítomnost otce ve výchově může tedy znamenat vážné narušení psychického i sociálního vývoje dítěte. Longitudiální studie provedené ve Velké Británii dokazují, že postava otce působí jako podstatný ochranný činitel vůči vzniku psychických obtíží u dospívajících a jeho účast ve výchově také významně ovlivňuje budoucí vzdělání dítěte<sup>53</sup>. Ze statistických údajů NFI (National Fatherhood Initiative) například vyplývá, že u dětí vyrůstajících bez otce hrozí jedenáctkrát vyšší pravděpodobnost vzniku kriminálního jednání, čtyřikrát vyšší pravděpodobnost vzniku afektivních poruch a tyto děti také dvakrát častěji než ostatní děti předčasně ukončují školní docházku<sup>54</sup>.

Projevy v chování dítěte s pohlavím odsouzeného rodiče logicky korelují. Absence otce bývá spojována s provokativním chováním, hostilitou, abúzem návykových látek, útěky, záškoláctvím, kázeňskými problémy, agresivním nebo dokonce delikventním chováním. Absence matky má naopak tendenci vést k úzkostnému chování, které je spojené se stažením se do sebe, zadumaností, neochotou zapojit se do her, strachem ze školy, sníženou aktivitou ve školní práci, zvýšenou citlivostí nebo opakujícími se nočními můrami.

---

<sup>53</sup> FLOURI, E., BUCHANAN, A.. Early father's and mother's involvement and child's later educational outcomes. *The British Journal of Educational Psychology* [online]. 2005, č. 73 [cit. 2013-10-30]. Dostupné z: <http://www.yht.ltd.uk/journals.pdf>

<sup>54</sup> The Father Factor. In: *National Fatherhood Initiative* [online]. 2011 [cit. 2012-11-02]. Dostupné z: <http://www.fatherhood.org/media/consequences-of-father-absence-statistics#education>

#### 4. KONTAKT MEZI DÍTĚTEM A VĚZNĚNÝM RODIČEM

Článek 9 Úmluvy o právech dítěte uznává nárok dítěte odděleného od jednoho nebo obou rodičů udržovat pravidelné osobní kontakty s oběma rodiči, ledaže by to bylo v rozporu s jeho nejlepším zájmem. Rodič odsouzený k nepodmíněnému trestu odnětí svobody je však společností vnímán jako osoba, která společensky selhala, jednala proti právnímu řádu, a tudíž je vysoce nepravděpodobné, že bude schopna být pro dítě dobrým rodičem a žádoucím vzorem. Na základě těchto postojů se potom v zájmu dítěte jeví jako nejlepší kontakt mezi ním a vězněným rodičem ukončit. Ve skutečnosti ale může zpřetrhání kontaktu znamenat pravý opak a způsobit zásadní narušení psychosociálního vývoje dítěte. Zejména tam, kde doposud mezi dítětem a rodičem existovala pozitivní vztahová vazba, může dlouhodobá separace bez pravidelného kontaktu přinést dramatické následky. Každý vztah se ocitá pod tlakem, pokud je narušen dlouhodobým odloučením a nemožností pravidelného kontaktu, limitovaný styk mezi dítětem a vězněným rodičem navíc nebývá kvalitní a neodpovídá potřebám dítěte.

Děti mnohdy trpí nerealistickými představami o místě pobytu svého rodiče, představují si, že je jejich rodič držen ve strašidelném hradě, kde je nucen spát na zemi a trpí hladem. Jiné děti si myslí, že svého rodiče již nikdy neuvidí, že vězení znamená smrt. Velmi obvyklé bývá přesvědčení dítěte o tom, že za odchod rodiče může ono samo svým špatným chováním. Absenci otce nebo matky mnohé děti přičítají tomu, že je jejich rodič přestal mít rád a nemá o ně již nadále zájem. Dítě potřebuje být ujištěno, že uvěznění rodiče není synonymem pro opuštění, že je svým rodičem stále milováno a že jeho rodiči není ve věznici ubližováno. Osobní návštěva i jiný typ kontaktu umožňuje dítěti vyjádřit své emocionální prožívání a přináší s sebou prostor pro stabilizaci jeho otřesené psychiky. Kontakt také napomáhá dítěti rozvíjet realistické pochopení okolností a podmínek, ve kterých rodič žije, redukuje riziko zrodů vzájemného odcizení, chrání vazby mezi rodičem a dítětem a umožňuje dítěti posílit vědomí, že se jeho rodič nachází v bezpečí a že je v pořádku. Významně přispívá k prevenci vzniku duševních obtíží a pomáhá dítěti vyrovnat se s dočasnou ztrátou rodiče.

I vězněný rodič potřebuje příležitost k vyjádření náklonosti a lásky ke svému dítěti a alespoň minimální prostor k naplňování své rodičovské role. Jedním z problémů, se kterými se vězněný rodič potýká, může být omezení nebo úplná ztráta rodičovské autority a kontroly. V důsledku této situace ztrácí rodič před dítětem respekt, dochází k narušení dynamiky jejich vzájemného vztahu, čehož může dítě zneužívat a do jisté míry s rodičem manipulovat dle svých potřeb. Příkladem může být příběh 13 leté dívky, jejíž vězněný otec se na ní během telefonického rozhovoru rozzlobil poté, co zjistil, že jí její kamarád na krku zanechal „stopu lásky“.

*„Zvyšoval hlas a pořád dokola říkal: ‚Co si to dovoluješ, jak jsi to jen mohla udělat?‘. Jenže on tu není s námi a nemá mi co mluvit do života. Stejně nemohl nic udělat, když sedí. Když viděl, že jsme ho přestali navštěvovat, uklidnil se, zavolal mi a řekl, že se na mě nezlobí. Moc mě prosil, abych za ním přišla, abych mu napsala... Od té doby se mnou o mých chlapcích už nikdy nemluvil. Věděl, že pokud na mě bude křičet a snažit se mě poučovat, už za ním nepřijdu. A měl pravdu.“*

(dcera odsouzeného muže)<sup>55</sup>

Nelze zapomínat, že pravidelný kontakt s blízkými může pozitivně působit na sebereflexi vězněných jedinců a efektivně přispívat k jejich zdárné resocializaci. Funguje jako prevence sociální exkluze odsouzeného a připravuje mu odrazový můstek pro stabilní začlenění do komunity po propuštění s nižší pravděpodobností výskytu recidivy. Ačkoli trest odnětí svobody představuje nevyhnutelně ztrátu volnosti a nezávislosti, neměl by znamenat výlučné zpřetrhání kontaktů s okolním světem. Kalifornská studie z roku 1972 odhalila, že u odsouzených, kteří mají průběžné a pravidelné návštěvy, je šestkrát nižší pravděpodobnost návratu do věznice během prvního roku po propuštění než u těch, kteří žádné návštěvy během výkonu trestu odnětí svobody neměli<sup>56</sup>. Závěry výzkumu naznačují, že vliv rodiny může mít primární léčebný efekt v boji proti recidivě.

Z výše uvedeného je patrné, že udržování vazeb mezi dítětem a odsouzeným rodičem, pokud ovšem není v rozporu s blahem a nejlepším zájmem dítěte, lze považovat za vysoce žádoucí a pro obě strany prospěšné. Pravidelný kontakt, ať už přímý či nepřímý, redukuje bolest způsobenou separací a stává se jedinou možností, jak udržet rodinné vazby pohromadě. Americká studie z roku 2004 přichází s výsledkem, že tři čtvrtiny dotázaných odsouzených osob mělo zájem stýkat se se svým dítětem/děťmi i během výkonu trestu odnětí svobody<sup>57</sup>. V jiné studii téměř 80% dotázaných rodin uvedlo, že jejich dítě toužilo být se svým vězněným rodičem v kontaktu a subjektivně jej potřebovalo<sup>58</sup>. O to smutněji potom vyznívají dílčí zjištění uvedených výzkumů, která reportují, že pod tíhou okolností většina dětí udržuje se svým vězněným rodičem nepravidelný kontakt nebo dokonce žádný kontakt nemá.

<sup>55</sup> SCHARFF-SMITH, P., GAMPELL, L.. *Children of imprisoned parents*. Denmark: Danish Institute for Human Rights, 2011. Str. 22 (přeložila T. V.)

<sup>56</sup> HOLT, N., MILLER, D. *Explorations in Inmate-Family Relations*. California Department of Research Division. California. 1972. [online]. [cit. 2013-11-08] Dostupné z: <http://www.fcnetwork.org/reading/holt-miller/holt-miller8.html>

<sup>57</sup> HAIRSTON, C.F., ROLLIN, JO, H. Family connections during imprisonment and prisoners' community reentry. *Children, Families, and the Criminal Justice System*. Chicago: University of Illinois. 2004. Dostupné z [http://www.uic.edu/jaddams/college/research\\_public\\_service/files/familyconnections.pdf](http://www.uic.edu/jaddams/college/research_public_service/files/familyconnections.pdf)

<sup>58</sup> BLOOM, B., STEINHART, D.. *Why punish the children? A reappraisal of the children of incarcerated mothers in America*. San Francisco. CA: National Council on Crime and Delinquency, 1993.

#### **4.1. Možnosti pro kontakt s rodinou během výkonu trestu**

Možnosti pro kontakt a tedy i udržování vzájemného vztahu mezi dítětem a odsouzeným rodičem vycházejí z ustanovení zákona o výkonu trestu odnětí svobody, resp. o výkonu vazby, a jsou značně omezené. Ačkoli mezi fundamentální práva dítěte patří nárok na pravidelný kontakt se svým rodičem, tento kontakt podléhá stejným pravidlům jako jiné extramurální vztahy odsouzeného bez jakékoli výjimky či zvýhodnění, mimo situaci, kdy je matce umožněna při splnění zvláštních podmínek péče o nezletilé dítě během výkonu trestu na speciálním oddělení věznici. Zákon rozlišuje tři typy komunikace, kterou může odsouzený vůči venkovnímu světu uplatňovat, konkrétně písemnou korespondenci, telefonní hovory a osobní návštěvy. Na první pohled se uvedené formy kontaktu mohou zdát jako plně dostačující a naprosto vyčerpávající, ovšem zhodnotíme-li je z hlediska dítěte, jeho příznivého vývoje, potřeb a přání, shledáme je jako nevyhovující a pro udržování vztahů a vazeb mezi dítětem a vězněným rodičem jako zcela nedostačující.

##### **4.1.1. Písemný kontakt s rodičem**

Na vlastní náklady je odsouzenému umožněno vést písemnou korespondenci, a to v neomezeném rozsahu. Prostřednictvím dopisů mohou věznění rodiče zasílat svým dětem písemné zprávy nebo obrázky, které jim namalují, děti na oplátku zasílají své fotografie nebo malované vzkazy. Písemná komunikace se díky relativně nízkým nákladům i své nelimitované míře stává dostupnou formou kontaktu mezi odsouzeným a jeho dítětem. I tak má však své nedostatky, pro které není vězněnými rodiči a jejich rodinami plně využívána.

I přes stále se zvyšující míru vzdělanosti se mezi vězni nadále nachází spousta negramotných osob, které nejsou samy schopny psát ani číst, tudíž písemné komunikace využívají jen zřídkakdy (pokud je k dispozici někdo, kdo jim se psaním nebo čtením dopisu pomůže) nebo vůbec. Podobně také mnoho dětí odsouzených rodičů není vzhledem ke svému nízkému věku ještě schopno dopisy přečíst a porozumět jim. I přesto však některé rodiny využívají alespoň možnost vzájemného zasílání výkresů a malovaných přáníček. U starších dětí a mladistvých narážíme na další obtíž. Pro komunikaci se svými blízkými a přáteli jsou zvyklí využívat nejmodernějších technologií, jako jsou sms zprávy, chatování a zasílání zpráv přes sociální sítě nebo videohovory prostřednictvím web kamery. Nejběžnější a nejobvyklejší způsob mezilidské komunikace 21. století však v českých věznicích zatím své místo nenalezl a z organizačních a bezpečnostních důvodů jej realizovat nelze. Protože forma ručního dopiso-



vání nepatří zrovna k atraktivním komunikačním prostředkům mladé generace, dá se předpokládat, že míra jejího využití pro kontakt s vězněným rodičem nebude příliš vysoká.

Velmi znepokojujícím faktem je oprávnění věznice provádět kontrolu veškeré korespondence, tedy odesílané i přijímané, kdy se pověřený zaměstnanec důkladně seznamuje s obsahem psaní. Tento úkon je realizován pouze z hlediska kontroly, zda odsouzeným není prováděn nebo připravován trestný čin, a tedy nemělo by být jeho cílem sledovat osobní záležitosti odsouzeného. I přes toto racionální odůvodnění lze takovýto zákrok hodnotit jako zásah do soukromí dítěte, kdy dochází k odhalení vysoce soukromých, mnohdy velmi intimních sdělení určených výhradně osobě rodiče.

#### **4.1.2. Telefonický kontakt s rodičem**

V odůvodněných případech má odsouzený nárok na uskutečnění telefonického hovoru s blízkou osobou. Tento typ kontaktu je však možný pouze jednostranně – vězněné osobě je na základě podané žádosti umožněno iniciovat telefonní hovor, hovory směřované do věznice ale přijímat nelze. Jak již bylo řečeno v předešlé kapitole, na telefonních automatech umístěných v prostorách věznice se uplatňuje značně vysoký tarif (okolo 15,- Kč/min.). Veškeré náklady spojené s užíváním vězeňského telefonního automatu hradí v plné výši odsouzený prostřednictvím vlastních zdrojů, nejčastěji za podpory rodiny, pro kterou nemusí být vzhledem ke špatné finanční situaci hrazení vysokých částek za hovory snadné.

Pokud odsouzenému jeho ekonomická situace dovoluje využívat telefonické rozhovory pro kontakt se svým dítětem, stresujícím faktorem se může stát omezená délka a frekvence jednotlivých hovorů, kterou určuje vnitřní řád každé věznice. Ve finále pak odsouzený může se svým dítětem hovořit třeba jen jednou za měsíc a třeba jen po dobu deseti minut. Část hovoru je obvykle věnována osobě, která o dítě pečuje, a pokud je odsouzený rodičem vícero dětí, doba vymezená pro rozhovor s každým z nich se zkracuje na minimum. Možnost komunikovat se svým dítětem prostřednictvím telefonu ztěžuje dále ne příliš flexibilní časový harmonogram vytvořený pro hovory jednotlivých odsouzených. Lehce se tak může stát, že je vězněnému rodiči hovor sice povolen, ale v době, kdy se dítě nachází ve škole, na zájmovém kroužku nebo není z jiného důvodu pro telefonát dostupné. Na další možnost telefonického rozhovoru může pak odsouzený čekat několik dnů, ba dokonce i týdnů. Jako závažný nedostatek lze také shledat nejednotnou praxi napříč českými věznicemi, kde se telefonáty řídí vězeňskými řády jednotlivých nápravných zařízení a v mnohých z nich stále přetrvává pravidlo, že telefonické rozhovory mohou být využívány jen při závažných rodinných problémech. O tele-

fonických rozhovorech jako prostředku pro udržování sociálních vazeb zde potom vskutku nelze hovořit.

Stejně tak jako písemná korespondence, i telefonní rozhovory podléhají cenzuře, nahrávají se a následně kontrolují, ve výjimečných situacích jsou dokonce odposlouchávány přímo. Je zcela zřejmé, že pod tíhou kontrolního systému, kdy odsouzený ztrácí soukromí, zároveň dochází ke ztrátě jeho motivace udržovat a posilovat vztah se svým dítětem. Při tom právě telefonické rozhovory mohou významně přispět k tomu, aby se dítě lépe vyrovnalo s odloučením od svého rodiče a ujistilo se, že nedošlo k narušení jejich vzájemného vztahu. Zvláště malé děti nemohou zcela pochopit, co se s jejich rodičem stalo a kde se nachází. Známy hlas s telefonního sluchátka proto může působit jako blahodárný balzám na pochroumanou duši dítěte a přinést ujistění, že máma či táta stále existuje.

#### **4.1.3. Osobní kontakt s rodičem**

Osobní setkání dítěte se svým vězněným rodičem představuje nejefektivnější cestu jak udržovat a posilovat jejich vzájemný vztah. Návštěva ve věznici může pro dítě znamenat významný moment, díky kterému se přesvědčí, že jeho rodič žije a že je o něj postaráno. I rodič prožívá značnou úlevu při pohledu na své zdravé a prospívající dítě. Osobní kontakt dává možnost obejmout se a pohladit, ujistit se o vzájemné lásce a podpoře. Dítě se chlubí svými vývojovými pokroky, školními úspěchy i životními změnami spojenými s dospíváním. Společné chvíle umožňují rodiči získat přehled o každodenním fungování svého potomka a zůstat v jeho životě přítomný a alespoň částečně aktivní. Jedinou cestou, jak může vězněný rodič rozvíjet svůj vztah s dítětem a stimulovat jeho existenci, vývoj a socializaci, zůstává forma pravidelného kontaktu. Nedostatek takového kontaktu ovlivňuje nejen povahu vazby dítě – rodič, ale negativně působí také na výchovnou roli rodiče, stejně tak jako na jeho roli v procesu individualizace dítěte<sup>59</sup>.

Ne vždy je však realizace návštěvy pro dítě vhodná, předním hlediskem pro rozhodování o tom, kdy, jakým způsobem a jak často budou návštěvy mezi rodičem a dítětem probíhat, stále zůstává nejlepší zájem a blaho dítěte. Žádné dítě nesmí být k setkání se svým vězněným rodičem nuceno, vždy je nutné brát v potaz jeho názor, potřeby a přání. Zároveň je zapotřebí

---

<sup>59</sup> PHILBRICK., REISS, M.. *Children of imprisoned parents: European perspectives on good practice*. Montreux: Eurochips, 2006. Str. 30 (přeložila T. V.)

zohledňovat fakt, že co je považováno za nejlepší zájem jednoho dítěte, nemusí představovat nejlepší zájem druhého dítěte, a to dokonce ani v rámci té samé rodiny<sup>60</sup>.

Během osobního setkání lze pozorovat nejrůznější reakce v chování, a to jak na straně dítěte, tak na straně vězněného rodiče. Obvykle je návštěva doprovázena silnými reakcemi, zejména tehdy, pokud se jedná o první návštěvu nebo o setkání po dlouhé době. Rodiny potřebují čas, aby se vyrovnali s pocity a emocemi spojenými s odloučením a opětovným shledáním. Studie naznačují, že většina dětí zvládá nepřítomnost rodiče v rodině mnohem lépe, pokud pravidelně dochází na návštěvy do věznice. Po osobním setkání děti bývají veselejší, klidnější a otevřenější<sup>61</sup>. Dítě i odsouzený rodič by měl být na návštěvu důkladně připraven. Dětem je zapotřebí vysvětlit, jak to ve věznici chodí, co je tam čeká a ujistit je, že se není čeho bát. Rodinu je nutné dostatečně informovat o tom, kdy mohou svého blízkého navštívit, jak mají v žádosti o osobní setkání postupovat a co si mohou vzít s sebou. Vězněný rodič zase potřebuje znát odpovědi na otázky, jak dítěti vysvětlit situaci, ve které se ocitl, potřebuje být ke kontaktu povzbuzen a motivován, na místě je pomoci mu překonat pocity viny vůči dítěti a stud za své činy, podporovat jeho rodičovskou zodpovědnost a angažovanost. Účastníci návštěvy se mnohdy obávají emocí, které je mohou během návštěvy zaskočit, a také si nejsou jisti, o čem s odsouzeným vlastně hovořit. Někteří věznění rodiče se stydí mluvit otevřeně o životě ve vězení, zejména kvůli přítomnosti dětí. Setkání proto bývá doprovázeno rozpaky a celá návštěva a komunikace během ní působí strojeně a nepřírozeň.

Ze zákona má odsouzený nárok přijímat osobní návštěvy v rozsahu tří hodin za měsíc, přičemž toto právo je zákonným nárokem a nemůže být tedy odsouzenému odepráno ani jako forma kázeňského trestu. Nevyčerpanou návštěvní dobu za daný kalendářní měsíc nelze přenášet do dalšího měsíce, kumulace návštěvních hodin tak není možná<sup>62</sup>. Maximální délka návštěvy tedy činí tři hodiny, při čemž některé věznice umožňují rozdělit návštěvu na dvě části po hodině a půl, které se uskuteční v různých dnech daného kalendářního měsíce. Ve výjimečných případech může být odsouzenému udělena kázeňská odměna, díky které získává nárok na mimořádné prodloužení návštěvy, a to až na pět hodin v daném kalendářním měsíci. Nevyčerpané „bonusové“ návštěvní hodiny získané formou kázeňské odměny lze převádět do dalšího kalendářního měsíce. Nejvyšší motivační činitel v souvislosti s návštěvou svých blíz-

<sup>60</sup> ROBERTSON, O.. The impact of parental imprisonment on children. In: *Quaker United Nations Office* [online]. 2007 [cit. 2013-10-30]. Dostupné z: <http://www.quino.org/geneva/pdf/humanrights/women-in-prison/ImpactParentalImprisonment-200704-English.pdf> (přeložila T. V.)

<sup>61</sup> Impact of parental incarceration. In: *Families and Corrections Network: Children of prisoners library* [online]. 2003 [cit. 2013-10-30]. Dostupné z: <http://fcnetwork.org/wp/wp-content/uploads/cpl301-impactofincarceration1.pdf>

<sup>62</sup> MATOULEK, J., SEJKOROVÁ, H.. *Právní rádce odsouzeného*. Praha: Leges, 2011, str. 56

kých však pro odsouzené představuje možnost získat kázeňskou odměnu ve formě opuštění věznice, a to až na 24 hodin. S ohledem na tyto skutečnosti lze konstatovat, že právo dítěte na udržování pravidelného kontaktu se svým rodičem není realizováno s ohledem na jeho nejlepší zájem a potřeby, ale odvíjí se od omezených zákonných možností vězněného rodiče a do značné míry závisí na hodnocení kázně a chování odsouzeného během výkonu trestu. Udržování a prohlubování sociálních vazeb pomáhá odsouzenému lépe plnit účel trestu, neboť tyto vazby příznivě působí na jeho resocializaci a pomáhají předcházet potencionální recidivě<sup>63</sup>. Kontakt s rodinou je tedy oficiálně podporován spíše jako prevence kriminálního jednání než jako podpora práva dítěte a jeho zdu.

Pro mnohé děti, ale i odsouzené rodiče nemusí být však lehké setkat se tváří v tvář v prostorách věznice. Svou roli hraje stud, ostych, úzkost a obavy z opětovného shledání. Někteří rodiče si dokonce návštěvu svého dítěte nepřejí, domnívají se, že setkání s rodičem „kriminálníkem“ není v zájmu dítěte, což mnohdy ještě umocňuje odmítavý postoj samotné rodiny vůči odsouzenému. Svou roli sehrávají stereotypy výkonu trestu, odsouzení postrádají energii a postupně ztrácí podněty k udržování sociálních vazeb se světem za zdmi věznice.

Narušené vztahy mezi odsouzeným a osobou pečující o dítě se často stávají bariérou pro realizaci osobního setkání dítěte s rodičem. Následkem osobních konfliktů dochází k situaci, kdy si tato osoba kontakt nepřeje nebo není ochotna dítě na návštěvu doprovodit. S obdobnou praxí se setkáváme i u ústavních institucí zajišťujících péči o dítě a u orgánů sociálně-právní ochrany dětí. Tyto instituce nebyvají kontaktu mezi dítětem a odsouzeným rodičem nakloněny, zejména z obav negativního působení trestaného rodiče na vývoj dítěte, částečně také z nedostatku informací o rizicích spojených s přerušáním kontaktu, o dopadech na dítě a důležitosti obnovení a posilování rodinných vztahů. Pro instituce ústavní výchovy také nebývá jednoduché personálně a finančně zajistit doprovod a dopravu dítěte na návštěvu.

Ani v případě, kdy je ochota uskutečnit osobní setkání přítomna na všech stranách, nemusí být zajištění návštěvy snadné. Velkou překážku představuje vzdálenost věznice od místa bydliště dítěte a také lokalizace na odlehlých místech, často nedostupných veřejnou dopravou. Není výjimkou, že dítě a jeho doprovod musí na návštěvu cestovat i několik set kilometrů, což je nejen časově a finančně, ale zejména pro malé děti také fyzicky velice náročné.

Z důvodu vysokého počtu odsouzených v jednotlivých věznicích není možné návštěvu vždy realizovat v termínu, o který odsouzený žádá (v drtivé většině jde o dny pracovního volna nebo pracovního klidu). Přesto, že zákon odsouzenému garantuje nárok na návštěvu blíz-

---

<sup>63</sup> MATOULEK, J., SEJKOROVÁ, H.. *Právní rádce odsouzeného*. Praha: Leges, 2011, str. 56

kých osob v rozsahu třech hodin za měsíc, podanou žádost je nutné podřídit možnostem konkrétní věznice a také požadavkům ostatních vězněných osob. Tak se může stát, že ačkoli odsouzený projevuje zájem o víkendovou návštěvu, věznici je mu přidělen termín připadající na všední den. Pro osoby pečující o dítě toto znamená nutnost využít dovolené nebo neplaceného volna, pro děti školního věku zase absenci ve škole. Nepřítomnost na vyučování vzbuzuje u spolužáků i pedagogů všetečné a nepříjemné dotazy. Absence může být považována za neoprávněnou a neodůvodněnou, může ústít v necitlivý přístup učitelů, kteří ani mnohdy netuší, co se v rodině dítěte děje. Pokud se pravý důvod nepřítomnosti provalí, dítě čelí šikaně, která jde ruku v ruce se stigmatem „dítěte – kriminálního“.

#### **4.1.3.1.            *Návštěva ve věznici***

Vymezení prostoru, ve kterém dochází k setkání mezi odloučenými členy rodiny, může mít na průběh kontaktu pozitivní i negativní vliv. Jak uvádí Rieger<sup>64</sup>, záleží především na vybavení prostoru instituce, kde se kontakt uskutečňuje, jak je vybavena čekárna na setkání i samotný prostor určený pro realizaci návštěvy. Prostředí českých věznic včetně návštěvních místností není zrovna optimálním místem pro přítomnost dětských návštěvníků. Zařízení jsou koncipována s ohledem na maximální bezpečnost a kontrolu odsouzených, působí chladně, stroze a v dítěti mohou vyvolávat úzkost a strach. Tyto pocity jsou navíc umocněny mnohdy ne příliš vhodným chováním pracovníků ostrahy, kteří nebvají na přítomnost dětí ve věznici připravení. Před samotnou návštěvou se musí každé dítě stejně jako jeho doprovod podrobit kontrolnímu procesu, jehož součástí je osobní ohledávání návštěvníka a také prohlídka skrze kontrolní rám. Tato opatření mají za úkol zabránit pronesení nepovolených předmětů do prostor věznice. Ačkoli se dětský návštěvník od dospělého ve všech směrech výrazně liší, kontrolní procesy tento fakt nijak nezohledňují. Ohledávací procedura probíhá mnohdy necitlivým způsobem, bez náznaku úsměvu nebo jiného přátelského gesta vůči dítěti. Zaměstnanci věznice by měli být proškolení a umět reagovat na přítomnost dětí ve věznici, zejména být schopni vhodným způsobem a pro dítě srozumitelným jazykem vysvětlit účel jednotlivých opatření a také objasnit postupy, které budou následovat.

Pro návštěvníky se ve věznicích zřizují speciální čekárny, v nichž blízcí odsouzených vyčkávají na uskutečnění kontroly a zahájení návštěvy. Obvykle se jedná o malé místnosti, kde není příliš prostoru pro pohyb dětí, pro doprovod dítěte nemusí být například snadné dítě vysvléci, přebalit nebo nakrmit. Mějme na paměti, že rodina odsouzeného má za sebou často několik stovek kilometrů a mnoho hodin strávených na ne vždy pohodlné cestě do věznice,

---

<sup>64</sup> RIEGER, Zdeněk. *Návrat k rodině a domů*. Praha: Portál, 2009. Str. 29.

uvedené činnosti se proto v tuto chvíli stávají vysoce aktuálními. Dlouhé časové prodlevy mezi vstupem do věznice a vytouženým setkáním s odsouzeným rodičem způsobují, že se děti začnou brzy nudit. Ve většině věznic není zvykem dětský koutek nebo vybavení, které by dětem mohlo zkrátit dlouhé čekání, proto mohou být rozdováděné, podrážděné a chovat se otravně, když jsou nucené sedět a čekat delší dobu na jednom místě. Taková atmosféra pochopitelně narušuje zaběhlý a disciplinovaný průběh kontrolních procesů, dozorcům věznice komplikuje jejich práci, a proto se potom mohou vůči dětem chovat hrubě a nevhodně.

Ani sama návštěvní místnost často nepůsobí příliš přátelsky a pro dítě atraktivně. Všudypřítomné mříže, holé a pochmurně vymalované zdi, otlučené stolky umístěné v těsné blízkosti nezaručující dostatek soukromí, zvýšený hluk a absence zázemí pro děti, hraček, her či edukačních pomůcek, to vše může v dětech zanechávat negativní dojem a nechut' účastnit se dalšího setkání s rodičem na poli věznice. Věznice zařazené do režimu s ostrahou a se zvýšenou ostrahou někdy nabízejí výlučně bezkontaktní návštěvu, tedy kontakt přes skleněnou zeď a prostřednictvím telefonu. Nemožnost dotýkat se rodiče, pomazlit se s ním a mluvit s ním přirozeným způsobem je dalším aspektem, který v dítěti vzbuzuje pocity zmatku a strachu. Právě nabídka her a prostoru pro aktivity, které by mohl rodič s dítětem během setkání provádět, umožnění přímého kontaktu a dostatek soukromí vytvářejí z návštěvy příjemnou záležitost pro všechny zúčastněné a dávají možnost se opětovně sblížit. Rodině je také dána příležitost věnovat se alespoň pár hodin činností, které jsou pro dítě běžné a nenucené, čímž dochází k posilování rodinných vazeb a vzájemné soudržnosti. Bohužel, v praxi se stále velmi často setkáváme s případy, kdy si odsouzení rodiče návštěvu svých dětí ve věznici výslovně nepřejí, a to z obav, že by zdejší prostředí a chování zaměstnanců věznice mohlo mít neblahý vliv na psychiku dítěte. Ztotožňuji se se stanoviskem Českého helsinského výboru, který v souvislosti s monitoringem podmínek pro výkon trestu odnětí svobody v podmínkách českého vězeňství dospěl k závěru, že „nelze podceňovat hledisko prevence kriminality, které jistě nemůže být ve vězeňství opomíjeno, nicméně současný stav většiny návštěvních místností a režim návštěv je z hlediska výchovného prostředí a preventivního působení na děti ný<sup>65</sup>“. S ohledem na podobu většiny vězeňských budov a režim v nich lze proto považovat rozhodnutí některých rodičů nepřijímat návštěvy za oprávněné, nicméně následné dlouhodobé omezení kontaktu mezi rodinnými příslušníky se na psychice dítěte podepíše pravděpodobně daleko hlouběji a destruktivněji. Renovace návštěvních prostor a uzpůsobení organizace návštěv dětem se proto zdá být více jak nezbytná.

---

<sup>65</sup> MATULOVÁ, K. Děti vězněných rodičů neboli zapomenuté děti. In: Český helsinský výbor [online]. 2008 [cit. 2013-10-30]. Dostupné z: <http://www.helcom.cz/view.php?cisloclanku=2009042801>

Osobní kontakt mezi rodinnými příslušníky bývá velice komplikován v období umístění obviněného, resp. odsouzeného rodiče do vazební věznice. Doba, po kterou je rodič držen ve vazbě, je těžká nejen pro něj, ale především pro jeho rodinu. Podezřelý, který je po zadržení opět propuštěn a trestně stíhán na svobodě, získává možnost promluvit si se svou rodinou o minulých událostech, uklidnit své dítě a připravit jej na další kroky. Dítě prožívá alespoň částečnou úlevu, vidí svého rodiče zdravého a naživu, cítí opět jeho lásku. Uložením vazby je kontakt mezi dítětem a rodičem omezený, někdy dokonce nemožný.

Orgány činné v trestním řízení se obávají, že by zadržený mohl ovlivňovat svědky a narušit tak průběh vyšetřování. Z tohoto důvodu je kontakt s okolním světem po čas trvání vazby zadrženému omezen, ve výjimečných případech zcela zakázán. Toto opatření se pochopitelně hluboce dotýká i kontaktu s rodinou a není výjimkou, že dítě na opětovné shledání čeká řadu měsíců. Zvláště u malých dětí může mít přerušení kontaktu na tak dlouhou dobu výrazně negativní vliv na jejich vývoj. Rozhovory, které jsem během svého působení v Českém helsinském výboru vedla s odsouzenými rodiči, odkrýly skutečnost, že valná většina dotázaných své dítě během výkonu vazby (obvykle trvající několik měsíců) neviděla ani jednou.

Tam, kde jsou návštěvy blízkých osob možné, může být překážkou přísný dohled dozorců věznice a striktní opatření jako zákaz fyzického kontaktu, kontakt přes skleněnou zeď a prostřednictvím telefonu, omezení návštěvy na velmi krátkou dobu a celkově nevhodné prostředí pro přítomnost dětí. V tomto směru lze restriktce spojené s omezováním návštěv ve vazební věznici za silně narušující základní právo dítěte na pravidelný a přímý kontakt se svým rodičem, pokud je takový kontakt v zájmu dítěte, garantované čl. 9.3 Úmluvy o právech dítěte. Z Evropských vězeňských pravidel navíc vyplývá, že kontakt zadržené osoby s vnějším světem by měl být omezen jen ve výjimečných případech v rámci zájmu postupu vyšetřování<sup>66</sup>.

#### **4.2. Děti žijící ve vězení**

Kontroverzní otázka, zda by dítě mělo být ponecháno v péči matky i během výkonu trestu, vyvolává četné a mnohdy bouřlivé diskuze. Silným argumentem se jeví nevhodnost vězeňského prostředí na výchovu dítěte i fakt, že se dítě ničím neprovinilo, a přesto má být odsouzeno k životu za mřížemi. Kromě toho, komentáře veřejnosti hovoří o výchově dítěte ve věznici jako o privilegiu, které mění pobyt ve věznici z trestu na rekreaci pro odsouzenou ženu. Eventuální umístění dítěte do věznice společně se svou matkou představuje mimořádné dilema ve vztahu k jeho právům a nejlepšímu zájmu. Jak již bylo několikrát zmíněno, mnoho žen

---

<sup>66</sup> Evropská vězeňská pravidla 2006, pravidlo 92.

figuruje v životě dítěte jako primární (a ne zřídka jediný) pečovatel a náhlá separace v důsledku výkonu trestu tak může způsobit katastrofální dopady na blaho dítěte. Nejproblematictější otázkou zůstává, zda by matkám mělo být umožněno pečovat o své děti během výkonu trestu a pokud ano, do jakého věku dítěte a jak dlouho. Na jedné straně věznice zřejmě nepředstavuje nejvhodnější prostředí pro pobyt dítěte, na druhou stranu nedobrovolné narušení vazby mezi matkou a dítětem lze považovat za vysoce nežádoucí. V případě, kdy k povolení o pobytu dítěte ve věznici přece jen dojde, je bezpodmínečně nutné, aby dítě prožívalo co možná nejpodobnější život jako ostatní děti vyrůstající v běžném prostředí. Dítě nesmí být podrobeno stejným omezením, jaká se týkají jeho matky – je nutné na něj pohlížet z pozice jeho práv a potřeb, nikoli jako na vězně, a jeho fyzický, duševní, emocionální i sociální vývoj nesmí být působením vězeňského prostředí narušen. Proto je například důležité umožňovat mu kontakt se širším příbuzenstvem a získat zkušenost i se světem mimo vězeňské zařízení. Jen tak může být dostatečně připravené začlenit se po návratu z věznice do své komunity a žít plnohodnotným životem. Tento princip vychází z doporučení Evropských vězeňských pravidel a je také součástí principů Evropského výboru pro zabránění mučení:

*Za všech okolností zůstává předním hlediskem nejlepší zájem a blaho dítěte. Pokud dítě vyrůstá ve vězeňském prostředí, jeho vývoj by měl být dohlížen sociálními pracovníky a dalšími odborníky. Cílem je vytvořit podmínky soustředěné na harmonický rozvoj dítěte a prostředí s co nejméně zřetelnými prvky uvěznění jako jsou uniformy, křik a řinčící klíče<sup>67</sup>.*

Stejně důležité je brát v úvahu dopad uvěznění na mateřskou identitu odsouzené ženy a její schopnosti plnit mateřskou roli. Interakce mezi ní a dítětem je nezbytná pro posilování schopnosti být dobrou matkou, časná separace bezprostředně po narození dítěte nebo v raném věku může zkomplikovat pozdější adaptabilitu matky na potřeby dítěte. Z těchto důvodů je nezbytné, aby odsouzená žena měla možnost zidentifikovat se svou novou rolí a v tomto ohledu jí poskytovat dostatečnou oporu.

*„Doma jsem si nedovedla s malým sednout a pohrát si s ním a tady si to užívám, učím se novým věcem, hrát si s ním třeba kolo kolo mlýnský a prostě fakt si s ním všechno užívám. Já jsem strašně ráda, že tady můžu být s malým a moc si toho vážím, protože on je tady takovej můj držák. Venku jsem myslela, že můj život jde normálně. Ale až tady, když jsem přemýšlela,*

---

<sup>67</sup> Evropský výbor pro zabránění mučení a nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání. 10. všeobecná zpráva, 2000, čl. 29. Dostupné z: <http://www.cpt.coe.int/lang/cze/cze-convention.pdf>



*jsem zjistila, že ten život, co jsem venku vedla, nebyl řádný, že jsme všechno dělala špatně. A až tady jsem si řekla, tak to dělat nebudu. Nechci to tak dělat, bojím se, že bych ještě ztratila rodinu. Chci být dobrá máma a tady mi s tím i pomáhají.“*

(Odsouzená žena,  
Specializovaném oddělení pro matky s dětmi ve věznici Světlá nad Sázavou<sup>68</sup>)

V roce 2004 uspořádal EUROCHIPS setkání evropských odborníků, kteří diskutovali o problematice dětí vychovávaných ve věznicích a prezentovali své zkušenosti z dané oblasti. Předmětem rozprav nebyla polemika nad tím, zda je či není správné ponechávat dítě v péči matky během výkonu trestu, ale snaha definovat podmínky, za kterých je možné a pro dítě prospěšné vychovávat jej v prostorách věznice a posilovat tak vzájemnou citovou vazbu. Závěrem konference byla vymezena následující klíčová kritéria a doporučení, při jejichž splnění lze péči o dítě ve věznici považovat za žádoucí:

- Matce je ponechána veškerá zodpovědnost za blaho dítěte, ideálně v co nejširší míře (příprava krmení, každodenní hygiena, čištění prádla...).
- Matka žije s dítětem ve společném prostoru a je s ním v neustálém kontaktu (matka není uvězněná v samostatné cele).
- Nastavený režim redukuje izolaci a podporuje kontakt matky a jejího dítěte s okolním světem, pravidelné návštěvy blízkých podporují socializaci dítěte a resocializaci matky. Izolace ohrožuje psychickou stabilitu matky stejně tak jako vývoj dítěte a utváření jeho identity.
- Věznice vytváří podmínky vhodné pro triangulaci – posilování rodinných vazeb mezi matkou, dítětem a otcem.
- Pokud je to možné, dítěti je zajištěna lékařská i denní odborná péče mimo areál věznice.
- Věznice nabízí potřebné vybavení pro péči o dítě (kuchyňka, přebalovací pult, prádelna...).
- Prostředí je pro dítě přátelské a umožňuje mu smysluplné trávení volného času (barevně vymalované místnosti, obrázky, hračky, hřiště...).
- Personál věznice poskytuje matce a jejímu dítěti oporu, k dítěti se chová vřele a podílí se na harmonickém rozvoji jeho osobnosti.

---

<sup>68</sup> Dítě a trest. In: *Fokus: ČT24* [online: televizní magazín]. 2011 [cit. 2013-10-30]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10119615714-fokus-ct24/211411058110024/>

#### 4.2.1. Specializované oddělení pro VTOS matek nezletilých dětí

Výkon trestu odsouzených matek s dětmi zajišťuje specializované oddělení věznice Světla nad Sázavou zřízené dne 1. 10. 2002. Tento projekt lze označit za ojedinělý a v podmínkách českého vězeňství za vysoce unikátní. Světelská věznice je nejen jediným zařízením, které matkám umožňuje při výkonu trestu pečovat o své nezletilé dítě, zároveň se také řadí mezi nejmodernější vězeňská zařízení v České republice, neboť celý areál, který sloužil původně pro účely rekreačních pobytů školských zařízení, prošel v roce 2000 kompletní a rozsáhlou rekonstrukcí. Obsah a forma zacházení s odsouzenými matkami je v souladu se Zákonem č.169/1999 Sb. o výkonu trestu odnětí svobody, s vyhláškou č. 345/1999 Sb. - řádem výkonu trestu odnětí svobody, vychází z potřeb dítěte a přihlíží k psychickým a fyziologickým zvláštnostem matek i dětí. Program výchovy a vzdělávání je zaměřen na všestranný rozvoj osobnosti dítěte a soustředí se na zachování citových vazeb mezi matkou a dítětem.

Kritéria pro umístění na Specializované oddělení světelské věznice jsou přísná, a proto se možnost výkonu trestu společně se svým dítětem poštěstí jen málokteré ženě. Na oddělení jich může být zařazeno maximálně 15, celkový počet dětí nesmí přesáhnout 20.

Kritéria pro přijetí na Specializované oddělení pro matky s dětmi:

- Žena nebyla před nástupem trestu soudem zbavena nebo jí nebyla omezena rodičovská odpovědnost.
- Žena o dítě před nástupem trestu řádně pečovala a po propuštění z věznice bude mít možnost žít v takových podmínkách, aby se o dítě i nadále starala.
- Zdravotní a psychický stav matky jí umožňuje řádným způsobem o dítě pečovat.
- K umístění dítěte na speciální oddělení výkonu trestu se pozitivně vyjádřil Organ sociálně právní ochrany dětí a také dětský psycholog.
- Žena musí být schopna finančně zajistit náklady spojené s uspokojováním potřeb dítěte (např. jí je prokazatelně uznán rodičovský příspěvek, přídavek na dítě nebo je soudem stanoveno výživné na dítě).
- Délka vyměřeného trestu překračuje 6 měsíců.
- Dítě je ve věku od 1 roku do 3 let (pokud se matka stará o sourozence, je výjimečně možné povolit péči o dítě do věku 5 let, a to v zájmu zachování sourozeneckých vazeb).
- Uložený trest vyprší zpravidla do dovršení 3 let věku dítěte.

Specializované oddělení se od prostředí klasické věznice diametrálně odlišuje. Dítě je zde na prvním místě a všechno se mu proto uzpůsobuje. Možná i proto zařízení připomíná spíše mateřskou školku než nápravné zařízení pro dospělé. Každá maminka má pro sebe a své dítě vyhrazený pokoj, který jim zaručuje soukromí, chodby jsou barevné a vyzdobené nástěnnými malbami pohádkových postavíček, všude po prostoru lze narazit na nejrůznější hračky a didaktické pomůcky. Odsouzeným ženám je zde na rozdíl od ostatních oddělení věznice povoleno nosit civilní oděv. Během pobytu ve věznici je matkám k dispozici odborný personál, který ženám pomáhá osvojit si, rozvíjet a zvládat roli matky, ovšem zodpovědnost za děti leží plně na jejich bedrech. K denním aktivitám se využívá kulturní místnost a vycházkový dvůr, stravu pro sebe i své děti zajišťují sami odsouzené ve společné kuchyňce. Pokud péči o své dítě dobře zvládají a počínají si tak, jak jim ukládá stanovený program zacházení, mohou se účastniti zájmových a vzdělávacích aktivit, kterých světelská věznice nabízí široké spektrum. V zájmu zdravého vývoje dítěte, rozvoje jeho vnímání a pozorování organizuje věznice pravidelné akce a výlety mimo zdi věznice, na které děti doprovází odborní zaměstnanci. Během školních prázdnin či svátečních dní bývá dítěti umožněna návštěva nebo několikadenní pobyt v jejich rodinách.

Z výše uvedeného vyplývá, že činnost oddělení je mimo dosažení účelu výkonu trestu zaměřena i na další cíle, které sledují zájem dítěte a posilování mateřských vazeb – zabraňuje násilné separaci dítěte od matky, buduje a rozvíjí vzájemný kladný citový vztah, díky kterému dochází k posílení rodičovské zodpovědnosti, a stimuluje takové dovednosti a postoje, jež usnadňují návrat a integraci matky do společnosti.

Vedení věznice se shoduje, že právě dítě, které může žít společně se svou matkou i po dobu trvání výkonu trestu, funguje jako silná motivace k tomu stát se lepším člověkem žijící spořádanějším způsobem životem. Často až právě zde se matka naučí řádně o svého potomka pečovat, probudí v sobě mateřskou lásku a zatouží být pro dítě nejen dobrým rodičem, ale i životním vzorem. Takový přerod má bezpochybně pozitivní vliv jak na budoucnost dítěte, tak i budoucnost samotné odsouzené.

*„Nejvíc mě těší ta proměna, kdy se z matky stává opravdová maminka, kdy se o to dítě začíná starat, začíná se o něj bát a nedej bože, když to dítě je nemocné a musí do nemocnice, tak lze vidět ty nastartované mateřské pudy, a to je asi jeden z nejhlavnějších cílů toho oddělení.“*

(Gabriela Slováková, ředitelka věznice Světlá nad Sázavou)<sup>69</sup>

---

<sup>69</sup> Dítě a trest. In: *Fokus: ČT24* [online: televizní magazín]. 2011 [cit. 2013-10-30]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10119615714-fokus-ct24/211411058110024/>

Za více jak deset let své existence prošlo oddělením pro matky s dětmi ve věznici Světlá nad Sázavou na 126 dětí a 113 žen, z nichž se pouze dvě do výkonu trestu vrátily. Oddělení tedy vykazuje naprosto minimální míru recidivy. Spíše jak s opětovným osobním shledáním za mřížemi se pracovníci věznice setkávají s milými telefonáty a písemnými vzkazy od propuštěných žen, ve kterých se dělí o životní pokroky a úspěchy své i svých dětí.

Speciální forma výkonu trestu ve světelské věznici má bezpochyby výjimečný efekt. Vzpomeneme-li však odhadovaný počet dětí v České republice, jejichž matka se nachází ve výkonu trestu odnětí svobody, kapacitám oddělení a kritériím pro zařazení do něj, nezbyvá než s politováním konstatovat, že šance drtivé většiny dětí na společný život se svou matkou zůstane spíše jen přáním než realitou.

## **5. ČESKÝ HELSINSKÝ VÝBOR A DĚTI VĚZNĚNÝCH RODIČŮ**

Jak již bylo řečeno v úvodu, ve své práci vycházím mimo jiné ze znalostí nabitých během dvouleté dobrovolnické činnosti v Českém helsinském výboru, především z praktických zkušeností získaných během práce s odsouzenými rodiči a jejich rodinami, kteří byli či stále jsou klienty tamějšího projektu „Děti vězněných rodičů“. Aby bylo čtenáři zřejmé, v jakém kontextu má praxe probíhala, dovoluji si poslední kapitulu teoretické části diplomové práce věnovat právě činnosti Českého helsinského výboru. Jelikož se zároveň jedná o jedinou organizaci, která se systematicky problematice dětí vězněných rodičů v České republice věnuje, pokládám za nezbytné na tomto místě alespoň stručně představit její poslání a klíčové aktivity.

### **5.1. Cíle a poslání Českého helsinského výboru**

V době svého založení v listopadu roku 1988 se činnost tehdejšího Československého helsinského výboru orientovala zvláště na sledování dodržování a porušování lidských práv v tehdejší ČSSR a boj proti nesouladu tehdejšího právního řádu a právní i politické praxe s přijatými mezinárodními principy lidských práv. Po rozdělení československého státu na konci roku 1992 dochází i k rozdělení organizace, a proto od roku 1993 začíná v Praze fungovat samostatný Český helsinský výbor. Se změnou režimu se posouvá i pole působení – základním posláním organizace i nadále zůstává ochrana lidských práv, avšak rozšiřuje se i do jiných oblastí. Výbor připomínkuje návrhy zákonů, navrhuje alternativy, zabývá se monitoringem stavu lidských práv ve vybraných oblastech, poskytuje bezplatné právní poradenství

osobám, jejichž práva jsou ohrožena, zabývá se osvětou a výchovou k lidským právům, kontroluje dodržování lidských práv u ohrožených sociálních skupin apod.

## **5.2. Projekt „Děti vězněných rodičů“**

V roce 2006 se v Paříži konala mezinárodní konference na téma Děti vězněných rodičů - evropské perspektivy, které se účastnily i pracovnice Českého helsinského výboru. Reálný obraz o neutěšené situaci neviditelných dětí napříč celou Evropou, který zde byl podán, a také nechvalná zmínka o České republice jako zemi, která v tomto kontextu vedle Polska nevykazovala známky jakékoli podpůrné aktivity, přiměly Český helsinský výbor rozhýbat ledy a začít se o problematiku aktivně zajímat a upozorňovat na ní. O rok později se organizace stává přidruženým členem mezinárodní sítě EUROCHIPS, která působí v zájmu dětí vězněných rodičů a zároveň síťuje evropské organizace a instituce, jež se problematice dětí vězněných rodičů věnují.

Mezi lety 2007 - 2008 startuje ve dvou českých věznicích, konkrétně ve Světlé nad Sázavou a Rýnovicích, pilotní projekt Českého helsinského výboru s názvem „Děti odsouzených rodičů – posílení práv a postavení“. Na základě pozitivních ohlasů a širokého zájmu odsouzených i samotných vězeňských zařízení byl po ukončení pilotního projektu nastartován obdobný, tentokrát jednoduše pojmenovaný projekt „Děti vězněných rodičů“. Působnost se rozšířila i na další věznice: Nové Sedlo, Praha – Pankrác, Praha – Ruzyně, Horní Slavkov, Rýnovice, Vinařice nebo Opava. S ohledem na finanční limity je délka trvání projektu v jednotlivých věznicích, stejně tak jako počet podpořených klientů, omezena. V roce 2012 byl projekt realizován převážně ve věznicích Světlá nad Sázavou a Praha - Ruzyně. V následujícím roce se plánuje rozšíření o Liberecký, Pardubický a Královéhradecký kraj.

Cílem projektu je optimalizace rodinných vazeb dětí a vězněných rodičů, zlepšení jejich sociálního zázemí a zvýšení šance na úspěšnější sociální reintegrace. Podpora rodinných vazeb spočívá v realizaci tzv. asistovaných návštěv dětí ve věznici (viz další subkapitola), které doplňuje individuální i skupinová psychologická pomoc dětem a vězněným rodičům. V rámci programu probíhají besedy s odsouzenými, které mají za cíl vzbudit proaktivní přístup a zvýšit motivaci vězněných osob k udržování vazeb se svým dítětem, posílit vědomí rodičovské zodpovědnosti a pomoci při výběru případných klientů pro projekt. Nedílnou součástí projektových aktivit je práce s pracovníky vězeňské služby ve smyslu šíření osvěty o právech dětí vězněných rodičů, zvyšování povědomí o jejich potřebách a poskytování odborného školení pro účely adekvátní komunikace a zacházení s dětskými návštěvníky. Každý rok se Český

helsinský výbor účastní Evropského týdne pro děti vězněných rodičů, jehož záměrem je šířit vědomí existence problematiky dětí vězněných rodičů jakožto veřejného problému, upozorňovat na specifické problémy a negativní dopady, které do jejich života uvěznění rodiče vnáší. Kampaň se snaží ve veřejnosti vzbudit zájem o neviditelné děti a uvědomění nutnosti konat společenské změny v jejich prospěch. V rámci celoevropské akce se konkrétně v České republice pořádají besedy žáků středních a vyšších odborných škol s již propuštěnými vězni – rodiči, kulaté stoly s odbornou veřejností, tiskové konference nebo dny otevřených dveří v českém helsinském výboru spojené s prezentací projektu a jeho výstupy. V roce 2010 vyšla obrázková knížka s názvem „Maminka ve vězení“, která pomáhá pečujícím osobám citlivou a ohleduplnou formou sdělit dítěti skutečnost, že se jeho rodič nachází ve výkonu trestu, a přívětivým způsobem vysvětlit náročnou situaci, ve které se rodina a dítě samo ocitá. Díky Českému helsinskému výboru se o dětech vězněných rodičů začíná mluvit i prostřednictvím médií, což lze považovat za významný krok k efektnějšímu zviditelnění tématu. V roce 2011 byl v České televizi odvysílán dokument „Když je táta za mřížemi“, o rok později potom v rámci cyklu Pološero díl s názvem „Děti ve vězení“. Oba pořady se na příbězích několika rodin snaží demonstrovat, jak rapidně se může po odchodu rodiče do vězení změnit život jejich dětí, jakými otřesy prochází vzájemný vztah a s jakými prožitky a traumaty se musí děti každodenně vyrovnávat. Domnívám se, že právě náhled do života konkrétních rodin zasažených odchodem blízkého člena do výkonu trestu a pohlédnutí do nelítostné reality je účinnou cestou k tomu, aby společnost pochopila závažnost tématu a upustila od stereotypních póz, které vůči rodinám odsouzených často zaujímá.

### **5.2.1. Asistované návštěvy**

Zastavme se ještě krátce u klíčové aktivity projektu – tzv. asistovaných, nebo též dobrých návštěv. V čem jsou jiné? V podmínkách českého vězeňství představují bezesporu změnu.

V první řadě umožňují návštěvu dětem, které by se za normálních okolností z důvodu vzdálenosti věznice či finanční náročnosti se svým vězněným rodičem vůbec nesetkaly. Doprava do věznice z místa bydliště dítěte a zpět je řádně zajištěna a plně hrazena, proto se za svým rodičem mohou dostat i děti, jež bydlí třeba na druhém konci republiky. Český helsinský výbor podporuje především osobní kontakt mezi rodiči a dětmi dočasně umístěnými v ústavní péči a dětmi pocházejícími ze sociálně slabých rodin.

Druhým výhodným aspektem je přítomnost odborného týmu – sociálních pracovníků Českého helsinského výboru a psychologa, který ošetřuje psychické potřeby dětí před vstupem do

věznice, připravuje je na setkání s rodičem i kontrolní postupy vězeňské služby. Významnou úlohu také zde hrají dobrovolníci. Tým je dále připraven pomoci překonat prvotní rozpaky ze shledání, kterému mnohdy předchází několikaměsíční, ba dokonce několikaletá prodleva. Zároveň dohlíží na to, aby se dítě po celou dobu cítilo bezpečně a návštěva pro něj byla příjemným zážitkem, nikoli traumatem.

Na asistovaných návštěvách jsou k dispozici edukační pomůcky (knížky, časopisy, společenské hry, pastelky...), které děti zabaví a odreagují nejen před zahájením návštěvy, ale i během ní. Pro rodiče se stávají dobrým prostředkem, jak navázat přirozený kontakt a svému dítěti se přiblížit. Mohou společně malovat, číst si pohádky nebo hrát hru a zažít tak činnosti, které jsou v rodinách zcela běžné a pomáhají posilovat vzájemný vztah. Každá rodina má k dispozici svůj stoleček, který jim po dobu tří hodin zajišťuje alespoň částečné soukromí.

Zažité je také občerstvení ve formě studených nápojů, sladkých a slaných keksů, dobrovolníci přispívají i vlastnoručně připraveným pohoštěním. I takové drobnosti pomáhají, aby se děti cítily dobře, byly v celkové pohodě a mohly si setkání s rodičem naplno užít. Asistované návštěvy ve věznici Světlá nad Sázavou nabízí další benefit, a o společný oběd matek se svými dětmi, což v jiných věznicích nebývá zažitou praxí.

Z každé asistované návštěvy jsou pořízené fotografie jednotlivých dětí se svým rodičem, které Český helsinský výbor následně oběma poštou zasílá. Hmotná vzpomínka na společné chvíle funguje jako další nitka upevňující jejich vzájemný vztah. Pořizování foto snímků na běžných návštěvách je zcela vyloučené.

Rozloučením a odjezdem z věznice intervence organizace nekončí. Výbor je v pravidelném kontaktu jak s rodičem, tak i dítětem, popřípadě osobou, která má dítě v péči. Zajímá se nejen o zpětnou vazbu k proběhnuvší návštěvě, ale i o to, jak se dětem a vězněným rodičům daří, jak se jejich vztah vyvíjí, zda rodič i nadále projevuje o své dítě zájem a zda je udržování kontaktu dítěte s rodičem v souladu s jeho zdravým psychosociálním vývojem. V případě potřeby může kdykoli každý vězněný rodič, dítě i pečující osoba požádat o individuální konzultaci a psychologickou pomoc.

Jak je vidět, Český helsinský výbor vyvíjí maximální úsilí směřující k podpoře dětí vězněných rodičů, ať už všemožným posilováním rodinných vazeb, snižováním potenciálních traumat plynoucích z návštěvy ve věznici či rozsáhlou osvětou týkající se jejich práv a potřeb. Jedné asistované návštěvy se účastní obvykle okolo deseti dětí a šesti maminek, někdy bývá počet o pár účastníků nižší a jindy zase vyšší. Náklady spojené s jednou návštěvou činí cca 20.000,- Kč. Finanční prostředky projektu jsou výrazně limitované, a tak i přes důkladný vý-

běr vhodných klientů bojuje každoročně Český helsinský výbor s poptávkou, jenž několikanásobně převyšuje nabídku dostupných kapacit. I přes velkou snahu zůstává právě nedostatek peněžitých prostředků důvodem, proč musí být řada odsouzených rodičů a jejich dětí odmítnuta. Spoustě z nich tak uhasíná poslední naděje na možnost zůstat alespoň v minimálním osobním kontaktu.

## 6. ZÁVĚR TEORETICKÉ ČÁSTI

Cílem teoretické části bylo seznámit čtenáře s ne příliš povědomou problematikou dětí vězněných rodičů, přiblížit sociální situaci, ve které se ocitají a zároveň upozornit na rizika, která jsou spjatá s dlouhodobým odloučením dítě od rodiče v důsledku uvěznění.

V první kapitole došlo k osvětlení kontextu problematiky, zejména k vymezení charakteristiky rodin, o kterých práce pojednává, pojmu „neviditelné děti“ a důvodů, proč je nutné k nim obrátit pozornost. Jako jeden z argumentů posloužily odhady překvapivého počtu těchto dětí v jednotlivých evropských státech včetně ČR. Kapitola dále podrobila bližšímu zkoumání právní rámec vztahující se k tématu a v tomto ohledu poukázala na nedostatečné naplňování souvisejících dětských práv.

Ve druhé kapitole jsem se snažila vysvětlit, jakým způsobem může uvěznění rodiče ovlivnit životní situaci dítěte. Zmíněná byla narušená péče a změna sociálního prostředí, finanční obtíže, traumatické zkušenosti, stigma, výchovné a vzdělávací obtíže. Subkapitoly jsou pro ilustraci doplněny výňatky z rozhovorů, které jsem pro účely práce vedla s odsouzenými a jejich partnery. Z hlediska sociálně pedagogického lze za velmi rizikový faktor ve vývoji osobnosti dítěte a utváření jeho vztahu k prostředí považovat stigmatizaci, které v důsledku činů svého rodiče čelí.

Cílem třetí kapitoly bylo na pozadí vývojových teorií poukázat na ohrožení zdravého psychického vývoje dítěte, pokud dojde k předčasnému, náhlému či neadekvátnímu odloučení od pečujícího rodiče. Z psychických poruch je vyzdvihnuta posttraumatická stresová porucha, neboť právě ta bývá s duševními obtížemi dětí vězněných rodičů spojována nejčastěji. Závěr kapitoly diferencuje povahu psychických obtíží dítěte v závislosti na pohlaví vězněného rodiče.

Čtvrtá kapitola přinesla zevrubný popis možností pro udržování kontaktu, které má vězněný rodič a jeho dítě k dispozici, a také přehled nedostatků písemného, telefonického i osobního kontaktu mezi blízkými osobami a odsouzeným. Věnovala jsem se také kontroverznímu



tématu výchovy dětí za mřížemi věznice a seznámila čtenáře s unikátním projektem věznice Světlá nad Sázavou, která jako jediné nápravné zařízení v České republice nabízí spojení výkonu trestu odnětí svobody žen s péčí o své děti.

V páté kapitole byl představen Český helsinský výbor a jeho projekt „Děti vězněných rodičů“. Jako příklad dobré praxe byly prezentovány asistované návštěvy dětí ve věznicích a další podpůrné aktivity směřující k upevňování vazeb mezi dítětem a vězněným rodičem.

## **EMPIRICKÁ ČÁST**

## 7. TÉMA A CÍL VÝZKUMU

### 7.1. Východiska výzkumného šetření

V teoretické části jsem se zabývala především specifickými problémy a jejich dopady, které v důsledku uvěznění rodiče vstupují do života dítěte, poukázala jsem na riziko ohrožení psychosociálního vývoje dítěte a zevrubně se věnovala také možnostem pro udržování kontaktu mezi dítětem a jeho rodičem. Právě kvalitu a četnost kontaktu chápu jako stěžejní pro zachování a posílení hodnotných rodinných vztahů a jako nezbytný předpoklad pro obnovení funkčního rodinného života po propuštění odsouzené osoby, který má na formování osobnosti dítěte a jeho budoucí život zásadní vliv. V této souvislosti znovu připomínám, že předmětem zkoumání diplomové práce zůstávají takové děti a rodiče, mezi kterými vzájemný kontakt a vztah fungoval i před uvězněním. Svě domněnky opírám nejen o postřehy získané během několika měsíční asistentké stáže v Českém helsinském výboru, kdy jsem měla možnost hovořit na toto téma s několika desítkami odsouzených rodičů, ale také o výsledky řady evropských studií zkoumající vliv uvěznění rodiče na dítě. Např. dublinská studie<sup>70</sup> z roku 2002 přinesla zjištění, že 92% dotázaných vězňů mělo po propuštění velký problém s obnovením původního vztahu se svým dítětem, přičemž tato obtíž byla nejčastěji spojována s omezenou frekvencí kontaktu během výkonu trestu.

Východiskem a základním předpokladem pro téma výzkumu je domněnka, že uvěznění rodiče představuje sociální situaci, která závažně omezuje možnost kontaktu s dítětem a negativně ovlivňuje kvalitu jejich vzájemného vztahu

### 7.2. Cíl výzkumu a výzkumné otázky

Ústředním tématem práce je podpora a péče o děti vězněných rodičů v České republice. V empirické části práce bude mou snahou objasnit, jak čeští vězni a jejich rodiny vnímají výkon trestu a jeho podmínky v kontextu udržování vazby s dítětem a odpovědět tak na základní výzkumnou otázku empirického šetření:

***Jaký vliv má výkon trestu odnětí svobody na zachování kvalitního vztahu mezi vězněným rodičem a dítětem?***

---

<sup>70</sup> KING, D. *Parent's, Children and Prison: Effects of Parental Imprisonment on Children*. Dublin: Centre for Social & Educational Research, 2002. Dostupné z: <http://arrow.dit.ie>

Cílem výzkumu je přinést pohled odsouzených rodičů na možnosti udržování kontaktu se svým dítětem, popsat změny, které do rodinných vztahů přináší uvěznění, odhalit překážky pro zachování kvalitního vztahu a dále definovat potřeby dětí pro vyrovnání se s uvězněním rodiče jako předpokladu pro udržení vzájemného vztahu.

**Základní předpoklad:** *Uvěznění rodiče je sociální situace, která závažně omezuje možnost kontaktu s dítětem a negativně ovlivňuje kvalitu jejich vzájemného vztahu.*

Na základě prezentovaných cílů empirického šetření byly stanoveny tři dílčí výzkumné otázky:

1. Jak odsouzení hodnotí možnosti a podmínky pro udržování vztahu se svým dítětem během výkonu trestu?
2. K jakým změnám dochází ve vztahu dítěte a rodiče v důsledku uvěznění?
3. Jaké jsou potřeby dětí pro vyrovnání se s uvězněním rodiče a jak se je daří naplňovat?

### 7.3. Výzkumné metody

Pro svůj výzkum jsem zvolila kombinaci kvantitativního a kvalitativního šetření, konkrétně metodu dotazníku a polostrukturovaného rozhovoru.

Cílem dotazníkové šetření bylo oslovit rozsáhlejší počet respondentů a získat tak v relativně krátkém časovém úseku větší množství údajů, které přinesou odpověď na první dílčí výzkumnou otázku, tedy jak odsouzení hodnotí možnosti pro udržování vztahu se svým dítětem během výkonu trestu. Jak uvádí Gavora<sup>71</sup>, dotazník je považován za nejekonomičtější výzkumný nástroj, který nabízí zisk velkého množství informací, a to za malé časové investice. Tato výzkumná metoda proto byla zvolena i s ohledem na náročnost zprostředkování osobního kontaktu s vězněnými osobami (vzdálenost věznic, čekací doba na povolení návštěvy, nedůvěra odsouzených...). Navíc jsem vycházela z předpokladu, že díky anonymitě zvolené metody budou odsouzené osoby ochotnější ke spolupráci a vůči pokládaným otázkám, které se dotýkaly jejich soukromí, otevřenější. V úvodu dotazníku byli oslovení respondenti seznámeni s účelem šetření, byly předány instrukce k vyplnění, a také informace, že dotazník je ryze anonymní.

---

<sup>71</sup> GAVORA, Peter. *Výzkumné metody v pedagogice: příručka pro studenty, učitele a výzkumné pracovníky*. Brno: Paido., 1996, str. 53

Rozhovor byl zvolen s ohledem na značnou otevřenost druhé a třetí dílčí výzkumné otázky, a snahu získat komplexnější a detailnější vhled do zkoumané problematiky. Důvod volby této výzkumné metody výstižně uvádí Švaříček<sup>72</sup>, podle kterého je díky otevřeným otázkám výzkumníkovi umožněno porozumět pohledu zkoumaných osob daleko lépe, než kdyby byl respondent ve svých odpovědích omezen výběrem pevně stanovených položek v dotazníku. Respondenti mají prostor pro vyjádření vlastního názoru, nápadů a fantazie, aniž by byli svazováni pevně stanovenými možnostmi odpovědí. Rozhovor byl koncipován jako polostrukturovaný, sestával tedy s předem vytyčených témat a otázek, předpokládal však volnost odpovědí a přínos nových informací. Přestože se výzkumné otázky do značné míry týkají samotných dětí, jako respondenti byli zvoleni partneři odsouzených osob, které toho času pečovaly o dítě, a odsouzené ženy, jež s interview souhlasily. Důvodem pro toto rozhodnutí bylo nesnadné zajištění rozhovoru s dítětem takového věku, který by dovoloval získat relevantní výpověď. I přesto se však domnívám, že data získaná prostřednictvím rozhovorů s výše popsanými respondenty přinesla objektivní a plně dostačující zjištění.

#### **7.4. Výzkumný vzorek a metody sběru dat**

Pro účely diplomové práce bylo osloveno celkem šest věznic pro výkon trestu odnětí svobody, z nichž mi nakonec tři umožnily zrealizovat dotazníkové šetření. Konkrétně se jednalo o věznici pro výkon trestu odsouzených žen Světlá nad Sázavou, věznici a ústav pro výkon zabezpečovací detence Opava a věznici pro výkon trestu odsouzených mužů Nové sedlo. Na základě telefonického rozhovoru s řediteli a příslušnými sociálními pracovníci jednotlivých věznic bylo dojednáno vytipování odsouzených mužů a žen, kteří splňovali předem stanovená kritéria. Důvodem tohoto předvýběru byla snaha naplnit výzkumný vzorek respondenty, jejichž profil koresponduje se základními východisky tématu.

Kritéria pro zařazení do výzkumu

- 1) Vězněná osoba je rodičem alespoň jednoho nezletilého dítěte.
- 2) Trestný čin, za který je osoba vězněna, nebyl spáchán proti dítěti.
- 3) Před nástupem do výkonu trestu vězněná osoba žila ve společné domácnosti s dítětem nebo s ním byla v pravidelném kontaktu a aktivně se podílela na jeho výchově.
- 4) U vězněné osoby se dá předpokládat vzájemná pozitivní vazba s dítětem.

---

<sup>72</sup> ŠVAŘÍČEK, R., ŠEĐOVÁ, K.. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007, str. 156

Dle očekávání stanovená kritéria nebylo možné ošetřit a splnit v plném rozsahu u všech dotázaných, proto některé navrácené dotazníky byly ze závěrečného vyhodnocení vyloučeny. Dotazníky byly do jednotlivých věznic zaslány prostřednictvím České pošty během listopadu 2012 a stejným způsobem byly odeslány během prosince 2012 zpět na mou adresu. Na základě dohody probíhalo jejich vyplňování hromadně ve společenské místnosti věznice a pod dohledem sociální pracovnice. Celkem bylo rozesláno 360 dotazníků s návratností 316 kusů. Po důsledné revizi jich bylo do závěrečného zpracování zahrnuto 296. Detailnější přehled ilustruje následující tabulka:

Věznice	Počet zaslaných dotazníků	Počet navrácených dotazníků	Počet dotazníků k vyhodnocení
Světlá nad Sázavou	150	140	134
Opava	150	120	110
Nové Sedlo	60	56	52

**Tabulka 5 Základní vstupní data pro výzkum**

Zajištění respondentů pro kvalitativní šetření formou polo strukturovaného rozhovoru se ukázalo jako mnohem složitější. Mým prvotním plánem bylo oslovit klienty projektu Děti vězněných rodičů, tedy nejen vězněné rodiče, ale i jejich děti. Vzhledem k věkovému průměru těchto dětí, který se pohyboval okolo 7 let věku, jsem však shledala interview týkající se tak citlivé oblasti jako nevhodné. Ze třech oslovených mladistvých, jejichž věk se pohyboval v rozmezí 15-18 let, se žádný výzkumu účastnit nechtěl. Obdobně odmítavý přístup měla i řada oslovených rodičů. Účast ve výzkumu byla nabídnuta konkrétně osmi odsouzeným ženám odpykávající si trest ve věznici Světlá nad Sázavou. Za pochopitelný důvod negativního postoje lze považovat nejen vysoce intimní povahu tématu, ale i fakt, že rozhovor mohl být z organizačních důvodů realizován pouze v době asistovaných návštěv dětí ve věznici, čímž by pochopitelně došlo ke značnému zkrácení doby, po kterou se mohly matky těšit ze vzácné přítomnosti svých potomků. I přes těžkosti se nakonec rozhovor podařilo zrealizovat se dvěma odsouzenými matkami.

Malý výzkumný vzorek vězněných osob jsem se snažila vykompenzovat získáním respondentů z řad partnerů odsouzených, kteří mohou svým pohledem a zkušenostmi zkoumané téma bezesporu obohatit. Kontaktovat tyto osoby se mi podařilo prostřednictvím webových stránek s názvem *Partner ve vězení*, které se orientují na svépomoc lidí, jichž se dotýká uvěznění rodinného příslušníka či blízké osoby. Jak se ukázalo, partneři (respektive partnerky)

odsouzených měli na rozdíl od svých protějšků silnou potřebu o daném tématu mluvit naplno, podělit se o své trápení a upozornit na závažnost problému. Možnost vyjádřit svůj názor a zkušenost s obtížemi, se kterými se jejich děti i celá rodina v důsledku uvěznění člena rodiny, přijala trojice žen z různých koutů republiky. Absenci „zájemců“ mužského pohlaví si lze vysvětlit v souvislosti s již zmíněnou skutečností, že téměř 94% vězeňské populace je reprezentována muži, zatímco ženy tvoří něco málo přes 6% z celkového množství odsouzených (téměř totožný poměr se vyskytuje u obviněných osob ve výkonu vazby), tudíž se převládající výskyt „pozůstalých“ manželek a partnerek jeví jako zcela logický.

Po telefonické či e-mailové domluvě jsem v průběhu listopadu 2012 navštívila jednotlivé ženy přímo v místě jejich bydliště. Každá z nich byla důkladně seznámena s cílem mé práce a záměrem poskytnutého rozhovoru, přičemž byl kladen důraz na etické zásady výzkumu. Respondentky byly ujistěny, že poskytnuté informace poslouží ryze studijním účelům a budou použity výlučně pro potřeby předkládané diplomové práce. Zároveň byla přislíbená jejich anonymita, a to zaměněním jmen a ostatních údajů, které by mohly vést k jejich identifikaci, za fiktivní. Za těchto podmínek všechny ženy souhlasily s pořízením audio nahrávky rozhovoru na digitální diktafon.

### **7.5. Způsob zpracování získaných dat a informací**

Analyzované dotazníky sestávaly s celkem 22 otázek, z nichž 11 bylo uzavřených, 7 polootevřených a 4 otázky zjišťovaly identifikační údaje o respondentovi. Vzor dotazníku je součástí příloh diplomové práce (příloha č. 4) K vyhodnocení bylo využito procentuální znázornění grafem prostřednictvím programu MS Excel, u polootevřených otázek, pokud zvolil respondent možnost „jiná odpověď“, jde o zachycení nejčastěji se opakujících jevů. Pro přehlednost diplomové práce je grafické znázornění výsledků kvantitativního výzkumu rovněž zařazeno do příloh (příloha č. 1). Dotazníkové šetření se snaží objasnit, jak vězněné osoby hodnotí možnosti pro udržování kontaktu se svým dítětem a definovat překážky, které stojí v cestě k zachování kvalitního vztahu. Otázky byly rozděleny do několika kategorií:

Otázky 1 a 2 se týkají pohlaví a věku respondentů.

Otázky 3 a 4 se dotazují na počet dětí odsouzeného a jejich věk.

Otázky 5, 6 a 20 zjišťují rodinné uspořádání před a v průběhu výkonu trestu a dotazují se na budoucnost společného soužití odsouzeného s jeho dítětem.

Otázka 7 pátrá po míře informovanosti dětí o místě pobytu rodiče a je doplněna otázkou 8, která se doptává na důvody zatajování této skutečnosti.

Otázky 9, 10 a 11 zjišťují, v jaké míře jsou odsouzenými využívány dostupné možnosti pro udržování kontaktu se svým dítětem

Otázky 12, 18 a 19 zkoumají překážky v udržování kontaktu mezi dítětem a odsouzeným

Otázky 13 a 17 zjišťují názor odsouzených na možnosti udržování kontaktu

Otázky 14, 15, 16 a 22 hodnotí prostředí věznice a přístup vězeňského personálu ve vztahu k podpoře rodinných vazeb dítěte a odsouzeného.

Otázka 21 zjišťuje zájem odsouzených o aktivity směřující k podpoře jejich rodičovství během výkonu trestu.

V souladu s výzkumnou otázkou a dílčími výzkumnými otázkami byl vytvořen okruh otevřených otázek pro rozhovor. Ve výzkumné části interpretuji výsledky výzkumného šetření, seznam použitých otázek je přílohou diplomové práce (příloha č. 2). Pořízené rozhovory nahrané na digitální diktafon prošly doslovnou transkripcí a získaný text byl důkladně analyzován. Během rozboru textu jsem se snažila odpovídat na otázky „O čem odpovědi respondenta vypovídají?“, „Jaké sdělení v sobě odpověď respondenta nese?“, „O co tady jde?“ apod. Metodou otevřeného kódování byly významným jednotkám textu přiřazeny kódy a ty dále na základě podobnosti roztríděny do vyššího řádu - ústředních kategorií, které se vztahují k výzkumné otázce. Jednotlivé kategorie, které v sobě zahrnují pojmy vztahující se k podobným jevům (kódy), jsou doplněny o vybraný citovaný text z výpovědí respondentů. Prostřednictvím výsledných kategorií v další části textu interpretuji výsledky výzkumu a formuluji závěry, k nimž jsem kvalitativním šetřením dospěla. Ukázka transkripce jednoho z rozhovorů je zařazena mezi přílohy diplomové práce (příloha č. 3)

## 8. VÝSLEDKY VÝZKUMU

### 8.1. Vyhodnocení výsledků dotazníkového šetření

Otázka č. 1: **Uveďte své pohlaví.**

První otázka sledovala pohlaví respondentů. Do výzkumu byla zařazena ženská věznice ve Světlé nad Sázavou, mužská věznice Nové Sedlo a věznice v Opavě pro výkon trestu obou pohlaví. Výzkumného šetření se zúčastnilo 296 vězněných osob, z toho 195 (66%) reprezentovaly ženy a 101 (34%) muži.



## Otázka č. 2: **Uved'te svůj věk.**

Prostřednictvím druhé otázky byli respondenti rozřazeni do několika věkových skupin. Jako nejpočetnější se ukázala skupina ve věku od 30 do 39 let (143 osob, 48%), jako druhá nejpočetnější kategorie osob ve věku 21 až 29 let (83 osob, 28%). Ve věku 40 až 49 let se nacházelo 58 dotázaných (20%), jen 6 osob (2%) byli lidé mladší 20 let a 6 osob (2%) lidé starší 50 let. Protože realizaci dotazníkové šetření předcházela letmý předvýběr respondentů, vysoká míra zastoupení osob v „rodičovském“ věku je zcela logická a plně žádoucí.

## Otázka č. 3: **Kolik máte nezaopatřených dětí?**

Otázka se snažila zjistit počet nezaopatřených dětí jednotlivých respondentů. Všichni z dotázaných byli rodičem alespoň jednoho nezaopatřeného dítěte, přičemž průměrně na jednoho vězněného rodiče připadlo 2,2 dítěte. 110 (37%) dotázaných uvedlo, že jsou rodičem jednoho dítěte, 91 osob (31%) bylo rodičem dvou dětí, tři děti mělo 50 osob (17%), poměrně často se vyskytovali rodiče čtyř (17 osob, 6%) a pěti (22 osob, 7%) dětí, 6 osob (2%) uvedlo, že mají více jak 5 dětí.

## Otázka č. 4: **Kolik let je vašemu/vaším dítěti/dětem?**

V této otázce šlo o zjištění, v jakém věkovém rozptylu se nejčastěji pohybují děti vězněných respondentů. Výsledky ukázaly, že rozložení dětí dle věku je hodně vyrovnané a uvěznění rodiče se tak týká dětí napříč celého věkového spektra. Nejvíce dětí vězněných osob je v předškolním věku 4 – 6 let (22%), v těsném závěsu jsou to kojenci a batolata (19%), následují děti mladšího školního věku 7- 10 let (17%) a děti ve věku 11 – 15 let (16%). Adolescenti ve věku 16 – 18 let a mladiství starší 18 let reprezentují shodně po 13 %.

## Otázka č. 5: **Kdo má vaše dítě v péči?**

Jak naznačila teoretická část práce, nové výchovné prostředí představuje jednu ze zásadních změn, které může dítě v důsledku uvěznění rodiče čelit. Otázka se snaží zjistit, jakým způsobem je péče o děti vězněných rodičů zajišťována. 154 respondentů (47%) odpovědělo, že jejich dítě/děti vychovává druhý rodič, popřípadě partner odsouzeného, 99 dotazovaných (30%) uvedlo, že jejich dítě/děti jsou v péči širší rodiny, dítě/děti 57 respondentů (17%) vyrůstají v ústavní výchově a 19 dotazovaných (6%) má dítě/děti svěřené do pěstounské péče cizích osob. Výsledky také potvrdily domněnku, že pokud do výkonu trestu odchází otec, dítě pravděpodobněji zůstane v péči matky či partnerky odsouzeného, a naproti tomu u vězněných žen je daleko pravděpodobnější, že jejich dítě bude nucené změnit výchovné prostředí. 100% do-

tázaných mužů uvedlo, že jejich dítě vychovává manželka či partnerka, zatímco pouhých 29% dotázaných žen má své dítě svěřené do péče manžela/partnera.

#### Otázka č. 6: **Soužití vězněného rodiče s dítětem.**

Šestá otázka úzce souvisí s předešlou. Pátrá po zjištění, zda rodič žil společně se svým dítětem před nástupem výkonu trestu nebo s ním byl alespoň v pravidelném kontaktu. Cílem otázky je odhadnout, pro kolik procent vězněných osob, resp. dětí, může uvěznění fakticky znamenat narušení doposud fungujících vazeb. Jak se ukázalo, více jak polovina respondentů, přesněji 162 (55%), žila před nástupem do výkonu trestu ve společné domácnosti se svým dítětem. 111 (37%) dotázaných uvedlo, že se svým dítětem nežili společně, ale byli v pravidelném kontaktu (rodič se podílel na výchově dítěte). Pouze 23 (8%) rodičů uvedlo, že se svým dítětem nebyli v žádném kontaktu. Ženy daleko pravděpodobněji žily se svým dítětem ve společné domácnosti před nástupem do výkonu trestu, celkem 154 matek (79%) z celkového počtu žen, než muži, celkem 43 otců (43%) z celkového počtu mužů.

#### Otázka č. 7: **Ví vaše dítě/děti o tom, že jste ve výkonu trestu?**

Vědomí dítěte o výkonu trestu rodiče ovlivňuje to, jakým způsobem a zda vůbec zůstanou ve vzájemném kontaktu. 160 (54 %) dotázaných rodičů uvedlo, že všechny jejich děti vědí, kde se v současné chvíli nachází. 33 (11%) respondentů o svém uvěznění řeklo jen některým svým dětem a 77 (26%) pravdu před svými dětmi zcela tají. 26 (9%) rodičů nemá tušení, zda o této skutečnosti jeho děti vědí.

#### Otázka č. 8: **Pokud dítě o uvěznění neví, uveďte důvod.**

Zajímalo mě také, jaké důvody vedou k zatajování místa současného pobytu rodiče. Na tuto otázku odpovídali jen ti respondenti, jejichž děti o výkonu trestu nevědí (celkem 110 rodičů, tedy 37% z celkového počtu dotazovaných). Odpovědi do značné míry souvisí s důvody, proč dochází k narušení kontaktu mezi dítětem a rodičem. 69 (56%) rodičů jako důvod zatajení výkonu trestu uvedlo, že jsou jejich děti příliš malé na to, aby to pochopily, 20 (16%) rodičů se za své činy a trest stydí, 11 (10%) rodičů si neví rady s tím, jak dítěti aktuální situaci vysvětlit. 11 (9%) respondentů se domnívá, že důvodem je výslovné přání pečující osoby dítěti pravdu neříkat a 6 osob (5%) zaškrtnulo jiný důvod, přičemž 3 osoby konkrétní důvod neuvedli a 3 zmínili fakt, že se svým dítětem nejsou v kontaktu již dlouhou dobu. 5 (4%) dotazovaných se bojí reakce svých dětí, pokud by pravdu sdělili.

**Otázka č. 9: Jak často využíváte písemný kontakt se svým dítětem?**

Písemnou komunikaci jako prostředek pro udržování kontaktu využívá 243 (82%) dotázaných. Téměř polovina (139 osob, 47%) píše svým dětem alespoň jednou týdně, 48 dotázaných (16%) alespoň jednou měsíčně, 34 rodičů (12%) se snaží psát dopisy každý den a 22 (7%) rodičů využívá písemné korespondence méně než jednou měsíčně. 53 (18%) odsouzených nepíše dopisy vůbec.

**Otázka č. 10: Jak často využíváte telefonický kontakt se svým dítětem?**

Telefonický kontakt využívá něco málo přes polovinu odsouzených (174 osob, 58%). Jen 78 (26%) vězněných jedinců uskutečňuje telefonické rozhovory se svým dítětem alespoň jednou týdně, 57 (19%) dotázaných volá jednou měsíčně a 39 (13%) ještě méně než jednou za měsíc. 124 odsouzených (42%) telefonní kontakt nevyužívá vůbec.

**Otázka č. 11: Jak často využíváte osobní kontakt se svým dítětem?**

Podle očekávání se jako nejméně využívaný prostředek pro udržování vazby ukázala forma osobního kontaktu. Bez mála půlku vězněných rodičů (135 osob, 46%) jejich děti ve věznici nenavštěvují. 85 (29%) dotázaných se z přítomnosti svých dětí těší pravidelně v plném rozsahu, tedy každý měsíc, 29 (10%) rodičů má návštěvu alespoň jednou za tři měsíce, 13 (4%) alespoň jednou za půl roku a 34 (11%) méně často než jednou za půl roku.

**Otázka č. 12: Jaké obtíže vidíte v realizaci osobního setkání s vaším dítětem?**

Tato otázka umožňovala více možných odpovědí. Mezi nejčastější důvody, které ztěžují osobní setkání s dítětem během výkonu trestu, patří finanční náročnost návštěvy (108 respondentů, 33%), problémy se zajištěním doprovodu dítěte na návštěvu (63 respondentů, 19%), vzdálenost věznice (53 respondentů, 16%) či záporné stanovisko pečující osoby k udržování kontaktu (52 respondentů, 16 %). 34 (10%) respondentů si osobní návštěvy dítěte ve věznici nepřeje a 20 (6 %) uvádí jiný důvod. Zmiňují nejčastější z nich:

- „Děti jsou u babičky, musí chodit do práce a nedostane se sem.“
- „Z kojeňáku mi ho sem nikdo nepřiveze.“
- „Peníze, dálka.“
- „Rozhodně nechci, aby mě děti viděly tady.“
- „Jednou tady děti byly spolu, starší jezdí, ale mladší brečel. Nechce sem už jezdit.“
- „Ex nechce, aby se mnou děti mluvily.“

- „Návštěv je málo.“
- „Na návštěvu musí vyjet o den dřív a přespat, musí platit nocleh.“
- „Krátká doba pro návštěvu.“
- „Se staršími dětmi se vídám, syn je už plnoletý a prostřední dceru doprovodí. Nejmladší dceru ne, tu má v péči bývalá přítelkyně a na návštěvy nejezdí.“
- „Máme malí dvojčata a ještě staršího syna. Všechny tři manželka vzít nemůže.“

**Otázka č. 13: Shledáváte možnosti pro udržování kontaktu se svým dítětem během výkonu trestu za dostatečné?**

Cíl otázky je jasný. Považují vězněné osoby dostupné způsoby pro komunikaci se svým dítětem za vyhovující? 210 (71%) respondentů se domnívá, že možnosti pro kontakt s dítětem nejsou dostatečné, zbytek dotázaných 86 (29%) hodnotí tyto možnosti jako dostačující.

**Otázka č. 14: Vnímáte podmínky a prostředí věznice jako vhodné pro přítomnost dětí?**

183 (62%) dotázaných se domnívá, že prostředí věznice, ve kterém vykonávají svůj trest, nepředstavuje prostředí vhodné pro přítomnost dětí, oproti 113 (38%) respondentů, jenž prostředí věznice považují za vhodné pro návštěvu dětí. Obdobný poměr v názorech panuje i v rámci jednotlivých věznic. Otázka má filtrační charakter a umožňuje nasměrovat část respondentů k možnosti vyjádřit se konkrétně.

**Otázka č. 15: Pokud ne, v čem vidíte problém?**

Respondenti, kteří v předešlé otázce odpověděli záporně (182 osob, 62%), se dále vyjadřovaly ke konkrétním nedostatkům vězeňského prostředí. 97 (25%) z nich vidí chybu v nedostatku soukromí pro návštěvu, 84 (22%) postrádá vhodné vybavení a zázemí pro děti, 74 (19%) negativně hodnotí atmosféru ve věznici, 62 (16%) všudypřítomný hluk a 51 (14%) nedostatečný prostor pro osobní kontakt. 16 (4%) dotázaných zaškrtnulo možnost „jiný problém“. Mezi volnými odpověďmi se vyskytovaly různé názory, uvádím ty nejčastější:

- „Dozorci machrujou a ponižují nás.“
- „Neuměj to s dětma, řvou na ně.“
- „Nejsou tady hračky a místo pro hraní. Dítě se tady musí nudit.“
- „Manželka nemůže přinést vlastní jídlo pro malou. Hned po vstupu zabaví.“
- „Nevyplatí se je stresovat tím prostředím tady, návštěva je krátká, spíš jim blíží.“

- „Pořád nás pozorují a poslouchají.“
- „Aspoň tu místnost pro návštěvy vymalovat barevně a ozdobit obrázkama.“
- „Ve vazbě se nesmí dotýkat.“
- „Návštěvní místnost je strašně malá.“
- „Je tady krásná zahrada i okolí, tam by návštěva byla lepší.“
- „Mělo by tady být nějaké hřiště, kde si s dětma normálně pohraju.“
- „Třeba uvařit si něco spolu, vykoupat ho, přečíst pohádku, aby tady zůstal i přes noc. Prostě běžnej den nebo víkend se synem.“

**Otázka č. 16: Vnímáte přístup personálu věznice k vašemu dítěti/dětem během návštěv jako vhodný, přiměřený?**

Nevhodné chování a vystupování zaměstnanců Vězeňské služby ČR během návštěv bylo ve volných odpovědích uváděno již v předchozí otázce. Sedmnáctá otázka se přímo dotazuje, zda odsouzení hodnotí vystupování personálu věznice vůči svému dítěti jako adekvátní. 237 (80%) respondentů je s chováním zaměstnanců věznice spokojeno a vnímá jej ve vztahu k dítěti jako vhodné a přiměřené. Jen každý pátý dotazovaný odsouzený (59 osob, 20%) hodnotí chování personálu k dětem jako nevhodné a nepřiměřené.

**Otázka č. 17: Jak snadné shledáváte udržování vztahu se svým dítětem/děti během výkonu trestu?**

V osmnácté otázce se respondenti vyjadřovali k tomu, jak se jim daří během výkonu trestu udržovat vztah se svým dítětem. Mohli volit mezi třemi možnostmi. Jako naprosto snadné udržovat rodinné vazby během výkonu trestu hodnotí 80 (27%) dotázaných. S obtížemi při zachování vztahu se svým dítětem se setkává 124 (42%) respondentů a jako zcela nemožné udržovat vztah s dítětem po dobu výkonu trestu označilo 92 (31%) dotázaných. Dva respondenti na otázku neodpověděli.

**Otázka č. 18: Jaká je největší obtíž s udržováním vztahu s vaším dítětem/děti?**

V této otázce jsem se snažila určit, co považují čeští vězni za překážku v udržování vztahu se svým dítětem. Jako nejčastější důvod byl uváděn nedostatečný prostor pro kontakt (137 osob, 43%), konflikty s osobou, která má dítě v péči (62 osob, 19%) a vzájemné odcizení, kdy dítě přestává brát odsouzeného jako svého rodiče (61 osob, 19%). 9 (3%) rodičů uvedlo, že se s nimi jejich dítě stykat nechce. Ve velkém zastoupení (22 osob, 16%) byla tentokrát i volná odpověď. Opět uvádím nejčastější odpovědi:

- „Nejsou peníze na cestu.“
- „Odcekvá mi a neposlouchá mě.“
- „Děti jsou u babičky, musí chodit do práce a nedostane se sem.“
- „Telefonování je hrozně drahý.“
- „Syn je moc malý, aby mi ho sem přivezli.“
- „Víc propustek za rodinou.“
- „Věznice je daleko, žena sem jede celý den a musí přespát. S dětma by to nešlo.“
- „Neumí ještě číst a psát. Na návštěvu je to daleko a na telefon nemám. Trest pro všechny.“
- „Syn nemá mobil.“
- „Telefonování by pomohlo, ale když můžu volat, tak v blběj čas, kdy holka není doma, a když je doma, tak to zas nevyjde tady.“
- „Návštěvy jsou krátký a je jich málo, nic si nestačíme říct a je konec.“
- „Nemůžu zasahovat do výchovy a rozhodovat o ničem, co se dcer týká.“
- „Nemáme společné zážitky.“
- „Vlak sem jede 6 hodin a 3x se přesedá. Sestra chodí do práce a na víkend vyjde návštěva málokdy.“
- „Přítelkyně si našla jinýho a očerňuje mě před synem.“
- „Nemám motivaci.“
- „Zdlouhavé soudy.“
- „Děti nereagují na dopisy. Je to bezmoc.“
- „Bejvalka mi dělá naschvály, zapírá syna, když volám. Nedává mu dopisy, pomlouvá.“
- „Více návštěv a delší, jinak se všechno zhroutí.“
- „Uniká mi, jak děti rostou. Měli bysme být spolu víc.“

**Otázka č. 19: V důsledku výkonu trestu se finanční situace mého dítěte:**

Finance mohou hrát v kvalitě a míře kontaktu významnou roli. Škálovací otázka se proto snaží zjistit, jaký vliv má uvěznění rodiče na finanční situaci dítěte a jeho rodiny. Téměř polovina respondentů (147 osob, 49%) uvedla, že se finanční situace jejich dítěte po nástupu výkonu trestu zhoršila, 79 (27%) respondentů se domnívá, že finanční situace dítěte zůstala stejná a 61 (21%) dotázaných odsouzených nedokáže tuto skutečnost posoudit. Pouze 9 (3%) dotáza-

ných považuje současnou finanční situaci dítěte za lepší. Dotazníkové šetření prokázalo, že finanční podmínky, ve kterých dítě vyrůstá, se zhoršují tím spíše, pokud do výkonu trestu odchází otec dítěte. Celkem 62 (61%) mužů uvedlo, že se jejich děti ocitají v horší finanční situaci v důsledku nástupu do výkonu trestu, zatímco ženy takto odpověděly jen v 84 případech (43%).

**Otázka č. 20: Máte v plánu žít společně se svým dítětem po uplynutí trestu?**

Pakliže má vězněný rodič v úmyslu pečovat o své dítě po propuštění na svobodu, je pravděpodobné, že mu na zachování či posilování vzájemného vztahu i v době výkonu trestu silně záleží. Další škálovací otázka zjistila, že 220 (74%) vězněných rodičů chce po propuštění rozhodně žít společně se svým dítětem, 45 (15%) odsouzených odpovědělo „spíše ano, chci žít společně se svým dítětem“, 25 respondentů (9%) „spíše ne, nechci žít společně se svým dítětem“ a pouze 6 (2%) kategoricky soužití se svým dítětem odmítá.

**Otázka č. 21: Uvítal/a byste možnost účastnit se kurzů, besed či podobných aktivit zaměřených na téma posilování rodičovství vězněných osob a vztahu mezi vámi a vaším dítětem po dobu výkonu trestu?**

Tato otázka byla do dotazníkového šetření zahrnuta proto, aby prozkoumala, zda jsou odsouzení dostatečně motivováni ke zvyšování rodičovských kompetencí a proaktivnímu přístupu k posilování rodinných vazeb. 149 (50%) respondentů by rozhodně uvítalo systematickou pomoc při zachování a posilování své rodičovské role, 65 (22%) odsouzených by se spíše chtělo takových aktivit účastnit, 56 (19%) by takovou možnost spíše odmítlo a 26 (9%) nemá žádný zájem o aktivity na podporu rodičovství a posilování rodinných vazeb. Zajímavostí je, že ačkoli tato otázka byla uzavřená, 5 respondentů k ní dopsalo své vyjádření. Protože tato sdělení považuji za významná, uvádím je zde:

- „Než dělat nějaké kurzy, bylo by lepší dát více času na trávení s rodinou! Společný víkend, noc, procházka, prostě cokoli, abysme byli spolu a pomohli si tuhle dobu přežít.“
- Chtěla bych vědět, jak mám dětem vysvětlit, co se stalo a proč jsem tady a že jsem je neopustila. Jak jim matka odsud může říct, že je miluje a chce jim všechno vynahradit?“
- „Od známé vím o českém helsinském výboru že pomáhají dětem a rodičům. Tady nic takovýho není a mělo by. Hodně z nás by chtělo být se svou rodinou, ale nikdo nám nepomůže.“

- „Když by pak byla možnost víc návštěv nebo telefonů, tak jo, jinak to nemá cenu. Nemá cenu diskutovat, když pak syna stejně neuvidím.“
- „Besedu by spíš potřebovali ty venku. Moje tchýně, která se stará o dceru a zapírá mě nebo o mě mluví hnusně. Já se nemůžu bránit a při tom chci bejt táta. Když nechce ten venku, tak není obrany.“

**Otázka č. 22: Považujete zájem veřejných orgánů (soudů, policistů, sociálních pracovníků) o vaši rodinnou situaci během výkonu trestu za dostatečný?**

Zájem veřejných orgánů o svou rodinnou situaci považuje za zcela nedostačující 35 (12%) dotázaných, za spíše nedostačující 136 (46%), za spíše dostačující 117 (39%) a za zcela dostačující 8 (3%) respondentů.

## **8.2. Shrnutí závěrů dotazníkového šetření**

Dotazníkové šetření mělo za cíl odpovědět na dílčí výzkumnou otázku číslo 1, jak odsouzení rodiče hodnotí možnosti a podmínky pro udržování vztahu se svým dítětem během výkonu trestu. Pro přehlednost jsem závěry z této části výzkumu shrnula do několika kategorií.

### ***Základní údaje o respondentech a jejich dětech***

V úvodu dotazníku jsem zjišťovala pohlaví a věk respondentů a základní údaje o jejich dětech (počet a věk). Výzkumu se účastnilo celkem 296 odsouzených rodičů, z toho 195 žen (66%) a 101 mužů (34%). V největším zastoupení byli rodiče ve věku 30 – 39 let (u obou pohlaví shodně v zastoupení 48%). Průměrný počet dětí na jednoho odsouzeného činil 2,2 dítěte, avšak dílčí průměr u mužů (průměrně 1,88 dítěte) byl nižší než u žen (průměrně 2,43 dítěte). Na výzkumný vzorek odsouzených připadalo celkem 474 dětí, jejichž věkové rozpětí bylo rovnoměrně rozloženo, a to obdobně u mužů i žen. Nejčastěji se však děti odsouzených nacházejí v předškolním věku (104 dětí, 22%), v těsném závěsu jsou to kojenci a batolata (90 dětí, 19 %), následují děti mladšího školního věku 7- 10 let (82 dětí, 17%) a děti ve věku 11 – 15 let (76 dětí, 16 %). Adolescenti ve věku 16 – 18 let a mladiství starší 18 let reprezentují shodně po 13 % (61 dětí).

### ***Vědomí dítěte o výkonu trestu rodiče***

Čtvrtina respondentů (77 osob, 26%) před svými dětmi tají skutečnost, že vykonávají trest odnětí svobody. Polovina těchto rodičů se domnívá, že je na sdělení a pochopení pravdy



jejich dítě ještě příliš malé, 20 (16%) rodičů pravdu tají, protože se stydí za své činy, 11 rodičů (10%) neví, jak dítěti pravdu přiznat a 11 rodičů (10%) uvedlo, že si pečující osoba nepřeje dítěti pravdu sdělit. V teoretické části práce pracuji s přesvědčením, že zatajování pravdy o současném místu pobytu rodiče může v dítěti vzbuzovat zmatek, obavy, nejistotu či strach o rodiče. Citlivé sdělení pravdy, upřímnost a otevřenost vůči dítěti může pomoci minimalizovat negativní dopady na psychiku dítěte a lépe se s realitou vyrovnat. Výsledky šetření poukazují na skutečnost, že sami rodiče si nevědí rady, jak s pravdou naložit, zda a jak jí dítěti povědět.

### ***Kontakt mezi rodičem a dítětem před uvězněním***

Další okruh otázek pátral po rodinném uspořádání před a v průběhu výkonu trestu a dotazoval se na budoucnost společného soužití odsouzeného s jeho dítětem. Mou snahou bylo zjistit, v jakém zastoupení jsou rodiče, kteří se svým dítětem žili ve společné domácnosti nebo s ním alespoň byli v kontaktu. Ukázalo se, že 162 rodičů (55%) žilo před nástupem do výkonu trestu společně se svým dítětem a 111 rodičů (38%) se svým dítětem sice nežili ve společné domácnosti, ale s dítětem udržovali pravidelný kontakt. Pouze 23 dotazovaných rodičů (8%) nemělo před nástupem do výkonu trestu se svým dítětem žádný kontakt. V možnostech dotazníku není odhalit, na jaké kvalitativní úrovni tento kontakt byl a zda přítomnost rodiče byla v životě dítěte ku prospěchu. Pakliže však 93% dotazovaných rodičů dítě před nástupem do výkonu vychovávalo nebo se na výchově podílelo, domnívám se, že narušení vztahu a rodinných vazeb u mnohých rodin je v důsledku odloučení zcela neoddiskutovatelné. Převážná většina rodičů (dohromady 265 osob, 89%) chce rozhodně ano nebo spíše ano žít po uplynutí trestu společně se svým dítětem. Odsouzení tedy mají zájem být i nadále rodičem pro své dítě a své úlohy se nechtějí vzdávat.

Z výsledků lze dále usuzovat, že náročnější změny do života dítěte přináší uvěznění matky. Výzkum prokázal, že 154 matek (79%) žilo před nástupem do výkonu trestu společně se svým dítětem, zatímco u mužů tomu tak bylo jen u 43 otců (43%). Tento výsledek potvrdil teoretická východiska diplomové práce – žena funguje spíše jako primární pečovatele o dítě než muž, proto ke změnám v rodinném uspořádání a výchovných podmínkách jako jednomu z negativních důsledků uvěznění rodiče dochází pravděpodobněji u rodin, kde je odsouzenou matka dítěte. Domněnku potvrzuje i výsledek další otázky, která zkoumá, kdo aktuálně o dítě odsouzeného pečuje. U mužů je to v 91% právě partnerka/expartnerka, u žen je to partner/expartner jen v 26% (dítě daleko spíše putuje do pěstounské péče širší rodiny – ve 41%, nebo do ústavní péče – ve 25%). Uvěznění matky klade evidentně silnější tlak na širší rodinu, která musí zastat roli pěstouna a postarat se o výchovu a péči o dítě.

### ***Četnost kontaktu mezi uvězněným rodičem a dítětem***

V další části dotazníku jsem se zaměřovala na četnost využívání jednotlivých prostředků pro udržování kontaktů odsouzeného s dítětem. Nejvíce je odsouzenými uplatňována písemná korespondence. Tento způsob komunikace není příliš finančně náročný a kvantitou limitovaný. Více jak polovina respondentů píše svým dětem alespoň jednou za týden nebo dokonce denně, což si lze vykládat jako aktivní snahu zůstat se svým dítětem v kontaktu, byť prostřednictvím zdoluhavé a ne příliš flexibilní cesty.

Telefonické rozhovory používá jako prostředek spojení se svým dítětem něco málo před půlku respondentů. Po detailnějším rozboru se ukázalo, že pravidelné telefonní spojení realizuje jen 78 (26%) dotázaných, zbytek respondentů telefonuje svým dětem jen jednou za měsíc, méně než jednou měsíčně nebo vůbec. Telefonování může být užitečnou cestou, jak si povědět více, slyšet, že je druhý v pořádku, oživit si jeho charakteristický hlas, vyjadřování, společně se zasmát, utěšit se a posílit společnou vazbu, která mezi rodičem a dítětem existuje. Jak jsem již naznačila v kapitole 4.1.2, nepravidelné rozhovory a zdoluhavé časové prodlevy mezi nimi mohou být pro dítě signálem, že jej rodič odmítá a ztrácí o ně zájem. Respondenti mezi nedostatky telefonické komunikace z věznice v dalších polootevřených otázkách jmenovali málo prostoru pro rozhovory, finanční náročnost telefonování, špatnou organizaci telefonování ze strany věznice či nedostatek soukromí při volání, zároveň však o telefonickou komunikaci se svými blízkými projevují ve výpovědích silný zájem, obzvláště tehdy, nemohou-li nebo nechtějí-li přijímat osobní návštěvy svých dětí ve věznici.

Tristní výsledek přinesla jedna ze stěžejních otázek dotazníkové šetření týkající se četnosti osobního kontaktu odsouzeného a dítěte během výkonu trestu. Bez mála polovina dotazovaných (135 osob, 46%) se se svým potomkem za doby trvání trestu vůbec nesetkala a jen něco málo přes čtvrtinu respondentů (85 osob, 29%) vídá své děti v plném rozsahu povolených návštěvy (3 hodiny/měsíc). Zbytek rodičů vídá své dítě pouze jednou za tři měsíce či jednou za půl roku.

### ***Faktory znesnadňující kontakt mezi odsouzeným rodičem a dítětem***

210 (71%) oslovených rodičů ve výkonu trestu se domnívá, že možnosti pro udržování kontaktu s dítětem jsou nedostatečné a uvítali by změnu. 124 (42%) odsouzených rodičů shledává udržování kontaktu a posilování vztahu se svým dítětem po čas trvání výkonu trestu jako velmi obtížné, 92 rodičů (31%) jako dokonce zcela nemožné. Tento výsledek jasně vypovídá o tom, že podporou rodinných vazeb odsouzených a jejich dětí je na místě se intenzivně a systematicky zabývat.

V dotazníku jsem dále pátrala po překážkách, které znesnadňují pravidelný a dlouhodobý kontakt. Výzkumné šetření prokázalo, že na vině bývá série několika vzájemně provázaných faktorů. Respondenti měli na výběr z předem definovaných překážek znesnadňujících udržování kontaktu s dítětem, zároveň dostali prostor pro vlastní vyjádření. Téměř polovina respondentů (117 osob, 43%) zmínila jako překážku pro udržování vztahu se svým dítětem nedostatek prostoru pro vzájemný kontakt (*více návštěv, delší návštěvy, více propustek za rodinou, častější telefonáty v příhodnější době, lepší prostředí pro setkání, které vyhovuje dětem*). Jako nejčastější překážku dotazovaní uváděli konflikty s pečující osobou (*neshody s bývalým partnerem/partnerkou, poštvávání dítěte proti rodiči, nový partner – snaha o nový život, zapírání dítěte při telefonátech, dítěti nejsou doručovány dopisy, vzkazy...*). Nefungující vzájemná komunikace mezi odsouzeným a pečující osobou se odráží v kvalitě a četnosti kontaktu mezi dítětem a vězněným rodičem. Pečující osoby někdy odepírání a bránění kontaktu využívají jako prostředek pro potrestání odsouzeného, jako pomstu za jeho skutky či osobní křivdy v minulosti. Zdá se, že dítě chápou jako silnou zbraň, kterou v rukách proti odsouzenému třímají. Uvědomují si, že je jen v jejich moci, zda vězněný bude nadále se svým dítětem v kontaktu či nikoli, a tohoto privilegia vědomě využívají. Ve skutečnosti může být tím, kdo nejvíce trpí, právě dítě. 53 respondentů (16%) uvedlo, že osobní návštěvy svých dětí nemají jen proto, že si to pečující osoba nepřeje.

Jako velká slabina se potvrdily finance. Osobní návštěvy ve věznici i telefonáty představují pro rodiny odsouzených velké náklady, a pokud si odsouzený není schopen uhradit výdaje z vlastních prostředků, zrealizovat setkání či kontaktovat své dítě telefonicky je takřka nemožné. Čím vzdálenější je věznice od bydliště dítěte, tím nákladnější je realizace návštěvy (*nutnost jet o den dříve a přespat = další náklady navíc, náklady na jízdné/pohonné hmoty*). Téměř polovina odsouzených (147 osob, 49%) uvedla, že se finanční podmínky, ve kterých dítě vyrůstá, po odchodu do výkonu trestu zhoršily. Častěji se se sníženými peněžitými příjmy potýkají rodiny s odsouzeným mužského pohlaví.

Vzdálenost věznice klade vysoké nároky na čas strávený na cestách, který často převyšuje dobu vymezenou pro samotné setkání (*špatná dostupnost věznice, nutná kombinace spojů, časové proluky, pečovatel není schopen návštěvu s dítětem absolvovat z důvodu pracovních závazků*). Obzvláště pro menší děti je cestování namáhavé a únavné, na návštěvě potom bývají nevrlé a nervózní a negativní emoční naladění přenášejí na svůj doprovod i vězněného rodiče. Někteří respondenti uvedli, že z tohoto důvodu je navštěvují jen starší děti. Z volných odpovědí respondentů je zřejmé, že právě čas a finance jsou největší překážkou pro realizaci osobního setkání s dětmi svěřenými do ústavní péče. Dotazníkové šetření dále pou-

kázalo na fakt, že v moci pečujících osob není z důvodu pracovních povinností možné uvolnit se a doprovodit dítě na návštěvu.

V důsledku nepravidelného kontaktu se některé děti odsouzeným rodičům vzdalují, odcizují se a samy aktivně kontakt nevyhledávají (*chybí společné zážitky, ztráta rodičovské autority, rodič není přítomen v důležitých životních okamžicích dítěte...*). Respondenti by proto uvítali více návštěv a delší časový prostor pro společné chvíle se svým dítětem, aby měli možnost získat společné zážitky, vypovídat se, užít si jeden druhého, a měli na co při příštím kontaktu, ať už osobním, telefonickém či písemném, navázat. Častější kontakt také reálně zplnomocní rodiče ovlivňovat výchovu a vývoj dítěte. Z volných výpovědí respondentů vyplynulo, že postrádají možnost plnit svou rodičovskou roli.

183 (62%) dotazovaných rodičů nevnímá prostředí věznice jako místo vhodné pro přítomnost dětí. Jako nejčastější nedostatek respondenti vnímali absenci soukromí během návštěvy a chybějící vybavení a hračky pro děti. Mezi navrhovanými úpravami zazněla větší místnost pro návštěvy, barevně vymalovaná a vhodně uzpůsobená pro přítomnost dětí. Odsouzení také navrhuji realizaci návštěvy mimo vyhrazenou místnost, například v přilehlém venkovním prostoru, který na děti působí pozitivněji. Pro své děti by si přáli malé hřiště a pískoviště, kde by si společně mohli hrát a dopřávat svým dětem přirozené rodinné aktivity. Ve volných odpovědích respondenti dále projevíli zájem o další běžné společné aktivity jako je vaření, stolování, koupání dětí, četba pohádek a společná noc. Výpovědi opět dokládají, že odsouzení touží být se svými dětmi v daleko větším rozsahu, než umožňuje zákon. Cítí také potřebu fungovat i nadále jako rodič a podílet se na péči o své dítě. Uvědomují si, že prostředí věznice může na dítě působit děsivě (*studený přístup personálu, ponuré barvy, hluk, zákaz dotýkání během návštěvy*) a zapříčinit jeho odpor k opakované návštěvě. Z důvodu nepřívětivé atmosféry ve věznici někteří odsouzení nechtějí, aby jejich děti na návštěvu jezdily (*návštěva je krátká, nevyplatí se dítě stresovat*), chtějí je chránit. Ačkoli v několika volných odpovědích zaznívaly názory, že se personál věznice chová během návštěv nevhodně (*okřikování dětí, nadřazenost nad odsouzenými, pozorování, poslouchání*), jen 58 dotázaných (20%) uvedlo, že vnímají přístup dozorců a ostatních zaměstnanců věznice k dětem jako nevhodný.

### ***Podpora rodičovství vězněných osob***

Více jak polovina dotazovaných rodičů (celkem 171, 58%) považuje zájem veřejných orgánů a jejich zástupců o svou rodinnou situaci v souvislosti s výkonem trestu za zcela nedostačující nebo spíše nedostačující. Zároveň 214 respondentů (72%) projevuje zájem o řízené aktivity zaměřené na posilování rodičovství osob ve výkonu trestu. Výsledky šetření znovu

poukazují na skutečnost, že odsouzení se své rodičovské zodpovědnosti nechtějí vzdávat a mají snahu být svým dětem dobrým rodičem i navzdory své minulosti. Z odpovědí respondentů mimo jiné vyplývá, že snahu o udržování kontaktu nekomplikují jen pečující osoby, ale také vleklá soudní řízení. Nebyl-li rodič zbaven rodičovské zodpovědnosti a není-li to v rozporu s nejlepším zájmem dítěte a jeho vlastním přáním, má rodič právo získávat od pečující osoby informace o svém dítěti a pravidelně se s ním stykat. Pakliže je odsouzenému rodiči bráněno v kontaktu se svým dítětem, je v pravomoci soudu pečující osobě soudně nařídit, aby odsouzenému rodiči poskytovala informace o dítěti a umožňovala pravidelný kontakt (např. pravidelné telefonáty či návštěvy ve věznici). Zdlouhavá a neflexibilní soudní řízení však způsobují několika měsíční (v horším případě i několikaletou) absenci kontaktu mezi odsouzeným a dítětem, jejíž následky mohou mít na budoucí vztah fatální důsledky.

Dotazníkové šetření potvrdilo, že *výkon trestu odnětí svobody rodiče má na zachování kvalitního vztahu s dítětem zásadní vliv*. Ukázalo se, že významnou úlohu hraje podpora širší rodiny. To, jaký postoj zaujímá pečující osoba ke kontaktu mezi odsouzeným a jeho dítětem, predikuje budoucnost jejich vzájemného vztahu. Pakliže pečující osoba kontaktu brání, odsouzený má jen omezené prostředky obrany. V krajním případě se může svých práv dovolávat soudní cestou, i tak může ale docházet k dlouhodobým prodlevám ve styku s dítětem. V důsledku výkonu trestu dochází ke zhoršení finanční situace rodin odsouzených a naopak k nárůstu výdajů spojenými s udržováním kontaktu. Mnoho rodin si proto nemůže dovolit podporovat vazby mezi odsouzeným a dítětem, byť by tak rády činily. Prostředí, ve kterém odsouzení odpykávají svůj trest, rovněž není vnímáno jako činitel, který by vzájemný vztah podporoval a pomáhal jej rozvíjet. Vyhrazený prostor pro návštěvy postrádá prvky přátelské k dětem, děti propadají nudě a jsou podrážděné, často také unavené z dlouhé a náročné cesty do věznice. Nervózní nálada se přenáší na odsouzené a doprovod dětí a návštěva může mít spíše kontraproduktivní efekt – dítě se jí příště již nechce účastnit nebo sám odsouzený další osobní setkání na půdě věznice odmítá, neboť je pro dítě spíše trápením. Vlivem dlouhodobého odloučení a nedostatečnému kontaktu ztrácí odsouzení přehled o životě svého dítěte, nejsou přítomni ve zlomových životních okamžicích a přicházejí o společné zážitky. Postupem času mají stále méně společných témat a postrádají základnu, na které rozvíjet budoucí vztah. V udržování vzájemných vazeb hraje roli věk dítěte. Čím mladší dítě je, tím komplikovanější je kontakt s ním – neumí ještě číst a psát a dlouhá cesta do věznice může být pro ně i doprovod velmi náročná.

Ačkoli respondenti byli pravomocně odsouzení k výkonu trestu odnětí svobody, nepozbyli svou rodičovskou zodpovědnost a také se jí ve většině případů nechtějí vzdát. Z dotazníkového šetření vyplynulo, že zůstat rodičem za mřížemi není vůbec snadné, neboť okolnosti a podmínky českého vězeňství rodinné vazby spíše zpřetrhávají, než utužují. I přes sebevětší touhu dítěte být se svým rodičem tak leží budoucí osud jejich vzájemného vztahu převážně v cizích rukách.

### 8.3. Vyhodnocení informací získaných rozhovory

Rozhovory byly uskutečněny se třemi partnerkami odsouzených mužů, které měli v péči jejich společné dítě (dětí), a dále se dvěma odsouzenými ženami, matkou dvou dětí a matkou jednoho dítěte. Pro účely výzkumu byly pozměněny veškeré osobní údaje respondentů, které by mohly vést k jejich identifikaci. V následující tabulce znázorňující základní informace o respondentech uvádím fiktivní jména, ostatní údaje korespondují s reálnou životní situací respondentů.

Jméno	Věk	Role	Počet dětí	Věk dětí	Péče o děti
Alena	27	Manželka odsouzeného	1	3	Ve své péči
Barbora	28	Manželka odsouzeného	2	2 a 5	Ve své péči
Dana	41	Manželka odsouzeného	2	3 a 16	Ve své péči
Hana	34	Odsouzená	2	8 a 10	V ústavní péči
Jana	32	Odsouzená	1	7	V péči babičky

**Tabulka 6 Základní údaje o respondentech kvalitativního šetření**

#### Analýza dílčí výzkumné otázky č. 2

#### **K jakým změnám dochází ve vztahu dítěte a vězněného rodiče v důsledku uvěznění?**

Odchod rodiče do výkonu trestu neznamena pouze zásah do jeho vztahu s dítětem, ale promítá se také do všech ostatních rodinných vztahů navzájem. Výsledky rozhovorů přinesly zjištění, že výkonem trestu jsou zasaženi všichni členové rodiny i širší okolí a jejich způsob vnímání a zpracování této události ovlivňuje budoucí fungování rodiny i stabilitu osobních vazeb.

Na základě výše popsané metodologie zpracování kvalitativního výzkumného šetření uvádím 3 výsledné kategorie, které jsou vzájemně provázané.

#### ***Změny v chování dítěte po nástupu rodiče do výkonu trestu***

Do této kategorie byly zahrnuty změny v chování dětí ve vztahu k vězněnému otci, které zpozorovaly manželky odsouzených, a změny v chování dětí pozorované samotnými odsouzenými ženami – matkami.

Téměř všechny dotazované ženy uvedly, že u svých dětí registrovaly **smutek** a **stesek**. Jana si není pocity své dcery jistá, protože babička (matka Jany), která má dcerku v péči, s ní už téměř půl roku nekomunikuje. Neví, zda její dceři maminka schází, má na ní vztek nebo si na ní už ani nevzpomene. Mezi Janou a její dcerou **chybí jakýkoli kontakt**.

Jana: „Máma nemá zájem o jakékoli kontakt. Když jí píšu, neodpovídá, a to má povinnost mě o holce informovat... o holku jsem se starala dobře, ale dostala jsem se tam, kde jsem... máma na mě zanevřela a nekomunikuje.... Bojím se, že na mě dcera zapomene. Já si jí chci vzít k sobě, ale bojím se, že o mně za chvíli ani nebude vědět.“

Barbora: „V noci se budí a brečí, že chtějí tátu....“

Alena: „Jednou jsme šli po ulici a potkali policajty. Sepnul ručičky a ,prosím, prosím, já chci tátu.“

Dana: „Třeba se jí něco povede a teď kouká, že ten táta to nevidí... brečí a je k neutišení.“

Mezi dalšími projevy v chování dětí matky pozorovaly **obavy o rodiče**. Je zřejmé, že děti o místě pobytu vězněného rodiče intenzivně přemýšlí a potřebují být ujištěné, že je o ně dobře postaráno a nachází se v bezpečí. Nemají jasnou představu o tom, jak rodič v současné chvíli žije.

Barbora: „Najednou začne být vzteklej a já nevím, co se děje...Začne rvát a vylítne z něj, že chce tátu, kde je a že se o něj bojím...“

Dana: „Pořád dokola se ptá, kde táta spí a co tam jí... taky mu jednou chtěla brát deku, aby mu nebylo zima.“

Hana: „(...)hlavně ze začátku se ptaly, kde bydlím a jestli jsou na mě hodný. Mají takovej jako strach v očích...“

Barbora a Dana zmínily **vyšší závislost dítěte na pečující osobě** a **strach z odloučení od pečující osoby**. Je evidentní, že děti potřebují mít jistotu, že nezůstanou osamocené, obzvláště pokud mají traumatickou zkušenost se zatýkáním rodiče.

Dana: „Ze začátku jsem se od ní nemohla ani hnout, neustále mě kontrolovala, jestli tam jsem. Musím čekat, až se vzbudí, aby mě viděla, a teprve pak můžu odejít...Pamatuje si, že jí tátu vzali, když spala.“

Barbora: „Ráno prostě zazvonili a odvedli ho. Kluci to viděli a strašně vyváděli... Hlavně ten mladší beze mě nikam nechce.“

Barbora a Alena mají pocit, že se u jejich dětí projevuje **silnější upnutí na vězněného** otce. U mladší dcery tento jev vidí také Dana, ale naopak u staršího syna pozoruje **uzavření se** před otcem.

Alena: „(...) to malej maminku ani moc neee, tatínek je nejlepší...“

Dana: „Když ho zatkli, tak ona neměla možnost se s ním rozloučit. Najednou tady nebyl. Proto je nejhorší, když někdo odejde a ona to nevidí. Třeba teď tu byl na propustce a šel si pro cigára a ona spala. Trvalo mi asi hodinu, než jsem ji uklidnila. Strašnej amok, klepala se, úplně hotová.“

...

„Vztah se synem je horší. Má mu to za zlý, že nás tady nechal. Je starší a už vnímá ty důsledky toho, že tady není. Že nemáme peníze, jsme na všechno sami, že já jsem třeba smutná...je takovej uzavřenější vůči němu.“

Barbora: „Jsou jak lepidlo, když ho viděj... Ty scény, když odcházíme z návštěvy...“

Barbora uvedla svou zkušenost, kdy mladší syn pociťoval **zmatek v rodinném uspořádání** a za otce začíná považovat dědu, který je s rodinou vlivem událostí častěji než dříve. U staršího syna pozoruje sbližování se s biologickým otcem, což však nevnímá příliš pozitivně. Obává se narušení doposud fungujícího rodinného uspořádání. Děti postrádají element pohlaví vězněného rodiče a **snaží se hledat náhradu**.

Barbora: „Když vidí chlapa, hned mu říká táto. Takhle se třeba upnul na dědu. Tak mu vysvětluju, jak se věci mají, on kouká a začne bulet. Má v tý hlavičce hroznej zmatek, je nejistej.“

Barbora: „Teď jsou běžný dárky za pět tisíc... bere syna často ven a ten mladší tu zůstává a brečí...dřív si ho bral jednou za čas, takže kdyby tu byl manžel, takhle by se neangažoval... zdá se mi, že si ho chce přitáhnout, využívá situace. Bojím se, že než se manžel vrátí, bude už mít tátu jinde.“



Alena: *Táta tam je, nebo byl vždycky na hraní. Moc tam chybí ten mužskej element. Nikdo tuhle roli nezastupuje. Mému bratrovi je 15 let... dělají voloviny, ale když řekne dost, tak ho poslechne. Je to vidět, že je to ten chlap.*

Děti mají zmatek v duši, nevědí, co se kolem nich děje, jsou úzkostné, vzteklé, zlobí a neposlouchají. Neumí racionálně vyhodnotit aktuální situaci a své okolí častují **výčitkami**.

Barbora: *„I pro mě je to těžký, když mi několikrát řekne, nemáte mě s tátou rádi, nebudu s váma mluvit, ty jsi zlá a ty se o mě nestaráš... Máme taky problém s bývalým manželem. Kupuje mu drahé dárky a syn mi potom vyčítá, že ho táta Marek má radši než táta Petr. Má nás za ty, který mu nic nedají, ale neuvažuje už o tom, proč mu to nemůžeme dopřát.“*

Hana: *„Děti se mnou před nástupem do vězení žily. Neříkám, že to bylo přepychový, ale měly jsme kde spát, co jíst... To, že jsou v děcáku, to je pro ně strašný utrpení. Starší se zhoršilo chování, je zlá na děti ve škole. Budou jí asi přeřazovat do speciální třídy.“*

Jana: *„Dovedu si představit, co jí o mně matka vykládá. Až vylezu ven, bude těžký si k ní najít cestu. Bude se za mě stydět a vyčítat mi, co jsem udělala...“*

Dana: *„Kluk mu na připomínku, že pětiky domů nosit nebude, řekl, že mu do toho nic není a ať se o jeho školu nestará, protože o ní stejně nic neví, že žije úplně někde jinde.“*

U některých dětí se během návštěv dají pozorovat mnohem **silnější emoční projevy** a láskyplné chování vůči svému rodiči než v minulosti, u jiných naopak **odtažitost a zaraženost**. Téměř všechny respondentky potvrdily **strach** a **stud** dítěte před vězněným rodičem, které doprovází setkání či telefonický kontakt uskutečněný po delší odluce. Prostředí a atmosféra ve věznici během návštěv tyto projevy dále prohlubují. Striktní ukončení návštěv v dětech vyvolává **trýznivé pocity** doprovázené usilovným pláčem až emočním záchvatem. V následujících dnech potom trpí nespavostí, nočními běsy a objevují se u nich projevy regresivního chování.

Hana: *„Děti jsem viděla poprvé po devíti měsících. Bály se ke mně jít, utíkaly k vychovatelce z dětského domova. Za chvíli si zvykly, šli i na klín, ale stejně to není takový, jaký to bylo předtím. Jsou tichý, zaražený, není to přirozený povídání.“*

Dana: *„Telefony jsou takové stydlivé. Jak ho delší dobu nevidí, neslyší, tak jen poslouchá, kouká do sluchátka a nic neříká...když ho viděla po dvou měsících, strašně se ho bála. Znala tátu jinak, byl v šedém munduru, všichni vypadali stejně.“*

Barbora: „Ty první návštěvy byly takový otrkávací, styděli se. Nový prostředí...kdyby se ten kontakt stopnul, tak by se to zhoršovalo.“

Barbora: „Starší syn na to nikdy moc nebyl, na nějaký objímání a pusy a tak. Ale když přijedeme na návštěvu, tak se k němu hrne jak tornádo, to vždycky jenom zírám. Pusinkuje ho a věší se na něj... Zdá se mi, že si tý společný chvíle daleko víc váží.“

Dana: „(...) hodně pláče, když se loučíme. Trvá mi pak dlouho, než jí uklidním...v noci nespí.“

Barbora: „Vždycky noc po návštěvě se počůrá. Stává se to jen po té návštěvě... na konci návštěv to bejvají silný scény.“

### ***Změny v chování rodiče po nástupu rodiče do výkonu trestu***

V důsledku nástupu do výkonu pocítují rodiče **ztrátu rodičovské zodpovědnosti**, nemohou zasahovat do výchovy svých dětí a podílet se na rozhodnutích ovlivňující život dítěte. Odsouzení přicházejí o významné životní okamžiky dítěte, v důsledku odloučení nemohou sdílet běžné dětské radosti, chybí společné zážitky a vzpomínky, a to se může odrazit ve vztahu do budoucna. Nedostatek kontaktu s sebou nese oslabení nebo úplnou **ztrátu rodičovské autority**

Jana: „Nebyla jsem zbavená rodičovské zodpovědnosti, dcera byla jen dočasně svěřena do péče babičky... K její výchově nemůžu absolutně nic říct, všechno za mě rozhoduje moje matka. Jasně, zasloužím si tady dřepět, já to nepopírám, ale svému děcku jsem neublížila a jako máma jsem myslím fungovala perfektně. Vlastně mě to tady nutí vykašlat se na svoje dítě.“

Hana: „Myslím, že v domově je o ně tak nějak postaráno, netrpí tam. Ale nemůžou tam dostat všechno, co bych jim dala jako máma já. To mě tady nejvíc trápí, že ty děti trpějí za mě.“

Alena: „(...) ten přirozený vývoj dítěte, o to ten táta přijde a o to, že nemá možnost do toho zasahovat, vychovávat ho. Táta byl zbavený zodpovědnosti za to dítě.... Neříkám, že úplně v tom raném dětství, tam žádný problém být nemusí, ale v té pubertě, tam může nastat takovýto ,ty jsi tady nebyl, když jsem tě potřeboval. Já tě přece vůbec nemusím poslouchat, když jsi mě nevychoval'. Ztráta autority.“

Dana: „Když začala chodit, mluvit, začalo to být zajímavější, nové...tak on odešel. On sám říká, že si tohle nikdy neodpustí... Kdoví, jak se k němu bude chovat, až se vrátí.“

Odsouzení rodiče mají tendenci kompenzovat dětem svou nepřítomnost **nadměrnou tolerancí k nežádoucímu chování**, za které by je za jiných okolností kárali či trestali.

Hana: „Vím, že starší dcera zlobí ve škole, ale když je tady na tak krátkou chvíli, nechci jí nadávat nebo něco vyčítat, chci si tu přítomnost užít. Nemá to teď jednoduchý.“

Barbora: „Stává se na návštěvě, že kluci třeba zloběj, perou se, tak se je snažím okřiknout, srovnat je. Manžel pak okřikuje mě, ať je nechám a ať jdou k němu. On je na ně jak med, váží si, že tam jsou, ale já pak s nima jsem celý dny a mě neposlouchaj, protože jsou od něj rozjívený.“

Dana: „To je jeho princezna, může se z ní zbláznit. Ať udělá cokoli, tak tatínek se jí zastane.“

Rodiče pocítují **strach ze ztráty svého dítěte**. Jsou si vědomi, že jejich dlouhodobá nepřítomnost v životě dítěte může mít na budoucnost tristní vliv.

Jana: „Nemám žádnou jistotu, že mě bude chtít vidět, až mě pustěj. Výkon trestu mi vzal hodně, ale kdyby mi vzal ještě dceru, tak by to pro mě znamenalo ztrátu všeho. Smyslu života.“

Hana: „(...) to víte, že se bojím... Nebudu s nima ještě minimálně rok, rok ve vazbě. V podstatě mě můžou brát jako cizího člověk.“

Dana: „On to ví, že je tam v pasti. Je závislej na okolí, na mě, na ní. Jsme taková jeho motivace, tak je jasné, že se bojí, aby o nás nepřišel.“

Barbora: „(...) kluci jsou pro něj takovej motor. Je na něm vidět, jak nás, hlavně mě, potřebuje. Kdybych já ten kontakt zastavila, tak on nemůže dělat vůbec nic.“

V důsledku odloučení může u odsouzených rodičů nastat **ztráta motivace udržovat kontakt**.

Jana: „Ono když se vám na deset dopisů nevrátí ani jedna odpověď... má smysl se pak snažit? Sedíte tady jen mezi čtyřma stěnami a nevíte, co se tam děje, začínáte chytat takovej pocit, že už o vás nikdo nestojí. Pak se dostavujou pocity, jakože nic nemá smysl a že je vlastně dobrý, když o mě holka neví. Jsem vyvrhel...“

Hana: „Každý obrázek, co mi pošlou, tak to je jak droga... když by ty děti nechtěly nebo kdyby nereagovaly, tak nevím, jestli by to člověk po čase nevzdal.“

Dana: „(...) když by neměl ten člověk pravidelný zprávy a dítě a rodina vůbec nereaguje na něj, no tak se pak nedivím, že se přestane snažit. Ale takhle to je a je jich tam spousta takových.“

### ***Změny v chování pečující osoby po nástupu rodiče do výkonu trestu***

Z rozhovorů s partnerkami odsouzených mužů vyplynulo, že i ony samy jsou jeho odchodem do výkonu trestu zasaženy a jejich prožívání a zpracování náhlých změn ovlivňuje život celé rodiny a pochopitelně také kvalitu vztahu dítěte a odsouzeného rodiče.

Ženy pociťují **silné emoční vypětí** a mají pocit, že nyní vše leží na jejich bedrech, a fungují jako **tahouni rodiny**.

Alena: „(...) mám pocit, že si všichni myslí, že jsem v pohodě, že jsem z celé rodiny nejstatečnější, tak co by si na mě nevyhlídli svůj kyblíček, že jo.“

Dana: „Problémy už není na koho posunout. Není nikdo, kdo by přišel a řekl, to bude dobrý. Já musím být ten, kdo řekne, že to bude dobrý. Nedá se to takhle dlouho vydržet, pak jsem podrážděná na děti, našťavaná na celý svět.“

Barbora: „Žiju ve strachu. Ano, musím to zvládat po děti, ale jak to působí na mě, to už nikoho nezajímá. Já musím všechno zařídit, všechno unýst a ještě všem pomáhat. Pak mě vytočí třeba pitomost, kluci brečej a máma mi vyčítá, že jim to ještě ztěžuju.“

Barbora: „Každý jen říká: ‚musíš, musíš, musíš.‘ Mají mě za bojovnici, protože během života jsem si zažila tolik ran a ustála je. Ale teď, když řeknu, že už opravdu nemůžu... Křičím o pomoc, ale všichni jsou hluchý.“

V důsledku partnerova nástupu do výkonu trestu se krystalizují vztahy přátel a blízkých osob. Pod tíhou náročné životní události se objevuje **rozpad některých vztahů** a naopak **jiné vztahy se utužují**. Podpora okolí hraje důležitou roli v tom, jak situaci zvládne pečující osoba a tím pádem i samo dítě.

Alena: „Semkli jsme se ještě víc, třeba s tchánem. Víc jsme si povídali, když jsem vybuchla, tak on dokázal přijít a říct, že mě v tom nenechá... Mladší sestra mi řekla, že mě obdivuje, když mě celý dětství nesnášela. Ten vztah se prohloubil. Povzbudí to.“

Barbora: „Změnila jsem názor na manželovi rodiče, nechali nás v tom vykoupat. Žád-  
nou pomoc nám nenabídli, otočili se k nám zády... ještě tady pak řeším konflikty v rodině,  
jako by toho bylo málo.“

Dana: „Ty, od kterých by člověk čekal pomoc, se na mě vykašlali a zas ty, do kterých  
by to člověk neřekl, tak pomohli.“

Barbora a Dana uvedly jako jeden z důsledků manželova odchodu do výkonu trestu  
nabourání běžného denního režimu. V důsledku toho **pocit'ují celkové vyčerpání** a, v rodině  
se projevují znaky disharmonického fungování.

Barbora: „Rozbořil se nám režim. Byli zvyklí jíst a chodit spát v určenou hodinu, teď  
se mi ve dvě ráno probudí a nespí. Prosí mě o léky, že ho bolí srdíčko, že se mu stejská po  
tatínkovi... jsem vyčerpaná, nevyspalá, nic nemá rád a mám pocit, že se prostě všechno bortí  
jak domeček z karet.“

Dana: „(...) hlavně v noci se budí a z ničeho nic třeba začne brečet. Do noci pak sedí-  
me u fotky táty... no vysiluje mě tohle hodně, hlavně ty první měsíce, to bylo na zhroucení....  
Taky dřív normálně jedla, teď něco uvařím, ona chce něco jinýho, když jí to dám, nejí mi to.  
Je mrzutá, a to se pak taky neudržím a plácnu jí... jsou z toho pak hádky s manželem, když mu  
to líčím.“

Alena: „Všechno se mění... nevařím už, ani o víkendu, starají se babičky...musím na-  
víc pracovat, abych nás uživila... někdy si musím strčit ruce do kapes, abych ho neuhodila.  
Kumuluje se ve mně všechno a to dítě pak, to je někdy poslední kapka“

### Analýza dílčí výzkumné otázky č. 3

#### **Jaké jsou potřeby dětí pro vyrovnání se s uvězněním rodiče a jak se je daří naplňovat?**

Cílem rozhovorů bylo dále zjistit, co děti odsouzených potřebují, aby se mohly lépe  
vypořádat s odloučením od svého rodiče v důsledku výkonu trestu. Padaly rozmanité názory a  
návrhy změn, ke kterým by mělo v podmínkách českého vězeňství a trestní politiky dojít.  
Získaná zjištění jsem opět rozdělila do ústředních kategorií spojující podobné kódy, které  
v další části textu prezentuji.

### ***Role pečující osoby***

Jedním z hlavních faktorů pro to, aby se dítě s odloučením od svého rodiče co nejlépe vyrovnalo, je přístup pečující osoby ke vzniklé sociální situaci a jeho postoj k osobě odsouzeného. Na kvalitu zachování vzájemné vazby mezi dítětem a odsouzeným rodičem pozitivně působí zejména:

### **Dostatek lásky a péče o dítě**

Dana: „(...) musí cítit, že ho mají všichni rádi a že se odchodem táty nic nezměnilo. Že tady sice teď chvíli nebude, ale neznamena to, že ho nemá rád. Máma to tomu dítěti musí vynahradit dvojnásob, když táta nemůže.“

Barbora: „Já se s nima snažím mazlit a pořád je ujišťuju, že je miluju a že mají domov a rodinu...“

Alena: „Pro něj je důležitý, aby kolem něj byli lidi, který ho mají rádi a aby měl uspokojený všechny svoje potřeby.“

Dana: „I když jsem třeba někdy fakt na dně, tak vím, že to dítě to nese hůř. Já už mám nějaký fígle, jak se dát do kupy, ale to dítě je bezbranný a potřebuje péči, kor v takový situaci, aby to zvládlo.“

Hana: „To obejmutí a pohlazení je potřeba. Musej bejt tak vyděšený....“

### **Psychická pohoda pečující osoby**

Dana: „Když je v pohodě ta máma, tak je v pohodě i dítě. Na něj se to strašně přenáší... Já mám taky depresivní stavy, sedím jako rozbitý cedník, ale řeším to, až když ona spí, nemůžu to na ní přenášet, pro ní musím být silná, optimistická.“

Alena: „(...) nechala jsem malýho u babičky a zavřela se ve svém starým dětským pokojíku, pouštěla jsem si pohádky, četla a nevyležala. Vypla jsem a hrozně mi to pomohlo... pak pro něj můžu fungovat.“

Barbora: „Na návštěvě se držím, ale jak kluci usnou, vybrečím se a ráno jsem už zase dobrá a jedu. Nemůžou mě takhle vidět, vždyť přišli o tátu, tak nemůžou ještě o mámu.“

### **Pochopení důležitosti zachovat vazbu:**

Jana: „Asi dost neví, že já chci bejt máma a že mám dceru ráda. Tím, že jí zakazuje se se mnou stýkat, tak rozhoduje ne za sebe, ale za dva jiný lidi... Vadí mi, že nemám možnost se bránit, vyříkat si to s ní, protože nejsem svobodná a nikdo mi s tím nepomůže.“

Hana: „Všechno je v rukách toho, kdo se o dítě stará. Řekne: ‚Máma je kriminálnice, musím tě chránit.‘, a je konec.“

Alena: „(...) kdybych neměla malýho, tak mu to dám vyžrat. Jenže ten syn za to nemůže, nemůžu ho trestat, že tátu neuvidí a že o něm nebude vědět.“

Dana: „Je to hodně o tom, kdo se o děcko stará. On ten vztah může buď rozdmýchat nebo uhasit... vidím to na těch návštěvách, moc dětí tam není.“

### **Zpřítomňování odsouzeného rodiče v životě dítěte**

Hana: „Mám štěstí na vychovatelky. Ony se snaží o mě s holkama mluvit, sami třeba řeknou: ‚Pojď, napíšeme mamce.‘, jo. Ony jsou malý, tak by mohly rychle zapomenout.“

Dana: „Snažím se o něm pořád mluvit, ukazuju fotky... nechci připustit, aby na něj zapomněla. Ale je to taky o tom, jak se k sobě měli před nástupem. On byl milující otec. Kdybychom byli od sebe, já vůči němu měla zášť nebo tak, tak by to taky bylo o něčem jiném“

Alena: „(...) pořád mluvit o tom tátovi. My máme třeba nahraný videa, tak to chce třeba pouštět. Máme velikej plakát na zdi, večer mu dává dobrou noc a pusinku.“

Barbora: „Vždycky, když mají svátek, narozeniny, tak se pořídí něco malýho, a pošťačka to přinese, že jim to posílá taťka, aby věděli, že je má rád, že tu není, neznamená, že ho nemá rád, že na něj zapomíná a tak... myslím si, že je taky důležitý, jak vztah měl odsouzenej rodič s dítětem a vůbec partnerkou ještě před tím.“

Alena: „Manžel je malíř, takže mu maluje obrázky, pohledy... Já mu všechno čtu a říkám, že je to od tatínka, lepím mu to...“

### **Zachování předchozího modelu rodinného života**

Alena: (...) hrozně důležitý je udržet si takovej ten jak to vypadalo předtím, ten model rodiny. Někdy se stane, že táta odejde a máma se dostane do finančního mínusu a musí se přestěhovat... je důležitý, aby to dítě mělo někde něco, co je jeho, aby se cítilo bezpečně.“

Dana: „(...) bydleli jsme chvíli u tchýně, ona tam byla nesvá. Seděla v rožku u dveří a krčila se. Pak jsem začla vybalovat věci manžela a dávat do skříně. Ona to viděla, rozsvítily se jí očička a říká: ‚táta!‘. A byla doma. Tady je doma táta, tak ona taky.“

### **Komunikace s dítětem**

Barbora: „Oni nejsou hloupý, i když jsou malý. Vědí, že tady táta není. Myslím, že je potřeba jim vysvětlit, co se děje, nějakým pro ně srozumitelným jazykem.“

Dana: „*Nejde dělat, že se nic neděje. To dítě ty informace potřebuje, stejně jako já, takže neutíkat před tím, najít si čas, sednout si s ním a říct mu to. A taky se ho ptát na jeho pocity, jak je mu, co potřebuje...nenechat ho v tom plácát.*“

Alena: „*S dítětem musí rodina jednat na rovinu. Ne mu říkat, že tatínek je v nemocnici, takový ty nesmysly. Najít něco podle věku dítěte, aby tomu rozumělo, nestresovat ho. Aby dítě vědělo, že ten rodič je v bezpečí, že nestrádá, že není nemocnej, ne neumře, že je v pohodě.*“

### **Komunikace s odsouzeným**

Jana: „*Je to celý o komunikaci. Zlobí se na mě, já to úplně chápu, ale nemůže zavírat dveře. Přece se to dá vysvětlit, domluvit se, jak dál, co můžu udělat já a co ona, aby dcera byla v pohodě.*“

Barbora: „*Snažím se, aby měl pocit, že je tu furt s náma, pořád mu psát i kdejakou blbost. Když se něco řeší, něco se povedlo. Snažím se ho podporovat, aby měl motivaci.*“

Dana: „*Psala jsem mu teď, že chtěla vytáhnout kapříka na procházku. Ten se smál. A už máte další téma, o čem třeba na návštěvě mluvit. Ten vztah se tím upevňuje, že on tu historku na ní vytáhne, ona cítí zájem, že o ní táta ví. A takhle pořád ho informovat.*“

Hana: „*Jsem vděčná za jakoukoli informaci, když mi vychovatelka napíše, nebo když já s ní můžu mluvit.*“

### **Vytrvalost a trpělivost**

Alena: „*Když někdo nemá takovou trpělivost jako já, tak se na to vykašle. Vím, že někdo nemá tak pevnou vůli a nemá víru v to, že to bude dobrý. Řekne si, já se tajhle trmácím dva dny kvůli třem hodinám, kvůli grázlovi...*“

Barbora: „*Musí tam být fakt láska k tomu druhému, nějak povrchní vztah to nevydrží. Ale i když se ten vztah rozpadne, tak tu jsou ty děti a kvůli nim člověk musí. Musí ji umožnit psát, volat, třeba i tu návštěvu...*“

Jana: „*(...) bylo to pro ní asi nejjednodušší řešení, utnout to. Pro ní je to starost navíc, proč by to dělala*“

### **Podpora od blízké rodiny a okolí**

Dalším faktorem, který ovlivňuje to, jak se dítě s odchodem rodiče do výkonu trestu vyrovná, je podpora a přístup okolí, a to nejen k němu samotnému, ale i k pečující osobě, odsouzenému rodiči a celé rodině. Na základě vyhodnocení rozhovorů jsem dospěla ke zjištění, že pro dítě a jeho rodinu je důležité především:



### **Akceptace okolí**

Alena: „*Moje babička chtěla, abych se rozvedla... je to stará škola. Pro ní je neakceptovatelný, abych zůstala manželkou kriminálního.*“

Alena: „*Tady je to malé město, znají nás. Okolí se ještě stará, jestli mi může nějak pomoci. Moc se mi to líbí, je to od nich hezký, přátelský gesto, který pomáhá se s tím vyrovnat.*“

Barbora: „*Spousta lidí mi vyčítá, že jsem s ním zůstala, že mě zničil psychicky. Nechápu, že ho miluju, a že to není žádnéj vrah. Prostě jednou šlápl vedle. Mě tohle ničí.*“

Dana: „*Sousedka mě pozvala na kafe a najednou vypálila, kdy toho máho pustěj. Nevěděla jsem, že to ví. Řekla mi, hele vždyť nikoho nezabil, vy jste slušná ženská, děti máte vychované. Bylo to hrozně osvobozující, že nad váma není ten pes, že se můžu vypovídat, nemáme na čele cejch... Tohle je o lidech.*“

Hana: „*Trochu se bojím, že se holkám můžou děti smát, nebo že rodiče dětí ze školy jim třeba zakážou se s nima kamarádit. Mohlo by je to úplně zničit. Tohle je to nejhorší, že ty děti trpěj za mě.*“

Dana: „*Ve škole u syna to všichni vědí a nikdo s tím nemá problém, ani učitelé. Spíš se mu snaží pomoci. Ale v té předchozí škole, tam si zažil peklo... Věřím, že ženský, kterým sedí mužskej za vraždu, ublížení na zdraví a tak, tak ty to mají asi těžký. Lidi jsou zlý, a dětem by to dali, jak se říká, sežrat.*“

### **Psychická podpora rodině**

Barbora: „*Já už nemůžu, pozoruju, že to nejsem já, jsem bez zájmu. Vím, že tu musím být pro děti, ale nemám pochopení od druhých. Klasická věť: ,Co bys dělala, kdyby bal na vojně, to dřív bylo normální. Ty se tady hroutíš...‘.*“

Dana: „*Třeba je fajn, když švagr si s ní o tom povídá, vysvětluje jí to, co se děje, uklidňuje jí. Že to slyší i od těch druhých. To samé starší syn, taky se snaží, je na ní hodný.*“

Hana: „*Taky se tady líp žije, když si o tom můžu povykládat třeba s vychovatelkou. Ona mě nezatrácuje, snaží se mě spíš uklidnit, a že to bude dobré, hledá, co bysme, kde bysme...nabíjí mě to.*“

Alena: „*Psychická podpora hlavně od mojí mamky. Ta funguje výborně.*“

### **Fyzická podpora rodině**

Barbora: „Potřebuji od rodiny nějakou jistotu. Ulevilo by se mi, kdyby tu mohli být častěji a pomoc nám, pomoc mi s chodem domácnosti, s klukama. Jenže oni jeden den řeknou, že tady budou, a druhý den už se balej domů.“

Alena: „Pomáhá mi mamka, tchýně...hlídají syna, uvaří. Bez jejich pomoci bych ani nemohla chodit do práce, do školky ho totiž nevzali. Nechají mě odpočinout, udělat si svoje věci.“

Dana: „Švagr se snaží zastat ty chlapské práce, co já nezvládnou. Syn taky pomáhá, dojde na nákup, odtahá, co je třeba.“

### **Finanční podpora rodině**

Dana: „Švagr nás s tchýní sestěhoval, takže jsme ušetřili za bydlení. Taky mi platil internet, takže jsem si mohla leccos najít, co bylo potřeba. Taky platí benzín, když jedeme na návštěvu, jinak bysme se tam nedostali.“

Dana: „Mívala jsem také problém s placením obědů synovi ve škole. Byla ohromná pomoc vedoucí jídelny, že mi umožnila to platit na splátky, aby ten kluk měl co jíst. Byla fakt zlatá.“

Alena: „Rodiče se nám snaží finančně pomáhat. Měsíčně mi chybí asi pět tisíc.“

Hana: „Ráda bych nějak přispívala na holky, přilepšila jim, aby se měly líp, ale nemám tady práci, nic si nevydělám.“

Barbora: „Máme hrozné dluhy, exekuce... žádná domluva, že je manžel ve výkonu, že to nemůžu platit, že můj příjem je invalidní důchod a rodičák....nikoho to nezajímá... Potřebovala bych nějaké řešení, ne, že mi to prominou, ale třeba pozastaví, než se manžel vrátí, nebo jen opravdu minimální splátka. Zajímají je jen splátky a sociální aspekt nebo jak to říct, vůbec.“

### **Faktory znesnadňující kontakt mezi dítětem a odsouzeným rodičem**

V souvislosti s potřebami dětí pro vyrovnání se s odloučením rodiče v důsledku uvěznění respondentky opakovaně uváděly potřebu změny v oblasti možností pro udržování kontaktu a hovořily o překážkách, které kontakt znesnadňují. Patří mezi ně následující:

### **Délka, frekvence a organizace návštěv a telefonátů**

Alena: „Velkou zvláštností je, že návštěva jsou možné jen ráno. Není možné to přizpůsobit svým možnostem, režimu dítěte a podobně... celkově ta organizace je špatná... My jsme

*měli návštěvu třeba 1. října a pak až 24. listopadu, takže to pak není jednou za měsíc, ale skoro za dva... “*

*Dana: „Na všechno se jen čeká. Na kontrolu, na rentgen, pak na odsouzený. Opravdu to neznamená, že je návštěva tři hodiny, tak si vyhradíte tři hodiny. Je to na celý den... ta únava je pak znát... proč nemůžou být třeba víkendové návštěvy, člověk by si třeba to ubytování zajistil... “*

*Barbora: „Taky se mi stalo, že kluci byli z cesty tak unavený, že skoro celou návštěvu prospaly... vyplatilo by se mít ty návštěvy třeba na celý den nebo i dva po sobě, když už se tam jede... je to krátký čas, uteče to jak pár minut a měsíc zas nic.“*

*Hana: „Nemyslím si, že tři hodiny měsíčně můžou udržet rodinu pospolu... určitě častěji a déle. Každý vztah by vyšuměl, když není živenej.“*

*Alena: „Je to strašně málo. Mě se líbí ten zahraniční model jednou za týden... nízká frekvence návštěv se může na dítěti podepsat. Neříkám, že úplně v raném dětství, ale v té pubertě...*

*Dana: „U těchto malých dětí by kor měly být návštěvy častěji, protože vidět se jednou za měsíc na tři hodiny, to děcko se po hodině a půl začne nudit a je po návštěvě.“*

*Barbora: „Kdyby měli určenej den a čas volání, tak se přesunu do budky a voláme si tam, protože na pevnou je to levnější. Ale je tam zmatek, všechno je náhlý, rychlý... “*

*Dana: „Telefony jsou dobrá cesta, ale jednak jsou drahý, a druhak stejně nemůžou volat moc často, je jich tam moc.“*

*Hana: „Taky by bylo dobrý třeba uspořádat nějakou akci pro rodiče a děti, klidně tady, když ne venku. Byly by společný zážitky, všem by to pomohlo.“*

### **Nedostatek soukromí a prostoru pro rodinné setkání**

*Dana: „Na Pankráci se nesměl ani napít, nemohli jsme si spolu dát kafe, čaj, já i napekla. Nic nepovolí donést. Přijdete si tam tak blbě, všude čumilové.“*

*Dana: „Já bych byla pro ty intimní návštěvy, myslím jako rodinné. Návštěvy ve speciální místnosti, kde si můžou třeba i uvařit, posedět, v tichosti popovídat. Je to strašně málo využíváné. A všechno se odvíjí od pochval, jsou to mimořádky. A i když se snaží, tak to můžou zamítnout.“*

*Alena: „Já bych rozhodně pouštěla rodiny do místnosti určené pro intimní návštěvy. Ale to nikdo nenabídne... rozhodně si myslím, že by rodina měla mít soukromí, čas jen pro sebe, i kdyby tam s nimi byl dozorce, klidně.“*

Barbora: „*Je tam všude takovej šrumec, někdy se pořádně neslyšíme. A přitom, kdyby to nějak trochu upravili, dalo by se sedět i venku, to by bylo příjemnější.*“

### **Neodpovídající vybavení pro děti**

Dana: „*Je tam někde dětský koutek prý. Dvakrát jsme si tam dávali žádost a nic. Nevím proč. Možná to zrušili. Ale nikdo vám nic neřekne, není v tom systém.*“

Alena: „*V Kynšperku je takovej kout, kde jsou barevný pásy a namalovaný zajíci, nic víc, a to má být dětskej koutek. Vychovatelky se vždycky snaží dětem pustit pohádku, ale po půl hodině to vzdají, nejde to. Nevím proč. Nerozumím tomu... proč se na ty děti nepřipraví?*“

Alena: „*Vždycky mi nadávali, proč s sebou беру hračky. Proč asi? Co tam má to malý dítě celou dobu dělat?*“

Hana: „*Jsou tady nějaký knížky a pár hraček, snaží se. Ale spíš by to chtělo třeba celou místnost, hernu pro děti. Je vidět, že děti sem nepatřej, že se tady na ně nemyslí.*“

### **Chování personálu věznice**

Alena: „*Jednou se nechtěl s tatínkem rozloučit a strašně plakal, ještě i před věznicí a všichni tam na mě řvali, ať ho uklidním, což nervovalo mě i jeho ještě víc.*“

Barbora: „*Pro ty děti jsou stresující ty prohlídky, svlíkání. Já vím, že to musí být, ale měli by to provádět trochu lidštěji, vysvětlit to dětem.*“

Hana: „*Dozorci tady jsou na děti milí. Je to určitě o tom přístupu, asi ženská se chová jinak než chlap. V tomhle mám tady štěstí. Už takhle je to prostředí příšerný, ještě, aby na děti byli zlí.*“

Dana: „*Je to dozorce od dozorce. Na jednoho jsem tam alergická, hraje si na bůh ví co, povyšuje se, s holkou zachází jak s dospělým. Ale pak další je zase fajn, sedne si k ní na bobek a dělá s ní blbosti. Pak to ty děti taky líp snášej.*“

### **Finanční nároky na udržování kontaktu**

Dana: „*To, co máte, dělíte mezi sebe, děti a jeho. Posíláte papíry, tužky, obálky, známky. Když chcete, aby ten kontakt fungoval, stojí to strašně peněz.*“

Alena: „*Telefony jsou super, takže jednou za čas mu pošlu kartu, ale je to šíleně peněz. Vyjde to na dvě zavolání...*“

Barbora: „*Telefony jsou tak předražené. Když chce být rodina v kontaktu, tak je to ohromně těžký... furt slyším, jak je důležitý, aby odsouzený věděli, že na to nejsou sami, aby došlo k nápravě, ale ono je to těžký ten kontakt udržovat. Deset minut telefonu za 180 korun.*“

Hana: „(...) volám jen jednou za čas, když ušetřím na kartu. Sem děti volat nesmějí.“

Barbora: „Proč jim tam nedají práci, aby si vydělali na ty návštěvy a všechno. Obecně práce pro odsouzený by hodně pomohla, nejenom v udržování se v kontaktu, ale celkově tý rodině.“

### **Vzdálenost věznice**

Hana: „Do věznice to mají děti 310 km. Když spočítám čas, peníze, dálku, tak je to hrozný. Nemůžou sem jezdit ani jednou za měsíc.“

Jana: „Když jsem naposledy mluvila s matkou, tak právě ta dálka a vůbec peníze s tím spojený, tak to byl taky jeden její trumf, proč sem nebude jezdit...“

Alena: „Potkala jsem maminku, která jezdila s malinkým miminkem z Ostravy do Kynšperku, to je před 500 kilometrů... proto by návštěvy měly trvat dýl a věznice by měla být co nejbliž.“

Barbora: „My jedem ráno a vracíme se večer. Je to 220 km. Je to náročné.“

### **Práce s rodinou odsouzeného**

Dalším předpokladem pro to, aby dítě a jeho rodina účinně překonala náročnou životní situaci, je dle respondentek efektivní kooperace mezi odsouzeným, jeho rodinou a zástupci veřejných orgánů a institucí, které jsou v případě zainteresováni.

### **Zvažování dopadů výkonu trestu na rodinu**

Barbora: „U soudu nebyl brán v potaz můj zdravotní stav. Při prvním líčení se ještě jasně nevědělo, co se mnou bude. Potom došlo k amputaci nohy s tím, že ani protézu mít nemůžu a jsem tedy plně závislá na péči manžela. Já i děti. I když jsem žádala o zohlednění, už se k tomu nikdo nevrátil... protože jsem invalidní, nemůžu se o kluky postarat, jak bych měla. Bojím se, že mi je odeberou do ústavu... Manžel není vrah, nikdy nic neudělal a pod tíhou dluhů šlápl vedle. A trpí nejen on, ale hlavně my. Nikoho nezajímá, co ty chudáci děti tady. Pošleme ho do lochu a nazdar“

Barbora: „Naší rodině by pomohlo, aby se udělal kompromis. Ať mu dají třeba domácí vězení, protože se nikam nedostane, ale může aspoň třeba pracovat, splácet dluhy a zároveň o něj jako tátu nepřijdou děti. Určitě to nejde uplatnit u každého, ale u spousty trestů jo.“

Alena: „Myslím, že se dostatečně nevyužívají alternativní tresty. Třeba domácí vězení. Ten člověk je potrestanej, ale děti mají tátu doma. Nezpretrhají se vazby. Pro neplatiče ali-

*mentů třeba pracovní tábor, kde by si všechno odpracovali. Odmazal by si dluhy a mohl by být s rodinou.“*

*Alena: „Chodila jsem k soudu těhotná, s takovýmhle břichem. Bez zájmu, že na všechno budu sama.“*

*Dana: „Oni to tam mají fajn, je nikdo nevyhodí. Dostanou najíst, maj kde spát. Já jsem ta, co neví, jestli bude mít na nájem, nevyhodí ji i s dětma na ulici, co dá dětem k večeři. Náhodou se objeví blbec, zjistí, že mám prázdnou lednici a holku mi dají do ústavu.“*

### **Informační systém pro rodinu odsouzeného**

*Barbora: „Nic mi neřekli, sebrali ho a buď se vám do osmi hodin vrátí, nebo ne. Nevěděla jsem, co bude dál...Hrozný nervy pro mě i děti.“*

*Barbora: „S rodinou nikdo nepracuje, žádné informace nikdo neposkytne. Co mu můžu poslat, kam zavolat, kdy na návštěvu...Všechno jsem si dohledávala sama. Těch nocí na internetu a všude stejně jenom kusý informace, který si musí člověk sám slepit.“*

*Dana: „Nikdo mi nic neřekl. Stát v tomhle okamžiku nefunguje. Nevíte, e máte právo nebo nárok. To až sama jsem se hledáním na internetu dopátrala.“*

*Dana: „Skvělá by byla nějaká příručka pro rodiny, takovej jako manuál. Kam můžu jít, co mám dělat. Teď je všechno roztráštěný, nic ucelenýho. A nemluví o tom, když ženská nemá peníze na internet, nebo s ním neumí.“*

*Hana: „Hned po nástupu nebo ještě před tím by mělo bejt třeba sezení s rodinou, kde by se domluvilo, jak to bude pokračovat, co se může a nemůže. Nastoupíte a konec. Postarej se sama.“*

### **Spolupráce rodiny s věznicí**

*Alena: „Rodina by měla bejt v kontaktu s věznicí, třeba já jsem se speciálním pedagogem. Zajímat se, co se děje, projevovat zájem, domlouvat se na dalším postupu. Třeba manžel dlouhou dobu nepsal, já vystresovaná, tak jsem napsala speciálnímu pedagogovi, kterej mi sdělil, že se nic neděje, že má jen nějaký splín a nechtělo se mu psát. Pak je ta máma v pohodě a dítě taky.“*

*Dana: „Sociální pracovníci věznice nepracujou s téma rodina důsledně.. ty rodiny vůbec neví, že se třeba můžou podílet na programu zacházení, že můžou bejt v aktivním kontaktu a podílet se na převýchově toho zlobivýho tatínka nebo maminky.“*

Jana: „Měl by tady bejt někdo, kdo by byl jako nějaký prostředník mezi odsouzeným a rodinou. Kdo by třeba pomohl ty vztahy uklidnit a pomohl k navázání kontaktu... já nemám tolik možností, jak to zařídit, ale s pomocí někoho, kdo je na svobodě, by to třeba šlo.“

Barbora: „Tak mi přijde na hlavu, že aby mohli žádat o podmíněný propuštění, musí plnit plán a musí mít podporu rodiny a kdesi cosi. A co jako, když ta rodina nemá na to, aby kontakt udržovala? Když pro to nejsou podmínky?“

#### **8.4. Shrnutí výsledků analýzy dat polostrukturovaných rozhovorů**

Cílem kvalitativního výzkumu formou polostrukturovaných rozhovorů bylo zodpovědět dílčí výzkumné otázky číslo 2 a číslo 3.

Dílčí výzkumná otázka č. 2:

##### **K jakým změnám dochází ve vztahu dítěte a vězněného rodiče v důsledku uvěznění?**

Výzkum prokázal, že vlivem uvěznění rodiče dochází k četným změnám nejen ve vztahu odsouzeného a dítěte, ale i ve vztazích ostatních členů rodiny. Mění se chování a prožívání, rodina začíná fungovat jinak. Způsob, jakým členové rodiny vnímají a zpracovávají osudnou událost, ovlivňuje budoucí fungování rodiny i stabilitu osobních vazeb.

Rozmanitost respondentek poukázala na skutečnost, že zatímco některé rodiny prochází jen dílčími změnami, u jiných rodin dochází k úplnému rozpadu a zpretrhání veškerých vazeb. Příkladem je příběh paní Jany, která v důsledku svého protiprávního jednání přišla nejen o náklonost své matky, ale i o kontakt s vlastní dcerou, která byla svěřena do pěstounské péče babičky. Ukázalo se, že i navzdory aktivní snaze odsouzené zůstat se svým dítětem v kontaktu, je toto téměř nemožné, pokud se nedostává podpory rodiny a blízkých osob. Odsouzení potřebují motivaci k udržování rodinných vazeb a ta se postupně vytrácí, pokud pokusy o zkontaktování rodiny zůstávají bez odezvy.

Ostatní respondentky potvrdily, že po odloučení dochází k významným změnám v projevech dítěte. Děti prožívají úzkost a smutek, truchlí po svém rodiči a prožívají obavy o jeho zdraví, pohodlí a bezpečí. V souvislosti s traumatem, které představuje náhlá absence rodiče, upozorovaly partnerky odsouzených neobvyklou závislost dítě na sobě často doprovázenou panickým strachem z jejich, byť krátkodobého odchodu. Jako jedna z primárních potřeb dětí vězněných rodičů se tedy ukázala potřeba jistoty a bezpečí vyplývající z negativní zkušenosti náhlé separace od milované blízké osoby.

Vztah dítěte a odsouzeného rodiče mohou poznamenat výčitky z nepřítomnosti v době, kdy dítě rodiče potřebovalo. V této souvislosti však respondentky zmiňovaly věk dítěte, který je rozhodující. Například Dana vnímá vzdor a uzavření spíše u staršího syna, který si důsledky nepřítomnosti otce uvědomuje daleko hlouběji, než jeho tříletá sestra. U adolescentů proto může vlivem šrámů na jejich křehké duši docházet k uzavření se vůči odsouzenému rodiči a jeho ignoraci jako rodičovské autority.

Ztrátou svobody nepochybně dochází ke ztrátě rodičovské zodpovědnosti a možnosti zasahovat do výchovy dítěte. I tehdy, pokud je odsouzenému při snaze zůstat rodičem oporou jeho partnerka, svou roli naplňuje jen obtížně. Odsouzení bez jakéhokoli kontaktu se svými dětmi během výkonu trestu nemají možnost zastávat roli rodiče vůbec. Výčitky vůči svým činům a jejich následkům na rodinu vyvolávají v odsouzených tendence k nadměrné toleranci a schovávavosti vůči nežádoucím projevům v chování dítěte. Pro pečující osoby je potom náročné vrátit dítě do běžného výchovného režimu a k žádaným způsobům chování.

Maminky menších dětí hovořily o tom, že jejich děti prožívají zmatek v rodinném uspořádání, postrádají ve svém životě zástupce mužského pohlaví. V důsledku toho se upínají na jiné osoby ve svém okolí, kterými se snaží chybějícího otce nahradit. V rodině Barbory tento jev způsobil náhlé sblížení staršího syna s biologickým otcem, ale protože Barbora vnímá způsob, jakým se biologický otec snaží syna k sobě připoutat, jako nevhodný, obává se, že po návratu manžela z výkonu trestu může dojít k rozpadu doposud ideálního vztahu mezi synem a vězněným otcem, který ho od útlého věku vychovával jako vlastního. Mezi Barborou, manželem a bývalým manželem vzbuzuje tato situace hádky, které děti negativně ovlivňují.

Dlouhotrvající proluky v kontaktu s odsouzeným rodičem vyvolávají u dětí stud a strach při opětovném shledání. V cizím prostředí se pro děti stává rodič nedůvěryhodným, nevidí v něm maminku či tatínka, které si pamatují z domova. Čím delší prodlevy v kontaktu, tím více se rodiče a jejich děti navzájem vzdalují. Podle respondentek je na vině také ponuré prostředí věznic, uniformní odívání odsouzených a celkově neveselá atmosféra v průběhu návštěvních hodin. Výzkum dále poukázal na skutečnost, že některé děti, jež své rodiče navštěvují ve věznici pravidelně, vykazují mnohem silnější emoční projevy vůči rodiči než v minulosti. Loučení při osobním setkání bývá doprovázeno vytrvalým pláčem a přetrvávajícím steskem, některé maminky mají zkušenost s nočními běsy u dětí, nespavostí a projevy regresivního chování (noční pomočování).

Odchod rodiče do výkonu trestu klade zvýšené nároky na pečující osobu. Respondentky uváděly, že v důsledku manželova uvěznění jsou nuceny zastupovat obě pohlaví rodiče a ostatními členy rodiny jsou vnímány jako tahouni rodiny, jako osoby, které musí všechno



zvládnout a být tu především pro děti, za každých okolností v psychické pohodě. Pod tíhou nároků okolí pocítují ženy celkové vyčerpání a nezvládají udržet rodinu v takovém chodu, na který byly zvyklé. V důsledku toho se rodině bortí zavedený denní režim a objevují se známky disharmonického rodinného fungování.

Manželky odsouzených mají zkušenost se zpřetrháním osobních a přátelských vazeb v souvislosti s odchodem manžela do výkonu trestu. Jsou vystaveny kritice za činy svých mužů a narážejí na nepochopení toho, že chtějí svou rodinu navzdory vzniklým okolnostem udržet v existenci. Podpora okolí přitom hraje významnou roli v tom, aby se dítě a jeho rodina s kritickou událostí snáze vyrovnaly. Je evidentní, že zachování vztahu dítěte s vězněným rodičem závisí nejvíce na kvalitě vazeb mezi pečující osobou a odsouzeným, přičemž působení a postoj ostatních blízkých osob má na vzájemné vztahy významný vliv.

Dílčí výzkumná otázka č. 3:

**Jaké jsou potřeby dětí pro vyrovnání se s uvězněním rodiče a jak se je daří naplňovat?**

Dalším cílem kvalitativního výzkumu bylo zjistit, co děti vězněných rodičů potřebují k tomu, aby se lépe vyrovnaly s dlouhodobým odloučením od rodiče a jak se tyto jejich potřeby daří naplňovat.

Ve své práci pracuji s přesvědčením, že má-li být mezi vězněným rodičem a dítětem zachován kvalitní vztah, je nezbytné podporovat mezi nimi pravidelný a četný kontakt. Během opakovaného rozboru získaných materiálů jsem došla k závěru, že i přes zákonné možnosti pro kontakt odsouzených se svými blízkými není podpora a rozvíjení vazby mezi dítětem a odsouzeným možná bez podpory pečující osoby. Její role je v daném procesu zásadní, neboť postoj, který k odsouzenému a celé situaci zaujme, předurčuje, jak se se situací vyrovná samo dítě.

Do výzkumu byly zapojeny tři ženy, které navzdory trestným skutkům na svého partnera nezanevřely a aktivně se snaží o zachování rodinných vazeb. Ačkoli se s jednáním partnera neztotožňují a chovají vůči jeho osobě různé pocity, každá z nich charakterizovala svého partnera jako perfektně fungujícího otce, jehož aktuální absence v rodině se dítěte citelně dotýká. Uvědomují si, že stopnutím kontaktu by nejvíce potrestaly své děti, které za nic nemohou. Nezbytná je trpělivost a vytrvalost partnera/partnerky odsouzeného a víra v lepší zítřky. Respondentkám se osvědčila komunikace s nápravným zařízením a pravidelný kontakt s místními pedagogy a sociálními pracovníky. Tato aktivita působí několikanásobně: odsouzený nepropadá apatii a pocitu marnosti, neboť cítí oporu a zájem blízkých, která ho podněcu-

je k všestranné aktivitě, rodina zase předchází obavám o jeho psychické i fyzické zdraví a navíc se tímto způsobem může zásadně podílet na resocializaci odsouzeného. Respondentky se shodly na nutnosti zpřítomňovat otce v každodenním životě dítěte, a to nejen v minulém, ale i přítomném a především budoucím čase. Děti potřebují nabýt dojmu, že ačkoli zde rodič není v současné chvíli fyzicky přítomen, existuje a jeho vztah k dítěti se nezměnil. Je tedy úkolem pečující osoby i blízkého okolí, aby odsouzeného rodiče zpřítomňovali v komunikaci s dítětem a mluvili o něm zásadně v pozitivních souvislostech. V této spojitosti ženy dále uvedly potřebu zachovat co nejvíce z předchozího společného života. Jak již bylo zmíněné v teoretické části práce, a výzkum tuto skutečnost dále potvrdil, řada rodin je v důsledku finanční tísně nucena opustit svůj domov a stěhovat se do cizího prostředí. V takovém případě je vhodné uspořádat věci obdobně, jak bylo dítě zvyklé, např. rozmístění rodinných fotografií či uložení oblečení odsouzeného ne podobné místo. Důležité je také zachování rodinných rituálů a zvyklostí.

Úkolem pečující osoby je dále udržování odsouzeného v „obrazě“. Mám tím na mysli poskytování pravidelných informací o dítěti, ať už co se týče vývojových pokroků, školních úspěchů či běžných událostí, které se v životě dítěte a celé rodiny odehrávají. Pečující osoba takto funguje jako spojovací most mezi vězněným rodičem a dítětem a vytváří prostor pro konverzační témata, která pomáhají odsouzenému udržet krok s rodinou a zůstat její součástí, byť místně vzdáleně. I díky tomu se sžívání s rodinou po propuštění stává snazší. Navíc díky přehledu odsouzeného o aktuálních rodinných událostech dítě získává pocit, že se o něj rodič zajímá a záleží mu na něm.

Stejně tak důležitá se ukázala otevřená komunikace vůči dítěti, avšak s ohledem na jeho věk a rozumové schopnosti. Všechny dotazované partnerky odsouzených se shodly na tom, že je vhodné dítěti přiměřeným způsobem sdělit pravdu a vše mu důkladně vysvětlit dříve, než se dané skutečnosti dozví nevhodnou a zkreslenou formou, například od spolužáků či sousedů. K tomuto stanovisku se připojují, neboť jsem byla sama svědkem toho, jak překvapivě dokáže dítě situaci pochopit a přijmout jí, pakliže se s ním jedná citlivě, avšak na rovinu. Respondentky také uvedly, že díky otevřené komunikaci má dítě možnost ventilovat své pocity, zpracovat si je a vyrovnat se s nimi daleko rychleji.

Aby se s uvězněním rodiče dítě lépe vypořádalo, je nezbytná součinnost okolí. Dotazované partnerky odsouzených vnímají láskyplný a podporující přístup k dítěti jako prioritní. K tomu, aby byly schopné své děti maximálně podporovat však i ony samy potřebují oporu ve svém okolí a touží po tom být ostatními akceptované. Chtějí, aby okolí pochopilo, že ačkoli byl jejich partner potrestán, jako osobnost a otec jejich dětí má pro ně stále vysokou hodnotu

a že snaha udržet rodinu pohromadě je jejich oprávněným a žádoucím počínáním. V tomto ohledu se všechny tři ženy setkaly s určitou mírou nepochopení.

Některé dotazované ženy se setkaly se stigmatizací svých dětí v důsledku uvěznění rodiče, které v jednom případě vedlo do konce k systematické šikaně chlapce. Zároveň však dodaly, že „tohle je o lidech“ a roli hraje také povaha trestné činnosti rodiče. Pro dítě je nezbytné, aby k němu okolí přistupovalo bez předsudků a s vědomím, že zločin rodiče není zločinem dítěte.

Respondentky zmiňovaly chybějící „mužskou ruku“ a skutečnost, že celkově na některé věci fyzicky nestačí. Oceňují proto jakoukoli fyzickou pomoc, která rodině s chybějícím členem pomůže.

Několikrát jsem ve své práci pracovala s hypotézou, že rodiny odsouzených se mnohdy dostávají do finančních obtíží a svým výzkumem jsem tuto domněnku také potvrdila. Z odpovědí respondentek vyplynulo, že finančně strádají a často nejsou schopné pokrýt základní materiální potřeby rodiny. Apelují proto na nutnost vytvoření dostatečného počtu pracovních míst pro odsouzené, aby mohl partner rodinu zabezpečit i v době výkonu trestu. V této souvislosti respondentky vyjadřují nespokojenost s paradoxním stavem, kdy odsouzenému je sice odepřena svoboda, avšak po materiální stránce je o něj postaráno. Naopak rodina, která se ničeho nedopustila, přežívá na hranici životního minima a žije v každodenním stresu, zda bude schopná uhradit finanční závazky a uspokojit materiální potřeby svých členů. Ženy by také ocenily možnost snížení či úplné pozastavení splátek dluhů po dobu výkonu trestu partnera. Dle jejich zkušeností však taková domluva není možná.

Výsledky rozhovorů přinesly potvrzení teoretického východiska, že v daleko obtížnější situaci se nacházejí děti odsouzených matek. Děti obou vězněných respondentek putovaly vlivem odsouzení matek do náhradní péče. Na příběhu Jany lze snadno spatřit, jak tristní dopad může mít odmítavý postoj pečující osoby vůči odsouzené osobě na vztah vězněného rodiče a dítěte. Jana se cítí bezmocně a neví, co více by měla udělat pro to, aby jí byl kontakt s dcerou, kterou měla před nástupem trestu ve své péči, umožněn. Vnímá nedostatečnou podporu odsouzeným osobám, které se aktivně snaží o navázání a udržení vazeb se svou rodinou. Řešení vidí v intenzivnější spolupráci mezi odsouzeným, věznicí a rodinou, která by vytvářela prostor pro komunikaci a směřovala k rehabilitaci rodinných vazeb. Děti Hany byly svěřené do ústavní péče dětského domova. I přes náklonost vychovatelek k zachování kontaktu mezi ní a dětmi není možné uskutečňovat návštěvy každý měsíc, neboť zařízení schází prostředky k intenzivnější podpoře kontaktu. Díky aktivitě vychovatelky dětského domova, která se snaží

o udržování pravidelného dopisování dětí s matkou, dochází k posilování rodinné vazby alespoň touto formou.

Do poslední výsledné kategorie analýzy pořízených rozhovorů jsem zařadila faktory, které podle respondentek znesnadňují udržování kontaktu mezi dítětem a odsouzeným rodičem. Oblast, ve které by podle dotázaných žen mělo dojít ke komplexní změně, je délka, frekvence a organizace návštěv a telefonátů. Zásadní je především délka vyměřená pro osobní setkání, kterou ženy vnímají jako absolutně nedostačující pro zachování kvalitního vztahu mezi odsouzeným a dítětem. Návštěvy by měly být vícehodinové s možností například víkendového pobytu a termíny návštěv více flexibilní. Pro podporu rodinného života by měly věznice organizovat společenské akce a celkově vytvářet více příležitostí pro kontakt dítěte se svým rodičem. Změna by měla nastat také v nastaveném systému telefonického kontaktu (snížení ceny, možnost volat na účet volaného, častější hovory).

Dotazované ženy kritizovaly prostředí věznic nepřipravené na přítomnost dětí. Uvítaly by veselejší návštěvní prostor, hernu a hračky pro děti nebo alespoň možnost si je s sebou na návštěvu přinést. Věznice by také pro setkání rodin měly nabízet více soukromí a umožňovat setkání například v intimní místnosti s možností společného stolování apod. Pro návštěvy by měl být využíván také venkovní prostor nebo blízké okolí věznice, aby mělo dítě možnost získat ve společnosti rodiče pestřejší zážitky.

Respondentky mají negativní zkušenost s chováním personálu věznice během návštěvy, a proto doporučují, aby dozorcí byli na přítomnost dětí více připravení a byli si vědomí psychické zátěže, kterou pro dítě návštěva věznice představuje.

V rozhovorech se dotazované ženy často vracely k okamžiku, kdy soud rozhodl o uložení nepodmíněného trestu odnětí svobody. Domnívají se, že v mnohých případech by k traumatizaci dítěte v důsledku uvěznění rodiče vůbec nemuselo dojít, pokud by se soudy více zabývaly otázkou rodičovství souzených a zvažovaly dopady rozsudku na jeho blízké. Z jejich úst opakovaně zaznívala přesvědčení, že výkon trestu není trestem pro pachatele, ale pro jeho rodinu. S rodinou by se podle nich mělo intenzivně spolupracovat během celého trestního řízení. Partnerky odsouzených dále postrádají ucelený informační systém, který by jim odpovídal na všechny klíčové otázky související s výkonem trestu odsouzeného.

## 9. Závěry výzkumu

Cílem výzkumu bylo přinést odpověď na otázku, **jaký vliv má výkon trestu odnětí svobody na zachování kvalitního vztahu mezi vězněným rodičem a dítětem**. Výsledky dotazníkového šetření i pořázených rozhovorů potvrdily základní předpoklad výzkumu, a to, že uvěznění rodiče je sociální situace, která závažně omezuje možnost kontaktu s dítětem a negativně ovlivňuje kvalitu jejich vzájemného vztahu.

Jako zásadní zjištění výzkumu vnímám skutečnost, kdy tři čtvrtiny dotazníkem oslovených odsouzených vnímá udržování kontaktu se svým dítětem po dobu výkonu trestu jako velmi obtížné nebo dokonce zcela nemožné. Podobné přesvědčení zastávaly i ženy zpovídané rozhovory. Jako zásadní překážku vnímají nedostatečný prostor pro udržování kontaktu s dítětem, kdy dostupné možnosti absolutně nereflktují potřeby dítěte mít svého rodiče nablízku, navíc jsou náklady spojené s udržováním kontaktu neúměrně vysoké. Například telefonáty vnímají odsouzení a jejich rodiny jako vysoce efektivní prostředek pro posilování vztahu, nicméně vysoké tarify volání je od využívání hovorů odrazují. Aby vazba mohla být zachována, je nezbytné nabízet dítěti možnosti pro získání společných zážitků s rodičem, v opačném případě dochází k odcizení doprovázené strachem, studem a výčitkami a dítě postupně ztrácí o kontakt zájem. V důsledku odtazitosti dítěte pak rodič ztrácí motivaci pro posilování vazby a upadá v přesvědčení, že by měl v zájmu dítěte z jeho života úplně zmizet.

Jako jednoznačný závěr výzkumného šetření uvádím zjištění, že kvalita vztahu mezi vězněným rodičem a dítětem závisí na přístupu pečující osoby. Pokud ona sama chová vůči odsouzenému odmítavý postoj, snižuje se pravděpodobnost, že bude jeho kontaktu s dítětem nakloněna. Ukázalo se, že byť má vězněný rodič právo své dítě vídat a být o něm informován, v praxi může docházet k pravému opaku. Pečující osoba dále určuje, zda se dítě o uvěznění rodiče vůbec dozví. Zmizení rodiče jako tabu v rodinné komunikaci může zvětšovat propast ve vztahu dítěte a odsouzeného. Dítě si vytváří představy o tom, že o něj rodič nestojí, a proto ho opustil, ačkoli tyto myšlenkové konstrukty s realitou vůbec nekorespondují. Rozhovory s partnerkami jasně ukázaly, jak důležité je pro dítě soustavné povídání o rodiči, ujišťování o jeho lásce, zpřítomňování v každodenním životě dítěte a podpora pravidelného kontaktu. Zdá se tedy, že pečující osoby potřebují nejprve pochopit, jak je osoba rodiče pro dítě důležitá, a poté se snažit jejich vztah posilovat, pokud je tato cesta v zájmu dítěte, a to i navzdory tomu, že ony samy chovají vůči odsouzenému rozporuplné pocity. V tomto ohledu je nezbytné s rodinou systematicky pracovat a hledat cesty, jak náročnou životní situaci překonat tak, aby se na dítěti podepsala co nejméně.

Výzkum poukázal na skutečnost, že řada rodičů má zájem být se svým dítětem v kontaktu a podílet se na jeho výchově, ovšem s ohledem na situaci, ve které se nacházejí, nemají příliš možností, jak toho dosáhnout. Vlivem uvěznění ztrácejí možnost zasahovat do vývoje dítěte, nemohou sdílet významné životní okamžiky dítěte a ztrácejí rodičovskou autoritu. Potřebují podporu nejen od svých blízkých, ale také od osob, které se podílejí na plnění plánu jejich programu zacházení. Odsouzení mají zájem účastnit se aktivit na podporu jejich rodičovství za mřížemi, chtějí se dozvědět, jak dítěti sdělit pravdu a jak znovu navázat či udržet křehký vztah mezi ním a dítětem. V tomto směru chápou současnou nabídku věznic jako nedostatečnou.

Odpovědi respondentů dále ilustrovaly dalekosáhlejší dopad uvěznění rodiče na dítě, je-li odsouzenou matka. Děti se dostávají do nového výchovného prostředí a častěji přicházejí o kontakt se svou matkou. Tento jev je ovlivněn také skutečností, že v České republice existuje daleko méně ženských věznic než mužských a dítě může být od matky vzdálené stovky kilometrů.

V důsledku uvěznění a ztráty kontaktu se svým rodičem si děti ve svém okolí hledají a upínají se na osoby, které jsou schopné nabídnout podobné kvality jako vězněný rodič a dokážou ho nahradit. Po návratu na svobodu může být pro rodiče obtížné zapadnout do života dítěte – není zde pro něj již místo.

Na základě výsledků výzkumu jsem definovala potřeby dětí pro vyrovnání se s odloučením od rodiče v důsledku výkonu trestu. Kromě vytvoření rozsáhlejších možností pro zachování kontaktu s vězněným rodičem (*častější a déletrvající návštěvy, společenské akce pro odsouzené a jejich rodiny, levnější a častější telefonáty...*) a zlepšení podmínek návštěv dětí ve věznici (*více vybavení pro děti, herny, hračky, přívětivější atmosféra a prostředí, soukromí...*) je pro dítě nezbytný dostatek lásky a péče od okolí, akceptace a pochopení, že dítě za činy svých rodičů nemůže. Dítě potřebuje o situaci komunikovat, mít možnost se vypovídat a nabýt vědomí, že ačkoli zde rodič není, má jej stále rád. Protože podpora blízkých osob je v dané chvíli pro dítě nejdůležitější, významná je také psychická pohoda pečující osoby, kterou na dítě přenáší. Rodiny odsouzených potřebují mít dostatek informací o tom, co se s jejich blízkým bude dít a jak mají dále postupovat, jaké možnosti mají pro kontakt s ním a co mohou udělat pro to, aby se celá rodina s událostí lépe vyrovnala. V tomto směru postrádají jakoukoli snahu veřejných orgánů rodině pomoci. Výzkum prokázal, že se rodiny často dostávají do peněžité tísně, neboť jim schází finanční příjem odsouzeného. Z toho důvodu by mělo být odsouzeným, a zejména těm, kteří jsou rodiči nezaopatřených dětí, zajištěno pracovní

uplatnění v době výkonu trestu, aby se mohli o svou rodinu postarat alespoň formou finanční pomoci.

## ZÁVĚR

Cílem mé diplomové práce bylo upozornit na téma, které není ve společnosti příliš diskutované, ačkoli by si zasloužilo intenzivnější pozornost. Důkazem toho jsou závěry výzkumné části práce, jež dokládají, jak tristní dopad může mít uvěznění rodiče na jeho vztah s dítětem a jak závažně je ohrožen zdravý psychosociální vývoj dítěte.

Jako nezbytné se jeví začít se tématem dětí vězněných rodičů intenzivněji zabývat, minimálně vytvořením systematické evidence těchto dětí tak, aby jim a jejich rodinám mohla být adresována dostatečná podpora. Během svého výzkumného bádání jsem dospěla k názoru, že přístup k podporování rodinných vazeb odsouzených se od věznice k věznici liší. Všude jsou bezpochyby dodržovány zákonem stanovená opatření upravující možnosti odsouzených pro kontakt se svými blízkými, ovšem kvalita se mění. Každé zařízení disponuje odlišným vybavením, podpůrnými programy i osobním nastavením a přístupem pracovníků věznice k podpoře vztahů dětí a jejich vězněných rodičů. Je nesmírně důležité, aby každá věznice byla na přítomnost dětí připravena a vnímala svou významnou roli a vliv v procesu zachování kvalitního vztahu mezi odsouzeným a dítětem. Jejich vzájemný kontakt je nutné vnímat nikoli jen jako prostředek nápravy odsouzeného a jeho právo, ale především jako neoddiskutovatelné právo dítěte na pravidelný kontakt se svým rodičem, jak stanoví čl. 9 Úmluvy o právech dítěte.

Zcela na místě je zkvalitnění prostředí, ve kterých probíhají setkání dětí a jejich rodičů, neboť současná podoba návštěvních prostor je téměř ve všech věznicích zcela nevyhovující. Návštěvy by měly probíhat v duchu civilnějšího života, aby bylo setkání přirozenější a pro dítě příjemnější. Do praxe je potřeba uvádět projekty podobné tomu, který běží například ve věznici Světlá nad Sázavou (asistované návštěvy dětí ve věznici doplněné společným oběd dětí a odsouzených matek) nebo ve věznici Bělušice (civilní návštěvy v prostorách okrasné zahrady, kterou odsouzení sami vybudovali, s možností grilování). Běžnou praxí ve francouzských, belgických či britských věznicích jsou pravidelné společenské akce pořádané pro odsouzené a jejich rodiny k příležitosti Vánoc či Velikonoc, na jejichž přípravě a průběhu se vězni aktivně podílejí. V podmínkách českého vězeňství jsou takové akce spíše nezvyklou raritou.

Dopady uvěznění rodiče na život dítěte by měly být důsledně zvažovány již v průběhu trestního řízení. Domnívám se, že u spousty trestných činů lze trest řešit alternativní formou, která dá odsouzenému možnost napravit své jednání a zároveň zůstat dítěti rodičem, podílet se na chodu domácnosti a eliminovat veškerá rizika, které z výkonu trestu člena rodiny vyplývají. Ve své práci jsem poukázala na skutečnost, že trest odnětí svobody rodiče je především trestem pro jeho dítě, a pakliže k této variantě přece jen dojde, je nutné ve všech ohledech sledo-



vat nejlepší zájem dítěte a v tomto ohledu s rodinou dále pracovat. Inspirací pro změnu do budoucna může být například německý model, kdy je za určitých podmínek odsouzeným ženám povolena osmi hodinová péče o rodinu a zajištění chodu domácnosti, zbývající čas potom tráví ve věznici a věnují se resocializačnímu programu.

Ve své práci jsem zmínila zkušenost dětí a jejich rodin se stigmatizací v důsledku činů rodiče. Je zapotřebí, aby si společnost uvědomila, že za chování svých rodičů děti nemohou a v tomto duchu k nim přistupovala. Děti potřebují podporu, nikoli zatracení, neboť nálepkování může být jednou z příčin pozdějšího asociálního chování a kriminálního jednání. Jako důležité vnímám také zvýšení povědomí společnosti o tom, že navzdory činům, kterých se odsouzení rodiče dopustili, mohli a i nadále chtějí být pro dítě dobrým rodičem. Společnost si neuvědomuje, že dítě může ve svém rodiči spatřovat spoustu kvalit a dlouhodobé odloučení mu může citelně ublížit. Omezení nebo úplně přerušení kontaktu dítěte s odsouzeným by nemělo být prostředkem, kterým pečující osoba vyjadřuje svůj odmítavý postoj k vězněné osobě. Tímto krokem totiž netrestá odsouzeného, ale především jeho dítě. Pečující osoba, ať už jde o současného či bývalého partnera, jinou blízkou osobu dítěte, pěstouna nebo zástupce ústavního zařízení, si musí být primárně vědoma negativních dopadů, které pro dítě může představovat odchod rodiče do výkonu trestu, a všestranně přispívat k jejich minimalizaci. V tomto směru považuju za nezbytnou dostatečnou osvětu týkající se práv dětí vězněných rodičů, podporování motivace odsouzených i pečujících osob k udržování kontaktu a také pomoc při přípravě na opětovné setkání po delší odmlce. Jako příklad dobré praxe vnímám činnost Českého helsinského výboru, který v tomto směru jako jediný vyvíjí aktivitu na podporu dětí vězněných rodičů v České republice. Domnívám se, že by podobné počínání mělo být státem a veřejností daleko více podporováno a uznáváno. Vhodné by bylo například zavedení center pro blízké osoby odsouzeného v každé věznici, které by rodinám poskytovalo psychologické, sociální, finanční a další poradenství, a napomáhalo k optimalizaci rodinných vazeb.

Zdá se, že změn vedoucích k odstranění negativních dopadů uvěznění rodiče na dítě je celá řada. V poslední době lze pozorovat alespoň malé kroky směřující k podpoře těchto neviditelných dětí. K 1. 1. 2014 vstupuje v platnost novela zákona č. 293/1993 Sb., o výkonu vazby, ve znění pozdějších předpisů a zákona č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, ve znění pozdějších předpisů. Novela s sebou mimo jiné přináší také možnost vězněných osob využívat telefonát ke kontaktu s osobou blízkou vždy a v odůvodněných případech také návštěvu bez sluchového, popřípadě i vizuálního dozoru. Během roku 2013 bude díky činnosti Českého helsinského výboru zaveden v některých věznicích pilotní projekt „Využití internetu pro video návštěvy ve vězení“. Přestože v České republice zaznamenáváme pozitivní vývoj

v přístupu k problematice dětí vězněných rodičů, cesta k dosažení úrovně, na které se nacházejí evropské země dlouhodobě se touto otázkou zabývající, bude ještě dlouhá. Je především v rukách odborníků, ale i celé společnosti, aby se při kontaktu s dětmi vězněných rodičů zamysleli nad složitou životní situací, ve které se dítě ocitá, a snažili se s ním jednat s ohledem na jeho nejlepší zájem a v souladu s jeho vlastním přáním. Nezbytným předpokladem však zůstává snaha a proaktivní přístup vězněného rodiče k zachování a rozvíjení vztahu se svým dítětem.

## SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- ADALIST-ESTRIN, A. *Family support and criminal justice*. In L. S. L. Kagan & B. Weisbourd (Eds.), *Putting families first: America's family support movement and the challenge of change* San Francisco: Jossey-Bass Publishers, 1994. ISBN 978-1555426675
- BLOOM, B., STEINHART, D.. *Why punish the children? A reappraisal of the children of incarcerated mothers in America*. San Francisco. CA: National Council on Crime and Delinquency, 1993. ISBN 9993022268
- GABEL, K., JOHNSTON, D.. *Children of incarcerated parents*. New York: Lexington Books, 1995. ISBN 00-291-1042-4
- GAVORA, P.. *Výzkumné metody v pedagogice: příručka pro studenty, učitele a výzkumné pracovníky*. Brno: Paido - edice pedagogické literatury, 1996. ISBN 80-859-3115-X.
- KAMPFNER, C. J. *Post-traumatic stress reactions in children of imprisoned mothers*. In K. Gabel, D. Johnston, *Children of Incarcerated Parents*. New York: Lexington Books. 1995, ISBN 00-291-1042-4
- MATĚJČEK, Z., LANGMEIER, J.. *Psychická deprivace v dětství*. Praha: Karolinum, 2011. ISBN 978-80-2461-983-5.
- MATOULEK, J., SEJKOROVÁ, H.. *Právní rádce odsouzeného*. Vyd. 1. Praha: Leges, 2011. ISBN 978-808-7212-899.
- PHILBRICK, K., REISS, M.. *Children of imprisoned parents: European perspectives on good practice*. Montrouge: Eurochips, 2006. ISBN 978-295-2672-504
- RIEGER, Z.. *Návrat k rodině a domů*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-807-3675-448.
- ŘÍČAN, P., KREJČÍŘOVÁ, D.. *Dětská klinická psychologie*. Praha: Psyché, 2005. Str. 196, ISBN 978-802-4710-495.
- SHAW, R.. *Prisoners' children: what are the issues?*. New York: Routledge, 1992. ISBN 04-150-6067-2.
- SCHARFF-SMITH, P., GAMPELL, L.. *Children of imprisoned parents*. Denmark: Danish Institute for Human Rights, 2011. ISBN 978-879-1836-459.
- ŠVAŘÍČEK, R., ŠEĐOVÁ, K... *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-313-0.
- VÁGNEROVÁ, M.. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0225-7.

- *Vybrané otázky problematiky žen a mladistvých ve věznicích: závěry projektu Českého helsinského výboru "Monitoring podmínek výkonu vazby a trestu odnětí svobody žen a mladistvých v ČR".* Vyd. 1. Praha: Český helsinský výbor, 2003, 80 s. ISBN 80-864-3613-6.

### **Elektronické dokumenty:**

- *Amnestie zvedla klesající kriminalitu. Ve věznicích se ale lépe dýchá.* In: ČT24 [online]. 28. 6. 2013 [cit. 2013-10-30]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/domaci/239579-amnestie-zvedla-klesajici-kriminalitu-ve-veznicich-se-ale-lepe-dycha/>
- BROWN, K., DIBB, L., SHENTON F., ELSON, N. *No-one's ever asked me: young people with a prisoner in the family.* Actions for prisoner's families. [online]. London, 2002. Dostupné z: [http://www.prisonersfamilies.org.uk/uploadedFiles/2010\\_Publications\\_And\\_Resources/No\\_ones\\_ever\\_asked\\_me.pdf](http://www.prisonersfamilies.org.uk/uploadedFiles/2010_Publications_And_Resources/No_ones_ever_asked_me.pdf)
- Dítě a trest. In: *Fokus: ČT24* [online: televizní magazín]. 2011. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10119615714-fokus-ct24/211411058110024/>
- CUNNINGHAM, Ann. *Forgotten Families - the impacts of imprisonment.* Family Matters, č. 59. [online]. 2001 Dostupné z: <http://www.aifs.gov.au/institute/pubs/fm2001/fm59/ac.pdf>
- FLOURI, E., BUCHANAN, A.. *Early father's and mother's involvement and child's later educational outcomes.* The British Journal of Educational Psychology, č. 74 [online]. 2005. Dostupné z: <http://www.yht.ltd.uk/journals.pdf>
- GABEL, S. Children of Incarcerated and Criminal Parents: Adjustment, Behavior and Prognosis. In: *Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law*, 1992 [online]. Dostupné z: <http://www.jaapl.org/content/20/1/33.full.pdf>
- HAIRSTON, C.F., ROLLIN, JO, H. *Family connections during imprisonment and prisoners' community reentry.* Children, Families, and the Criminal Justice System. [online]. Chicago: University of Illinois. 2004. Dostupné z: [http://www.uic.edu/jaddams/college/research\\_public\\_service/files/familyconnections.pdf](http://www.uic.edu/jaddams/college/research_public_service/files/familyconnections.pdf)
- HOLT, N., MILLER, D. *Explorations in Inmate-Family Relations.* California Department of Research Division. [online]. California. 1972. Dostupné z: <http://www.fcnetwork.org/reading/holt-miller/holt-miller8.html>

- HOWARD, S. *Fathering Behind Bars*. In: *Commission For Children and Young People and Child Guardian* [online]. Queensland: 2000.  
Dostupné z: [http://www.ccypcg.qld.gov.au/pdf/publications/speeches/speeches\\_00/fathering\\_behind\\_bars.pdf](http://www.ccypcg.qld.gov.au/pdf/publications/speeches/speeches_00/fathering_behind_bars.pdf)
- *Impact of parental incarceration*. In: Families and Corrections Network: Children of prisoners library [online]. 2003.  
Dostupné z: <http://fcnetwork.org/wp/wp-content/uploads/cpl301-impactofincarceration1.pdf>
- JECKELOVÁ, J. *Ministerstvo spravedlnosti potvrdilo zakonzervování tří věznic kvůli amnestii*. Český rozhlas [online]. 2013 [cit. 2013-02-08].  
Dostupné z: [http://www.rozhlas.cz/zpravy/politika/\\_zprava/ministerstvo-spravedlnosti-potvrdilo-zakonzervovani-tri-veznic-kvuli-amnestii--1164833](http://www.rozhlas.cz/zpravy/politika/_zprava/ministerstvo-spravedlnosti-potvrdilo-zakonzervovani-tri-veznic-kvuli-amnestii--1164833)
- KING, D. *Parent's, Children and Prison: Effects of Parental Imprisonment on Children*. Centre for Social & Educational Research. [online]. Dublin, 2002.  
Dostupné z: <http://arrow.dit.ie/>
- PARKE, R. D. *Effects of Parental Incarceration on Young Children*. University of California, [online]. Riverside. 2001.  
Dostupné z: <http://aspe.hhs.gov/hsp/prison2home02/parke-stewart.htm>
- MARSHALL, K. *Not seen, not heard, not guilty*. Scotland's commissioner for children and young people. [online]. Edinburgh, 2008. Dostupné z: [http://www.sccyp.org.uk/uploaded\\_docs/adult%20reports/not%20seen%20not%20heard%20not%20guilty%20compress.pdf](http://www.sccyp.org.uk/uploaded_docs/adult%20reports/not%20seen%20not%20heard%20not%20guilty%20compress.pdf)
- MATULOVÁ, K., SOUČKOVÁ, T.. *Děti vězněných rodičů, evropské perspektivy a příklady dobré praxe*. Český helsinský výbor [online]. 2006.  
Dostupné z: <http://www.helcom.cz/view.php?cisloclanku=2006062609>
- MATULOVÁ, K. *Děti vězněných rodičů neboli zapomenuté děti*. Český helsinský výbor, [online]. 2008. Dostupné z: <http://www.helcom.cz/view.php?cisloclanku=2009042801>
- MURRAY, J. F., FARRINGTON, D. *Parental Imprisonment: effect's on boys' anti-social behaviour and delinquency through the life-course*. Journal of Child Psychology and Psychiatry, č. 46. [online]. United Kingdom: 2005.  
Dostupné z: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/16313427>

- MURRAY, J., FARRINGTON, D. P.. *Effects of parental imprisonment on child antisocial behaviour and mental health. A systematic review* Norway: The Campbell Collaboration, č. 4. [online]. United Kingdom :2009. Dostupné z:  
[www.campbellcollaboration.org/lib/download/683](http://www.campbellcollaboration.org/lib/download/683)
- ROBERTSON, O. *The impact of parental imprisonment on children*. In: Quaker United Nations Office [online]. Geneva, 2007.  
Dostupné z:  
<http://www.quino.org/geneva/pdf/humanrights/women-in-prison/ImpactParentalImprisonment-200704-English.pdf>
- ROBERTSON, O. *Children Imprisoned by Circumstance*. In: Quaker United Nations Office [online]. Geneva, 2008.  
Dostupné z:  
[http://www.quino.org/sites/default/files/resources/ENGLISH\\_Children%20Imprisoned%20by%20Circumstance.pdf](http://www.quino.org/sites/default/files/resources/ENGLISH_Children%20Imprisoned%20by%20Circumstance.pdf)
- *Rodina a dítě: Sborník stanovisek veřejného ochránce práv*. [online]. Brno: ASPI a.s., 2007.  
Dostupné z:  
[http://www.vzd.cz/sites/default/files/Rodina\\_a\\_dite\\_Sbornik\\_stanovisek\\_veřejneho\\_ochrance\\_prav.pdf](http://www.vzd.cz/sites/default/files/Rodina_a_dite_Sbornik_stanovisek_veřejneho_ochrance_prav.pdf)
- *Safeguardings Children Framework and Guidance*. In: *Nothern Ireland Prison Service* [online]. Northern Ireland, 2010.  
Dostupné z:  
[http://www.dojni.gov.uk/index/ni-prison-service/nips-publications/policy\\_reports/safeguarding-children-framework-and-guidance.pdf](http://www.dojni.gov.uk/index/ni-prison-service/nips-publications/policy_reports/safeguarding-children-framework-and-guidance.pdf)
- SMITH, R., GRIMSHAW, R., ROMEO, R. KNAPP, K. *Poverty and Disadvantage among Prisoner's Familiea*. Joseph Rowntree Foundation. New York, 2007. [online]  
Dostupné z:  
<http://www.jrf.org.uk/system/files/2003-poverty-prisoners-families.pdf> (přeložila T. V.)
- TUDBALL, N. *Doing it hard: A Study of the Needs of Children and Families of Prisoners in Victoria*. Melbourne: VACRO, 2000. [online]  
Dostupné z:  
<http://www.vacro.org.au/Portals/0/PDF/Research/Publications/Doing%20it%20Hard.pdf>

- *Výkon trestu odsouzených matek s dětmi*. Vězeňská služba České republiky [online]. 2010 [cit. 2013-05-12]. Dostupné z: <http://www.vscr.cz/veznice-svetla-nad-sazavou-93/vykon-vezenstvi-462/vykon-trestu-1052/vykon-trestu-odsouzenych-matek-s-detmi-5925>

### **Internetové stránky (www):**

- *Partner ve vězení* [online]. 2013 [cit. 2013-12-07]. Dostupné z: [www.partnervevezeni.cz](http://www.partnervevezeni.cz)
- *Český helsinský výbor* [online]. 2013 [cit. 2013-11-29]. Dostupné z: [www.helcom.cz](http://www.helcom.cz)
- *Eurochips* [online]. 2013 [cit. 2013-11-29]. Dostupné z: [www.eurochips.org](http://www.eurochips.org)
- *National Fatherhood Initiative* [online]. 2011. [cit. 2013-08-12]. Dostupné z: [www.fatherhood.org](http://www.fatherhood.org)

### **Legislativní dokumenty**

- Evropská úmluva o ochraně lidských práv.  
In: [http://www.echr.coe.int/Documents/Convention\\_CES.pdf](http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_CES.pdf). 2010.
- Evropská úmluva o zabránění mučení a nelidskému nebo ponižujícímu zacházení nebo trestání. In: <http://www.cpt.coe.int/>. 2002.
- Evropská vězeňská pravidla. In: <http://www.coe.int/>. 2006.
- Evropský výbor pro zabránění mučení a nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání. 10. všeobecná zpráva, 2000, čl. 29. Dostupné z: <http://www.cpt.coe.int/lang/cze/cze-convention.pdf>
- Úmluva o právech dítěte. In: <http://www.osn.cz/dokumenty-osn/soubory/umluva-o-pravech-ditete.pdf>. 1989.
- Usnesení Parlamentního shromáždění Rady Evropy. In: <http://assembly.coe.int/ASP/XRef/X2H-DW-XSL.asp?fileid=17733&lang=EN>. 2009
- Výbor pro práva dítěte. Projednání zpráv předložených smluvními státy. Závěrečné shrnutí. Thajsko, 17. března 2006. [cit. 2013-04-1] Dostupné z: [http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/0/c2d5cae31ffc2e0bc125715e0048a8cd/\\$FILE/G0640936.pdf](http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/0/c2d5cae31ffc2e0bc125715e0048a8cd/$FILE/G0640936.pdf)
- Zákon č. 293/1993 Sb., o výkonu vazby, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 369/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů

## SEZNAM GRAFŮ A TABULEK

Graf č. 1 – Počet dětí vězněných rodičů v jednotlivých evropských zemích	14
Tabulka č. 1 - Věkové složení odsouzených ke dni 31. 12. 2012	17
Tabulka č. 2 - Věkové složení obviněných ke dni 31. 12. 2012	17
Tabulka č. 3 - Nejčastější reakce dítěte na uvěznění rodičů	37
Tabulka č. 4 - Možný psychický vývoj dítěte uvězněného rodiče	44
Tabulka č. 5 - Základní vstupní data pro dotazníkové šetření	70
Tabulka č. 6 - Základní údaje o respondentech kvalitativního šetření	86



## **SEZNAM PŘÍLOH**

- Příloha č. 1 Grafické znázornění výsledků dotazníkového šetření
- Příloha č. 2 Okruh otevřených otázek pro rozhovory
- Příloha č. 3 Transkripce rozhovoru s Alenou
- Příloha č. 4 Dotazník pro rodiče ve výkonu trestu odnětí svobody